האוניברסיטה הפתוחה

המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת

מחאות פוליטיות בהצתה עצמית בישראל

Self-immolation Political Protests in Israel

ליאור גמליאל

עבודה זו נכתבה בהנחיית :

ד״ר עידו יואב

פרופ׳ דניס שרביט

תזה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בתוכנית ללימודי דמוקרטיה בין תחומיים
באוניברסיטה הפתוחה
המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת

יולי 2025 **רעננה**

תקציר

הצתה עצמית במחאות פוליטיות היא פרקטיקה נדירה, רדיקלית ורבת עוצמה סימבולית, אשר מעוררת תגובות מוסריות, תקשורתיות וציבוריות עזות. אף על פי שפעולה זו מזוהה לרוב עם מצבי מצוקה אישיים קיצוניים, מחקר זה מבקש לבחון את ההצתה העצמית כפרפורמנס מחאתי בעל הקשר אסטרטגי, המופיע בתנאים ייחודיים של דעיכת מחאה קולקטיבית. מתוך כך, עולה השאלה המרכזית: האם ניתן לזהות דפוסיות בעיתוי של הצתה עצמית בתוך מחזורי מחאה פוליטיים, וכיצד ניתן להבין אקט זה כתולדה של דינמיקה פנים-תנועתית ולאו דווקא כפעולה מנותקת, ספונטנית או פתולוגית.

לצורך בחינת השאלה המחקרית, העבודה נשענת על מסגרת תאורטית כפולה, הכוללת את שיח הרפרטואארים של צ׳ארלס טילי (Tilly, 2008), ואת המודל המחזורי של דינמיקת מחאה ואלימות פוליטית של דלה פורטה וטארו (Della Porta & Tarrow, 1986). טילי מציע ניתוח של פעולות מחאה כפרפורמנסים קונפליקטואליים, כלומר פעולות ציבוריות שמטרתן לנסח תביעה, למשוך תשומת לב ולייצר מיקוח סמלי עם מוסדות השלטון. לפי גישתו, מוחים שואבים את טקטיקות הפעולה שלהן מתוך רפרטואר מצטבר של פרקטיקות מקובלות, הנתפסות כיעילות, מובנות ולגיטימיות בזירה הציבורית. בתוך מסגרת זו, הבחירה בטקטיקת פעולה חדשה או קיצונית, כגון הצתה עצמית, אינה מובנת מאליה, ודורשת מאמץ פרשני, סיכון אסטרטגי ולעיתים אף חריגה מסף הסבירות התרבותית.

מנגד, מחקרם של דלה פורטה וטארו על מחזור המחאה האיטלקי בשנות השישים והשבעים, מהווה נדבך משלים וקריטי. החוקרים מבהירים כי התפרצותם של פרפורמנסים רדיקליים, ובפרט מופעים של אלימות פוליטית, נוטה להתרחש דווקא בשלב דעיכת המחאה, כשהקונצנזוס הציבורי מתפורר, המבנים הארגוניים נחלשים, והמאבק הפנים-תנועתי מתחדד. בשלב זה, שחקנים שוליים בתוך המרחב המחאתי עשויים לאמץ טקטיקות דרמטיות יותר, לאו דווקא מתוך קיצוניות אידיאולוגית, אלא כתגובה למצבי תסכול, הדרה ותחרות על נראות בתוך זירה מחלישה. המאמר מדגיש את ההקשר הדינמי והתזמוני של אקטים כאלה, כחלק מתהליך אסטרטגי פנים-תנועתי ולא כתוצר פתולוגי גרידא.

המחקר הנוכחי מתמקד בשלושה מקרי הצתה עצמית מההקשר הישראלי: ילנה בוסינובה (2005), משה סילמן (2012) ואיציק סעידיאן (2021), אשר התרחשו במסגרת מחאות ציבוריות רחבות בסוגיות מגוונות (לאומית-אידיאולוגית, חברתית-כלכלית וזכויות מגזריות). המקרים נבחרו

כמקרי בוחן בכל אחד ממחזורי המחאה שנחקרו. שלושתם היו המקרים הראשונים של הצתה עצמית באותו מחזור, ולעיתים אף שימשו זרז או מקור השראה לאקטים דומים שבאו בעקבותיהם. הבחירה בהם נועדה להאיר את תופעת ההצתה כתגובה מובחנת למצבי שפל תנועתיים ואסטרטגיים.

באמצעות מתודולוגיה פרשנית וניתוח איכותני של טקסטים תקשורתיים, מסמכים, הצהרות ופרסומים, התגבשו חמישה ממצאים מרכזיים התומכים ברציונל התאורטי:

1. בכל אחד מהמקרים, ההצתה התרחשה בשלב דעיכה של מחאה, לאחר שיא הגיוס והתמיכה, עם ירידה חדה בלגיטימציה ובחשיפה הציבורית.
2. בכל המקרים זוהתה תחושת הדרה, שקיפות או בדידות מצד מבצעי האקט ביחס לקולקטיב המוחה, לעיתים בעקבות פיצול מגזרי או קריסת תשתית מחאתית.
3. כל ההצתות לווו במסרים פוליטיים ברורים, המעידים על כוונה אסטרטגית לתקשר עמדה מחאתית רוויית תסכול, אך גם קריאה לפעולה.
4. ההצתה הופיעה רק לאחר שמוצו מסלולים אחרים: פניות פורמליות, שביתות, הפגנות או פנייה לתקשורת, מה שמעיד על תהליך של מיצוי הדרגתי של אמצעים לגיטימיים.
5. בכל המקרים נבחר מועד סימבולי, כגון יום תחילת פינוי גוש קטיף, הפגנת ציון שנה למחאה החברתית של 2011, או יום הזיכרון לחללי צה"ל. בחירה המעידה על תזמון מושכל ולא על פעולה אימפולסיבית.

ממצאים אלה מצביעים על דפוסיות: הופעת הצתה עצמית במחאה אינה מנותקת מהקשר, אלא נטועה בדינמיקה של דעיכת מחזור מחאה, מיצוי אמצעים קולקטיביים וקריסת הלכידות התנועתית.

הממצאים מציעים תרומה כפולה למחקר התנועות החברתיות: ברמה התיאורטית, המחקר מעמיק את ההבנה של פעולות מחאה קיצוניות כתגובה מחושבת, ולא כהתפרצות פתולוגית או אינדיבידואלית בלבד. שילוב בין גישת הרפרטוארים של צ'ארלס טילי, המדגישה פעולה מחאתית כמושג נטוע בהיסטוריה התרבותית של התנועה, לבין המודל המחזורי של דלה פורטה וטארו, המדגיש את הופעת טקטיקות אלימות יוצאות דופן בשלב דעיכת מחזור מחאה, מאפשר לבחון את ההצתה העצמית בהקשר אסטרטגי ומבני, כריאקציה למצבי קיפאון, פיצול או דחיקה פנים-תנועתית. ברמה האמפירית, המחקר מציג ניתוח אינטגרטיבי ראשון מסוגו לשלושה מקרי בוחן ישראליים, תוך קישור בין מועד ההצתה לבין שלבים מוגדרים במחזורי מחאה, והצבעה על תבניות חוזרות של מיצוי טקטיקות פעולה, תחושת נראות שולית, ותזמון טקסי או סמלי. בכך מתווספת

תרומה מקורית להבנת התנאים הספציפיים שבהם פרפורמנס מסוג זה מתרחש, ולהבנה מחודשת של הקשר בין פרט לקולקטיב בזמני שבר תנועתי.

עם זאת, למחקר מגבלות ברורות: גודל מדגם מצומצם, הסתמכות חלקית על מקורות משניים, וקושי אינהרנטי לפרש כוונות סובייקטיביות של מבצעי אקט קיצוני לאחר מעשה. לנוכח זאת, מוצעות מספר דרכים להמשך חקירה: הרחבת המאגר האמפירי להשוואות בינלאומיות, בחינה כמותית של הופעת פרפורמנסים רדיקליים לאורך מחזורי מחאה, ניתוח של תפקידה של המדיה החברתית בתיווך ובהנכחת האקט, וחקר הניסיון של מבצעי ההצתה למסגר את העוול שהוביל למחאתם. כמו כן, מוצע לבחון באופן שיטתי את ההשפעה האפשרית של ההצתות עצמן על הנעת גלי מחאה מחודשים, תוך השוואה בין מקרים שבהם נוצרה תהודה ציבורית לבין מקרים שנותרו שוליים.

תוכן עניינים

תקציר ..... *I*

מבוא *1*

1. המסגרת התיאורטית *8*

1.1 רפרטואר של מחאה 8

1.2 הופעת אלימות פוליטית במחזורי-מחאה: מודל דלה פורטה וטארו 11

2. מחאה בהצתה עצמית *18*

2.1 הצתה עצמית- מפרקטיקה דתית לפרפורמנס מחאה פוליטית 18

2.2 "הנזיר הבוער"- אבי שושלת הפרפורמנס ברפרטואר המחאה המודרני 20

2.3 התפשטות הפרפורמנס בזירה העולמית 22

2.4 מחאה בהצתה עצמית- פרספקטיבות מחקריות 27

3. המחאה כנגד תכנית "ההתנתקות" וביצועה *36*

3.1 רקע 36

3.2 מהמחאה ההמונית למחאה הרדיקלית: התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור ההתנגדות להתנתקות 37

3.3 מאבקי שליטה ופיצול פנימי: הדינמיקה הפנים-תנועתית 42

3.4 האקטיביסטית ילנה בוסינובה- מהתארגנות קולקטיבית לרדיקליזציה אישית: כישלון פוליטי ותגובת היחיד הקיצוני 46

3.4.1 מעורבות חברתית ופעילות מחאתית 47

3.4.2 הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה 49

3.4.3 פרפורמנס רדיקלי בשלב דעיכת מחאה: הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה 51

4. המחאה החברתית של 2011 בישראל- "מחאת האוהלים" *55*

4.1 רקע 55

4.2 מהמחאה ההמונית למחאה הרדיקלית: התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור המחאה החברתית של 2011 בישראל 57

4.3 מאבקי שליטה ופיצול פנימי: הדינמיקה הפנים-תנועתית 60

4.4 האקטיביסט משה סילמן- מהתארגנות קולקטיבית לרדיקליזציה אישית: כישלון פוליטי ותגובת היחיד הקיצוני 64

4.4.1 רקע אישי 64

4.4.2 מעורבות חברתית ופעילות מחאתית 64
4.4.3 הצתתו העצמית של משה סילמן 65
4.4.4 פרפורמנס רדיקלי בשלב דעיכת מחאה: הצתתו העצמית של משה סילמן 69

5. מאבק נכי צה"ל מתמודדי פוסט טראומה בישראל 74

5.1 רקע 74

5.2 מהמחאה ההמונית למחאה הרדיקלית: התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור מחאת נכי צה"ל פוסט- טראומתיים בישראל 77

5.3 מאבקי שליטה ופיצול פנימי: הדינמיקה הפנים-תנועתית 82

5.4 האקטיביסט איציק סעידיאן- מהתארגנות קולקטיבית לרדיקליזציה אישית: כישלון פוליטי ותגובת היחיד הקיצוני 87

5.4.1 רקע אישי 87
5.4.2 מעורבות חברתית ופעילות במאבק נכי צה"ל הפוסט-טראומתיים 89
5.4.3 הצתתו העצמית של איציק סעידיאן 91
5.4.4 פרפורמנס רדיקלי בשלב דעיכת מחאה: הצתתו העצמית של איציק סעידיאן 93

סיכום ומסקנות 97

ביבליוגרפיה 103

נספחים 115

נספח 1: מכתבו של משה סילמן 115

נספח 2: הצתתו העצמית של משה סילמן 116

נספח 3: צילום איציק סעידיאן וזיו שילון- תערוכת "ציפור הנפש" 117

מבוא

בערב ה-12 באפריל 2021, יממה לפני ערב יום הזיכרון לחללי צה״ל, הצית עצמו איציק (יצחק) סעידיאן, נכה צה״ל מתמודד פוסט-טראומה, מול משרדי אגף השיקום של משרד הביטחון בפתח-תקווה, כאקט של מחאה בשל הטיפול החסר ותחושת הקיפוח של נכי צה״ל מתמודדי פוסט-טראומה (כתבי כאן חדשות, 2021). בעקבות אקט זה גברו הקולות ברשתות החברתיות ״לצאת ולמחות״ (גרינווד, 2021), וב-14 באפריל, יום הזיכרון לחללי צה״ל, עמדו יחדיו במקום בו הצית עצמו סעידיאן, בדום צפירת הזיכרון, נכי צה״ל ותומכיהם לצד עובדי אגף השיקום (בוחבוט ולוי, 2021). ב-18 באפריל התעצם גל המחאה ומאות נכי צה״ל ותומכיהם הפגינו למען שינוי ביחסי נכי-צה״ל ואגף השיקום (שם). המחאה זכתה לחשיפה תקשורתית רחבה והזדהות ציבורית, אשר יצרו לחצים מצטברים כלפי משרד הביטחון, הן 'מלמטה' מצד קהלים רחבים שהזדהו עם העוול, והן 'מלמעלה' מצד שחקנים פוליטיים שנדרשו להגיב לנוכח התגובה הציבורית. אקט ההצתה העצמית היווה נקודת מפנה משמעותית במחאתם של נכי צה״ל פוסט-טראומתיים ובמאבקם ארוך השנים טרם מחאתו של סעידיאן.

מחאות פוליטיות מהוות כלי משמעותי שבאמצעותו קבוצות מודרות או בלתי מיוצגות מבקשות לקדם שינוי חברתי, לחשוף עוולות מערכתיות ולמחות על כך שקולן אינו נשמע בזירה הפוליטית הממוסדת (Biggs, 2005). במסגרת מאבק זה, עומד לרשותן של תנועות המחאה ״רפרטואר המחאה״, כלומר מכלול של טקטיקות ואסטרטגיות פעולה, מתוכן בוחרים הפעילים בהתאם לשיקולים מעשיים ואסטרטגיים (Tilly, 2008). אף כי רפרטואר זה מתפתח ומשתנה לאורך זמן, עדיין קיימת נטייה לחזור על פרפורמנס[1] שכבר נוסה בעבר, כאשר סביר יותר לאמץ פרפורמנס קיים ממקור אחר מאשר ליזום פרפורמנס חדש לחלוטין.

הבחירה בטקטיקה מסוימת אינה מתבצעת בחלל ריק, אלא מושפעת מהקשרים פוליטיים, משאבים זמינים, יכולות הארגון או הקבוצה, רמות הדיכוי בהן הם נתונים וההזדמנויות הפוליטיות העומדות בפניהם (Della Porta & Tarrow, 2005). בהתאם לכך, פרפורמנס המחאה מהווה למעשה ביטוי מושכל של יחסי הכוחות והאפשרויות שזמינות לתנועה ברגע נתון.

הצתה עצמית (Self-Immolation) נכנסה לראשונה לרפרטואר המחאה המודרני ביוני 1963, כאשר הנזיר הבודהיסטי טיק קואנג דוק הצית עצמו באש בדרום וייטנאם, במחאה על רדיפת המיעוט הבודהיסטי. פעולה היברידית זו, ששילבה ממד דתי ופוליטי, זכתה לחשיפה בינלאומית נרחבת, הובילה לגל מחאות ולהפיכה

[1] צ׳ארלס טילי הגדיר Performance (ביצוע/מופע) כפעולה או תצוגה סמלית של פעולה קולקטיבית (בהקשר של רפרטואר מחאה) הכוללים שימוש במחוות גופניות, שפה וסמלים בכדי להעביר מסר לקהל. (Tilly 2008).

צבאית, בתמיכת ארצות הברית, במענה לדרישות המחאה ולבלימת המשבר הציבורי (Sindhi & Shah, 2012). עד סוף 1965 תועדו מקרי הצתה עצמית בארה"ב, ברית המועצות, יפן, מלזיה ווייטנאם. בין השנים 1963 ל-2003 התרחשו בעולם בין 800 ל-3,000[2] מקרים דומים(Biggs, 2005) . לרוב, מדובר באקט חריג עם השפעה מוגבלת, אך במדינות מסוימות הפך לכלי מחאתי מוכר ולעיתים אף מכריע (Biggs, 2013) . דמויות כמו יאן פאלאך (צ'כיה, 1969), צ'ון טא-איל (קוריאה הדרומית, 1970) ורומאס קאלנטה (ליטא, 1972), אף הפכו בעקבות הצתתן לסמלים לאומיים[3]. המקרה הבולט ביותר בשנים האחרונות הוא הצתתו העצמית של מוחמד בועזיזי בתוניסיה, בדצמבר 2010. מחאתו חוללה מהפכה חברתית, שפרצה את גבולות השיח המקומי ואיחדה קהלים שונים למאבק כלל-ארצי (Lim, 2013). אירוע זה הוביל ל"מהפכת היסמין"[4] ששימשה זרז לגל המחאות של "האביב הערבי" ברחבי המזרח התיכון וצפון אפריקה (זקן, 2019). בועזיזי זכה להכרה בינלאומית, וב-2011 אף הוכתר כ"איש השנה" על ידי מגזין TIME (Greenberg & Strous, 2012).

הצתה עצמית כמחאה נבדלת מהותית מסוגים אחרים של פגיעות עצמיות. בניגוד לפיגועי התאבדות, שמטרתם לפגוע באחר ומשמשים ככלי לוחמה, או להתאבדויות טקסיות בכתות שמכוונות לטרנספיגורציה[5] אישית, ההצתה המחאתית מכוונת למטרה ציבורית-קולקטיבית(Biggs, 2005) . היא מובחנת גם ממנהגים דתיים כמו "סאטי"[6] ההינדי, שבהם ההקרבה נעשית בשם מסורת או אמונה אישית ולא כמחאה פוליטית. בעוד התאבדות אישית נובעת ממצוקה פרטית, הצתה עצמית מחאתית נושאת מסר חברתי ופוליטי, והינה פעולה קיצונית המכוונת לשינוי חברתי. לצד אמצעים מקובלים כמו עצומות, שביתות או הפגנות, מוחים מסוימים בוחרים באקט רדיקלי ואלים[7] של הצתה עצמית. בחירה זו מבטאת מחויבות עמוקה למסר המחאה, תוך מודעות לכך שהמבצע לא יזכה בעצמו "להנות מפירותיה", באם תצלח.

חקר תופעת ההצתה העצמית כמחאה נותר עד כה מצומצם, ובעיקרו התמקד בהיבטים פסיכולוגיים ופסיכיאטריים של מעשה ההתאבדות (Ashton 1980, Scully and Hutcherson 1983, Crosby, Rhee and Holland 1991). עם זאת, מחקרים מפרספקטיבת תנועות חברתיות מצביעים על כך שפרשנויות פסיכופתולוגיות אינן נתמכות אמפירית. ביגס (Biggs, 2005), אשר בחן 533 מקרים, דיווח על שיעור נמוך

---

[2] הערכת מינימום של 800 מקרים, בשל קשיים באיסוף נתונים גלובליים מדויקים על מקרי ההצתה, אך משוער כי המספר גבוה יותר שכן במדינות מסוימות לא מדווח על אירועים מסוג זה, ולעתים אירועים אלה נרשמים כהתאבדות ללא פירוט. ביגס כולל ברישומיו גם ניסיונות שלא הסתיימו במוות. (Biggs, 2005).

[3] פירוט נרחב על כל מקרי המפתח מובא בפרק הסקירה במחקר.

[4] "מהפכת היסמין" - ההפיכה בתוניסיה להחלפת המשטר הרודני.

[5] טרנספיגורציה- "ההשתנות" בנצרות.

[6] סאטי- "האישה המסורה" בבודהיזם.

[7] ארגון הבריאות העולמי הגדיר מעשה הצתה העצמית כאקט אלים (World Health Organization, 2014).

במיוחד של מוחים בעלי רקע פסיכיאטרי, והסיק כי הצתה עצמית נובעת לרוב ממניעים פוליטיים ולא מאובדנות. ממצאים דומים עלו גם במחקרם של סינג ועמיתיו (Singh et al., 1998) בהודו.

גישות חדשות מדגישות את ההיבטים המוסריים והפוליטיים של ההצתה העצמית, ורואות בה פעולה מכוונת שנועדה לעורר סימפתיה ולגייס תמיכה ציבורית (Jorgensen-Earp, 1987; Uehling, 2000) . פארק (Park, 1994) מציע הרחבה למושג "התאבדות אלטרואיסטית" מעבודתו של דורקהיים (Durkheim, 1951), וטוען כי מחאה בהצתה עצמית תואמת למודל שבו שחקנים מרגישים מחויבים לפעולות של פגיעה עצמית מכוונת (שאינה אימפולסיבית) מתוך מחויבות, ואף מחויבות יתר, לקשרים החברתיים שלהם. ממכתבי המוחים שניתח פארק עולה דחיפות מוסרית ואמונה עמוקה בצדקת דרכם, וכן תפיסה עצמית כ"מצפון האומה ונציגי המדוכאים". ביגס (Biggs, 2005), מהחוקרים המרכזיים בתחום, טען כי ההצתה העצמית משמשת "אות יקר ערך" במחאה, כביטוי קיצוני לעוול ולניסיון נואש להשפיע על דעת הקהל. בעקבותיו, קים (Kim, 2008) בחן את השיח שקדם להצתה בדרום-קוריאה, והצביע על ניסיון של המוחים לעורר רגשות אשמה ולהניע לפעולה את האדישים ואת עמיתיהם למחאה.

מחקרים נוספים, מהפרספקטיבה המאקרו-חברתית, קושרים את ההצתה העצמית למשברים פוליטיים ולתקופות של שינוי מבני וחוסר יציבות (Żuk & Żuk ,2018). במקרים אלו, האקט מובן לא רק כמחאה אישית, אלא כביטוי קולקטיבי של תסכול חברתי עמוק, המתעורר בנקודות שבר היסטוריות.

הספרות המחקרית העוסקת בהצתה עצמית כמחאה מתמקדת בעיקר בשתי גישות מרכזיות: הפרספקטיבה המבנית, הבוחנת תנאים רחבים דוגמת אי-שוויון כלכלי, דיכוי פוליטי ופערים חברתיים, והפרספקטיבה הנסיבתית, המדגישה הקשרים היסטוריים, תרבותיים ואירועים ספציפיים המשפיעים על הבחירה באקט כה רדיקלי. אף שתובנות אלו תרמו להבנה עמוקה של התופעה, ניתוחים אלה כמעט ואינם עוסקים בעיתוי הופעת ההצתה העצמית בתוך מחזור המחאה ובזיקה שבין השימוש בפרפורמנס לבין הדינמיקות הפנימיות בתנועה החברתית עצמה.

מנקודת מבט של לימודי דמוקרטיה ומדע המדינה, יש מקום לבחון את ההצתה העצמית לא רק כתוצר של נסיבות אישיות או תנאים מבניים, אלא גם כפעולה אסטרטגית הנובעת מתוך תהליכים קבוצתיים ותנועתיים. במסגרת זו, האקט עשוי להיתפס ככלי סמלי רדיקלי המשמש מענה למצבי "קיפאון", תחרות בין ארגונים ופעילים, דעיכת מחאה או שינוי בתנאים פוליטיים. ניתוח הממקם את ההצתה העצמית בתוך הקשר של מחזור המחאה ומדגיש את מקומה בתהליך הדינמי של פעולה קולקטיבית, עשוי להעשיר את ההבנה התיאורטית של תופעה זו כמחאה פוליטית.

על כן, המחקר בעבודה זו עוסק בהצתה עצמית כפרפורמנס מחאה פוליטית, ומבקש לבחון את עיתוי השימוש בו בתוך מחזורי מחאה רחבים, תוך התמקדות במרכיביו האסטרטגיים, כאשר השאלות המובילות את המחקר הן: האם ניתן לזהות דפוס בעיתוי של הצתה עצמית במחזורי מחאה כלליים, וכיצד ניתן להבין זאת כתגובה לדינמיקות המשתנות במגזר התנועה החברתית?

הטענה המרכזית של מחקר זה היא שפרפורמנס של הצתה עצמית כמחאה פוליטית, הוא אקט אשר נבחר אסטרטגית ומבוצע על ידי אקטיביסטים שקשורים ומחויבים למחאה משלביה הראשוניים. הפרפורמנס מבוצע כתגובה לדינמיקות פנימיות במגזר התנועה החברתית ולשלב דעיכתה של המחאה. פעולה זו, דרמטית וחריגה, מתרחשת כאשר התמיכה הציבורית נחלשת, תשומת הלב התקשורתית פוחתת, ובמגזר התנועה החברתית מתרבים פיצולים בין ארגונים, קבוצות ויחידים, בניסיון לשמר את המחאה ולקבוע את אופיה. במצב זה, שחקנים פריפריאליים מאמצים טקטיקות קיצוניות וחדשניות כדי לשמר את תשומת הלב הציבורית ואת הלגיטימציה של המאבק. הצתה עצמית, כאקט סימבולי קיצוני, נועדה להתמודד עם ירידה באפקטיביות של רפרטואר המחאה המוכר ולבלוט בתחרות הפנימית על משאבים ונראות בזירה הציבורית. באמצעות פעולה זו, שואפים השחקנים להחיות את השיח הציבורי ולשמר את המאבק.

בכדי לבסס את הטענה המחקרית ולמקם אותה במסגרת תיאורטית רחבה, המחקר מתבסס על המודל התיאורטי של דלה פורטה וטארו (Della Porta & Tarrow, 1986) להופעת אלימות במחזורי מחאה. בחיבור מכונן על דינמיקת המחאה באיטליה בשנות ה-60 וה-70 של המאה העשרים, הציעו דלה פורטה וטארו מודל להבנת האופן שבו צורות קיצוניות של פעולה מחאתית מתפתחות בתגובה לדינמיקה המחזורית של גלי מחאה המונית. דלה פורטה וטארו טוענים כי דינמיקות של מחזורי מחאה מאופיינות בשינויים של תגובות ותצורות פעולה מחאתיות, כאשר השלבים המאוחרים של מחזור המחאה מתאפיינים בירידה בהתגייסות הציבורית, דעיכת אפקטיביות המחאות השגרתיות, ועלייה באלימות הפוליטית והטקטיקות הקיצוניות. בתוך מסגרת זו, המחקר הנוכחי רואה בהצתה העצמית ביטוי של תהליכי בידול טקטי תחרותי, בהם אקטיביסטים פריפריאליים במגזר התנועה החברתית מאמצים אסטרטגית פעולות דרמטיות ורדיקליות במטרה לשמר את נראות המחאה ולהשפיע בתנאיי דעיכה.

בשלב הדעיכה, כפי שמסבירים דלה פורטה וטארו, התנועות וההתארגנויות המרכזיות עוברות תהליכי מיסוד, התמיכה הציבורית והסיקור התקשורתי נחלשים, והמאבקים הפנימיים בתוך התנועות החברתיות גוברים. מצב זה יוצר "תחרות טקטית", שבה קבוצות או יחידים מנסים לבדל את עצמם באמצעות טקטיקות קיצוניות שימשכו מחדש את תשומת הלב הציבורית והתקשורתית (Tarrow, 1993). הצתה עצמית, כפרפורמנס מחאה בעל יכולת הבעה גבוהה, אינה יכולה להסתכם רק כביטוי של מצוקה אישית, אלא כאסטרטגיה מחושבת שנועדה לייצר אפקט דרמטי ושינוי בשיח הציבורי. במקביל, בשלב דעיכת המחאה,

המערכת הפוליטית נתפסת לעיתים קרובות כסגורה לדרישות המוחים. דלה פורטה וטארו מבהירים כי תחושת סגירות זו מגבירה את הקיטוב הפנימי בתנועות החברתיות, מה שמוביל לעלייה באימוץ טקטיקות רדיקליות מצד קבוצות שוליים. הצתה עצמית, בהקשר זה, משמשת ככלי מחאה רב-עוצמה בשאיפה להעביר מסר של הקרבה אישית למען המטרה, תוך יצירת "הפרעה", שבירת השגרה וניסיון לחדש את העניין הציבורי במאבק.

דרך הפריזמה התיאורטית של דלה פורטה וטארו, ובהתבסס על המודל המוצע, המחקר הנוכחי ממקם את תופעת ההצתה העצמית בתוך הקשר רחב של מחזורי מחאה ומאפשר להבין פרפורמנס מחאה בהצתה עצמית לא רק כתגובה רגשית אינדיבידואלית, אלא כתוצר של דינמיקות חברתיות ופוליטיות מורכבות. במצב של דעיכת מחאה, ירידת התמיכה הציבורית, ותהליכי דיכוי מצד הממסד, פרפורמנס אלימים מעין אלה הופכים לאסטרטגיה דרמטית שמטרתה להתמודד עם תהליכי הדה-מוביליזציה ולחדש את הלגיטימציה של התנועה החברתית. פעולה זו מהווה לא רק תגובה לאתגרים חיצוניים ופנימיים, אלא גם אמצעי לבידול אסטרטגי בתוך מגזר התנועה, בניסיונם של שחקנים בשולי המחאה להשיג נראות והשפעה בזירה הציבורית.

על מנת לענות על שאלות המחקר באופן אמפירי, מחקר זה מתמקד בניתוח מעמיק של מחזורי מחאות שכללו הצתה עצמית בישראל. מיפוי מקיף של התופעה בישראל מעלה חמישה מקרים מתועדים של הצתה עצמית שבוצעו כאקט מחאה פוליטי-חברתי[8], המהווים את אוכלוסיית המחקר הפוטנציאלית. חמשת המקרים בוצעו במסגרת שלוש מחאות: המחאה על תוכנית "ההתנתקות" ויישומה, 2005-2004; המחאה החברתית "מחאת האוהלים", 2012-2011; ומאבק נכי צה"ל פוסט-טראומתיים, 2021-2019. במסגרת המחקר האמפירי, הניתוח מתמקד בשלושת מקרי ההצתה העצמית הראשוניים שהתרחשו במסגרת שלושה מחזורי מחאה נפרדים בישראל. בחירה מתודולוגית זו נובעת מהצורך לבודד את המקרים הראשוניים משני מקרי ההצתה העצמית המאוחרים יותר[9], אשר התרחשו בסמיכות זמנים למקרים הראשוניים ויש שהושפעו מ"אפקט ורתר"[10]. התמקדות בזירה הישראלית מספקת מעבדת מחקר טבעית ייחודית, שכן פרפורמנס ההצתה העצמית אינו חלק אינהרנטי מרפרטואר המחאה המקומי, אלא מהווה אימוץ סלקטיבי של טקטיקת מחאה מהזירה הבינלאומית. העובדה כי פרפורמנס זה אומץ בשלושה מחזורי מחאה נבדלים, המייצגים מגוון של סוגיות (לאומית-אידיאולוגית, חברתית-כלכלית וזכויות מגזריות), מאפשרת ניתוח השוואתי מעמיק לזיהוי דפוסים ומאפיינים משותפים של התופעה.

[8] מעבר למקרים של הצתה עצמית כהתאבדות שלא כמחאה פוליטית. הגדרה ברורה לסיווג מוצגת בגוף המחקר.

[9] ברוך בן-מנחם 31 באוגוסט 2005, עקיבא מפעי 22 ביולי 2012.

[10] תסמונת ורתר (Werther Effect) או בשמה המדעי "אפקט ההדבקה (Copycat suicide)" היא תופעה שבה סיקור או פרסום של מקרי התאבדות עלול להוביל לגל של התאבדויות נוספות. התופעה קרויה על שם ספרו של גתה "ייסורי ורתר הצעיר" (1774), שלאחר פרסומו דווח על גל התאבדויות של צעירים באירופה שחיקו את התאבדות הגיבור בספר.

לצורך מיפוי כרונולוגי של מחזור מחאה והדינמיקות במגזר התנועה החברתית, נאסף ונותח מידע ממקורות היסטוריים, תקשורתיים ומוסדיים, הכוללים ספרות מחקרית, דיווחי תקשורת מאתרי חדשות מרכזיים, מסמכים רשמיים, פרוטוקולים של ועדות, תיעוד של נאומים ועדויות מצולמות, וכן תכנים מרשתות חברתיות ואתרי אינטרנט ייעודיים למחאה. לזיהוי המעורבות במחאה ולניתוח תהליך הרדיקליזציה האישי של האקטיביסטים - ילנה בוסינובה (מחאת ההתנתקות, 2005), משה סילמן (המחאה החברתית, 2011-2012) ואיציק סעידיאן (מחאת נכי צה"ל פוסט-טראומתיים, 2021) -נאסף ונותח מידע מראיונות מצולמים, עדויות אישיות, פרסומים ברשתות החברתיות ודיווחים תקשורתיים. מקרה סילמן סיפק אף מכתב כוונות אישי שחולק לקהל בזמן ביצוע הפרפורמנס, ומקרה סעידיאן, אשר שרד את הצתתו העצמית, סיפק ראיונות עיתונאיים פוסט-פרפורמנס. ההשוואה בין שלוש מחאות שונות בהקשרים חברתיים-פוליטיים שונים מחזקת את המסקנה כי מדובר בדפוס מבני ולא במקרים מבודדים, ומאפשרת הבנה מעמיקה של הקשר בין דינמיקות ותמורות במגזר התנועה החברתית בשלב דעיכת מחאה לבין בחירה בפרפורמנס מחאה קיצוני של הצתה עצמית.

המחקר נפתח בסקירת הספרות הרלוונטית, תוך התמקדות בשני צירים תיאורטיים מרכזיים: הראשון עוסק ב"רפרטואר המחאה" כמסגרת אנליטית להבנת דפוסי פעולה קולקטיביים, והשני מתבסס על המודל התיאורטי המכונן של דלה פורטה וטארו, המנתח את הדינמיקה של תנועות חברתיות והתפתחות אלימות במחזורי מחאה.

בחלקו השני של הפרק מוצג ניתוח מקיף של הצתה עצמית כצורת מחאה. המחקר מתחקה אחר התפתחותה ההיסטורית של פרקטיקה זו, מפעולה בעלת משמעות דתית-טקסית לאקט מחאה פוליטי רדיקלי. הדיון בוחן את התפשטותה של התופעה בזירה הגלובלית ומציג סקירה ביקורתית של הספרות המחקרית, על מגוון הגישות שהוצעו להבנתה.

ליבת העבודה האמפירית מורכבת משלושה פרקים, שכל אחד מהם בוחן מקרה הצתה עצמית שהתרחש בישראל בהקשר של גל מחאתי שונה: ההתנגדות לתוכנית ההתנתקות, המחאה החברתית של 2011, ומאבק נכי צה"ל פוסט-טראומתיים. כל אחד מהפרקים מתחקה אחר המחזוריות של גל המחאה שבו התרחש האקט, תוך מיפוי שלביו המרכזיים, מראשית ההתארגנות וההתעוררות הציבורית, דרך שיא המחאה ועד לדעיכתה. בתוך כך, נבחנים מאפייני הדינמיקה הפנים-תנועתית במגזר התנועה החברתית: יחסי הכוחות, מאבקי השליטה, תהליכי הפיצול, והלחצים שיצרו את התנאים לרדיקליזציה. כמו כן, כל פרק מספק תיאור עומק של האקטיביסט שבחר באקט המחאה הרדיקלי, תוך סרטוט מסלולו האישי, מעורבותו בארגוני המחאה, והצבת פרפורמנס ההצתה העצמית בהקשר הספציפי של שלב דעיכת המחאה ותמורות במרחב המחאתי. באמצעות ניתוח זה, מציע המחקר קריאה חדשה בהצתה העצמית לא כאנומליה, אלא כתגובה מחושבת לשחיקת הלגיטימציה של המחאה, ירידת הסיקור הציבורי וקריסת מסגרות הפעולה

הקולקטיביות. נוכח הממצאים, המחקר מציע פרספקטיבה אנליטית על פעולה שנתפסת לעיתים כחריגה מן הסדר הפוליטי, אך בהקשרה המחאתי עשויה לשקף מאמץ אחרון לשיקום קולקטיבי, למשיכת תשומת לב, ולהחזרת הסולידריות הקולקטיבית בזמנים של דעיכת מחזור מחאה. בכך, מתרחבת ההבנה של רפרטואר המחאה דווקא בגבולותיו הקיצוניים, ומובהרת תרומתה של פעולה אישית לייצור משמעות פוליטית מחודשת בזירה קולקטיבית. ממצאי המחקר מציעים הבנה מורכבת של מחאות פוליטיות במצבי שפל, שבהן פעולות רדיקליות, לרבות הצתה עצמית, עשויות להיות תגובה מחושבת לדעיכת מחאה, לפיצול פנים-תנועתי, לאובדן מסגרות פעולה קונבנציונליות ולמאבק על נראות בתוך זירה מחאתית מתפוררת.

לצורך עיבוד וליטוש ניסוחים במהלך כתיבת העבודה, נעשה שימוש בכלי בינה מלאכותית (GPT-4, ChatGPT מבית OpenAI). הכלי שימש לעיבוד טיוטות, ייעול סגנוני ותרגום רעיונות שנוסחו מראש, אך לא שימש להפקת תוכן עצמאי, לאיסוף נתונים, לניתוח אמפירי או לגיבוש טיעונים תיאורטיים. כל קטעי הטקסט שנוצרו באמצעות הכלי נבחנו, עובדו ונערכו בקפידה על ידי המחבר, תוך שמירה על אחריות אקדמית מלאה לתוכן המוצג.

1. המסגרת התיאורטית

פרק זה מבקש לסקור את המסגרות התיאורטיות המרכזיות שבאמצעותן ניתן להבין תופעות של מחאה פוליטית רדיקלית, ובפרט את אקט ההצתה העצמית בזירת המחאה הישראלית. בתחילה, הסקירה מציגה את תרומתו המושגית של צ׳ארלס טילי, אשר פיתח את רעיון ״רפרטואר המחאה״ ככלי אנליטי להבנת הדפוסים והטקטיקות של פעולה קולקטיבית. במרכז הסקירה, מובאת פרספקטיבת דלה פורטה וטארו לניתוח מחזורי מחאה, המדגיש את התנאים להופעתה של אלימות פוליטית בשלביו המאוחרים של מחזור מחאה, כפעולה מותאמת אסטרטגית למצב המחאה, ובעיקר לדינמיקה הפנים- תנועתית. שילוב שתי מסגרות אלה מאפשר להאיר את ההקשרים האסטרטגיים והמבניים שבתוכם נבחרות טקטיקות מחאה יוצאות דופן. מטרת הסקירה הינה להניח את התשתית התאורטית לניתוח פרפורמנס ההצתה העצמית שלא כחריגה פתולוגית, אלא כתגובה מושכלת שמובנית בתוך שדה המחאה הפוליטי.

1.1 רפרטואר של מחאה

מושג ״רפרטואר המחאה״ הוגדר לראשונה בסוף שנות ה-70 של המאה ה-20 על-ידי צ׳ארלס טילי, ומאז חוקרים השתמשו במושג על מנת לתאר את ״הקונסטלציות הייחודיות של טקטיקות ואסטרטגיות שפותחו לאורך זמן ומשמשות קבוצות מחאה לפעולה קולקטיבית בכדי לטעון טענות על יחידים וקבוצות״ (Taylor and Van Dyke 2008). רפרטואר המחאה הפך לכלי אנליטי מרכזי לזיהוי שגרות מחאה והבנת הדרכים בהן אנשים מבקשים לקדם אינטרסים במהלך אינטראקציות עימות עם אחרים (Alimi, 2014).

טילי (Tilly, 2008) מדגיש כי המטאפורה התיאטרלית ״רפרטואר״ לוכדת את המהות של מגוון הטקטיקות האפשריות והשימושיות למחאה. פרספקטיבה זו, המאפשרת לאבחן טענות פוליטיות כפרפורמנס, מאפשרת הבנה טובה יותר של דינמיקת תנועות חברתיות ומחאות פוליטיות. טילי מציין כי יש להעדיף את השימוש במונח ״רפרטואר״ מכמה סיבות: ראשית, המונח רפרטואר מושתת על הרעיון שעל מנת להשיג מטרות כמו תשומת-לב, גיוס תמיכה או לחץ על בעלי הכוח לבצע שינויים, חברי קבוצה בוחרים מתוך מלאי של מיומנויות ופעילויות ייחודיות שהם כבר מכירים. שנית, המונח מעלה את הרעיון של פרפורמנס[11], אשר תואם את הרעיון שפעולה קולקטיבית כרוכה לא רק במה שאנשים יודעים לעשות, אלא גם במה שיריבים וצופים מצפים ומבינים. כלומר, ״מופעים״ מעוצבים על ידי ההקשר שבו הם מתרחשים, לרבות הגורמים ההיסטוריים, החברתיים והתרבותיים המשפיעים על אופן קבלתם ופירושם. תהליך קודיפיקציה זה מפחית את חוסר הוודאות עבור המשתתפים והצופים כאחד. שלישית, רפרטואר מרמז על חדשנות, שכן פרפורמנס

[11] המושג ״פרפורמנס״ ישמש בעבודה זו שכן לא נמצאה חלופה עברית תואמת (ביצוע, מיצג, הופעה).

כרוכים במידה מסוימת של יצירתיות ואימפרוביזציה, משום שפעילים ומוחים מתאימים את האסטרטגיות והטקטיקות שלהם לנסיבות משתנות. על כן ניתן לומר כי המונח "רפרטואר" עוזר לתאר את המתרחש על ידי זיהוי מערך מצומצם של שגרות שנלמדות, משותפות ומופעלות בתהליך בחירה מכוון יחסית, כאשר גבולות הלמידה הן המגבילות את האפשרויות הזמינות לפעולה באינטראקציה. כמו כן, שהרפרטואר הוא בו זמנית מושג מבני ותרבותי, הכולל לא רק את מה שאנשים עושים כשהם מעורבים בקונפליקט עם אחרים, אלא את מה שהם יודעים לעשות ומה אחרים מצפים מהם לעשות. באמצעות ניתוח הדרכים בהן תביעות ממוסגרות, מוצגות ומתקבלות, אנו יכולים לקבל תובנות לגבי האסטרטגיות והטקטיקות היעילות ביותר בהשגת מטרות פוליטיות. אנו יכולים אף לקבל הבנה מעמיקה יותר של הגורמים החברתיים והתרבותיים המעצבים את הדרכים שבהן תביעות פוליטיות מתקבלות ומתפרשות (Tarrow, 2022) .

מחאה יכולה ללבוש צורות רבות, בין אם זו צעדה ברחוב, התכנסות פוליטית, ישיבה מול בניין ציבורי או שביתה כללית. לעתים אף מתבצעות במחאות פעולות לא חוקיות ואלימות, כאשר חלק מהמפגינים או כולם מפעילים כוח כנגד הסמכות, הורסים רכוש או מתנגשים עם המשטרה. הצורות שאירועי המחאה לובשים אינן רנדומליות, כי אם קשורות למחאות עבר, להזדמנויות הפוליטיות ולאינטראקציות עם מוחים אחרים (Tilly, 2008). למעשה, רפרטוארי המחאה הם משאבים המשמשים להגנה על זכויות, להתנגדות לשינויים, להבעת תלונות או להעלאת טענות.

טילי מציין כי אומנם הרפרטואר מתפתח עם הזמן, אך מתוך ההבנה שטקטיקות מחאה הן בגדר "יצירות תרבותיות נלמדות", חזרה על פרפורמנס עדיין סבירה יותר מאשר אימוץ, ושאימוץ פרפורמנס סביר יותר מהמצאה. טענות אלה מחזקות את ההבנה לקיומו של רפרטואר מצומצם של טקטיקות בתוך כל מרחב חברתי נתון (Biggs 2013). פרפורמנס מחאה חדש נוצר בעיקר בחדשנות מתוך פרפורמנס קיימים ומוכרים. ברוב המקרים, מוחים המשתמשים בטקטיקה מסוימת בפעם הראשונה מאמצים אותה מאחרים שהשתמשו בה בעבר. למעשה, מוחים נתקלים בטקטיקות חדשות, בדיוק כפי שהם נתקלים בהזדמנויות פוליטיות (Koopmans, 2004). מחקרים הוכיחו (Biggs, 2013) כי מאז שנות השישים של המאה ה-20, התקשורת החדשותית, קרי עיתונים, רדיו וטלוויזיה, הייתה משמעותית בהפצת טקטיקות מחאה. כמו כן, ידיעה על טקטיקת מחאה מהתקשורת החדשותית פירושה גם לדעת שהיא יכולה להיות יעילה בהשגת סיקור תקשורתי. כמובן שידיעה על טקטיקה מוצלחת אינה סיבה מספקת לאמץ אותה, ומוחים חייבים לשקול שהיא אפשרית, לגיטימית ויעילה בנסיבות שלהם. אימוץ טקטיקה תלוי אף בגורמים למחאה: טרוניות, הזדמנויות, משאבים, רשתות, זהות וכן הלאה. אם אנשים מאמצים טקטיקה חדשה ומוצאים אותה יעילה יותר מטקטיקות אחרות שהיו עד כה בשימוש, סביר שהם יחזרו להשתמש בה בהזדמנויות הבאות.

טילי זיהה במחקריו ההיסטוריים על התפתחות רפרטואר המחאה בצרפת (Tilly, 1986) ובבריטניה (Tilly, 1993), כי בעקבות סדרה של תמורות מבניות משמעותיות בין סוף המאה השמונה-עשרה לאמצע המאה התשע-עשרה: המהפכה התעשייתית, תהליכי עיור מסיביים, התרחבות מוסדות המדינה, הלאמת השווקים והפוליטיקה האלקטורלית, עלו דרישות חברתיות ופוליטיות חדשות, אשר באו לידי ביטוי בצורות טקטיות חדשות כעצומות, הפגנות, התאגדויות, שביתות, עצרות ואסיפות ציבוריות. טקטיקות חדשות אלה החליפו את צורות המחאה המוכרות שהיו בשימוש עד שלב זה והיו בעיקרן מקומיות, ישירות ולרוב אלימות, אשר כוונו להשיג תיקון מידי מיריבים. טארו (Tarrow, 2022) מבהיר כי מרבית הפרפורמנס ברפרטואר המודרני מיועדים בעיקר ל"הדגמת" תביעה, בין אם בפנייה כלפי מושאי התביעה, לבעלי כוח או לצד שלישי משמעותי. צורות פעולה אלה הופכות למעשה את פוליטיקת-העימות, משבשת ככל שתהיה, לסוג של פוליטיקה ייצוגית בעלת משמעויות סמליות ותרבותיות. כמו כן,

צורות מחאה מודרניות מקיימות מערכות יחסים בין תובעים לבין מוקדי כוח משמעותיים מבחינה לאומית, מתייחסות לרוב לאינטרסים ולנושאים המשתרעים על פני יישובים מרובים, וניתנות להעברה בקלות ממסגרת למסגרת; כלומר, הם אוטונומיים, קוסמופוליטיים ומודולריים (שם).

טארו מחדד ומדגיש כי שאיפת המוחים לשיבוש השגרה, שהינו מהות פוליטיקת העימות, הינה המקור לחידושים ברפרטואר והם שהופכים תנועות חברתיות ליצירתיות ולפעמים למסוכנות.

רפרטואר המחאה מציע לתנועות חברתיות שלושה סוגים של פעולה קולקטיבית: מוכלות, מתעמתות ואלימות. הפעולות הדרמטיות ביותר, אלה האלימות, הן הקלות ביותר לביצוע, אך בנסיבות רגילות, הן מוגבלות לקבוצות קטנות בעלות מעט משאבים. לעומת זאת, לצורות המוכלות יש יתרון משמעותי, שכן הן בנויות על פרפורמנס שאנשים מבינים והאליטות מקבלות ואף מקלות עליהן. זה המקור לדומיננטיות המספרית שלו ברפרטואר, אבל גם למיסוד ולחוסר ריגוש. קבוצת הפעולות השלישית, זו המתעמתת, שוברת את השגרה, מבהילה עוברי אורח ויכולה להשאיר את האליטות מבולבלות, לפחות לזמן מה (Piven and Cloward, 1977). עימות הוא המקור להרבה מכוחה של התנועה, אך זה אינו יציב ויכול לנוע בקלות לאלימות, ולחילופין להפוך לשגרתי ומוכר.

כפי שטילי מדגיש, הרפרטואר אינו רק אוסף של טקטיקות, אלא אופן פעולה תרבותי המובנה בתוך הקשר פוליטי, היסטורי וחברתי. לדוגמה, בחינה מעמיקה של מחאת "הדגלים השחורים", שהתפתחה בישראל בשנת 2020 בעקבות הגשת כתב האישום נגד ראש הממשלה דאז, בנימין נתניהו (זרחיה, 2020), מעלה כי התנועה עשתה שימוש ברפרטואר מחאה המשלב בין טקטיקות מוכרות לבין חידושים פרפורמטיביים. לצד פרקטיקות מקובלות כגון הפגנות חוקיות במרחבים ציבוריים ושימוש בשלטים, בלט השימוש בדגלים שחורים כסמל חזותי המעורר, לטענת המוחים, תודעה לסכנה הנשקפת לדמוקרטיה הישראלית. אקט זה

מהווה פרפורמנס הממחיש את האופן שבו מסרים פוליטיים אינם מועברים רק באמצעות תוכן מילולי, אלא גם באמצעים סמליים, חזותיים וביצועיים, אשר נבחנים גם לאור אופן קבלתם בציבור (Tilly, 1995) . יתרה מכך, הבחירה לפרוש את מוקדי המחאה מעבר למרכזי הערים, אל גשרים וצמתים ברחבי הארץ, ממחישה את העיקרון של "מודולריות" במחאה, דהיינו, טקטיקות הניתנות לשכפול ולהתאמה במוקדים שונים ובקרב קהלים מגוונים, באופן שמגביר את תחושת ההזדהות ומרחיב את טווח ההשפעה (Tarrow, 2022). בכך, המחאה מגלמת רפרטואר הנשען על דפוסי פעולה מבוססים, אך גם מתאפיין ביצירתיות ואימפרוביזציה ההולמות את ההקשר החברתי-פוליטי שבו היא פועלת.

שיח הרפרטוארים של צ'רלס טילי המתואר לעיל, מספק מסגרת תיאורטית להבנת האופן שבו מוחים בוחרים פרפורמנס מחאה. על כן נבחר למחקר זה, העוסק בביצועי הצתה עצמית כמחאה פוליטית בישראל, ומתמקד בתהליך של אימוץ פרפורמנס נדיר אך בעל עוצמה סימבולית גבוהה, מתוך רפרטואר המחאה הבינלאומי. באמצעות ניתוח מקרים אמפירי, המחקר מדגים כיצד ההצתה העצמית, שאינה חלק אינהרנטי מהרפרטואר המקומי, מבוצעת בשלבי דעיכת מחזור מחאה, כתגובה לתחרות פנימית על נראות במחנה המוחים, ולחיפוש אחר טקטיקה שתצליח לעורר מחדש תשומת לב ציבורית. בכך, שיח הרפרטוארים של טילי מהווה תשתית אנליטית מרכזית להבנת מנגנון הבחירה האסטרטגית בטקטיקה כה רדיקלית בשלביו המאוחרים של מחזור מחאה.

1.2 הופעת אלימות פוליטית במחזורי-מחאה: מודל דלה פורטה וטארו

מרבית הספרות התיאורטית העוסקת באלימות פוליטית מתאפיינת בפרספקטיבה מאקרו-סטרוקטורלית המדגישה משתנים כלכליים, חברתיים, פוליטיים ותרבותיים. בין הסברים מבניים אלה, המבוססים לעתים קרובות על השוואות בין-לאומיות של נתונים מצטברים, ובין הסברים "נסיבתיים" תלויי הקשר, המבוססים לרוב על תיאורים היסטוריים או קונפיגורטיביים, אשר ממוקדים בנרטיבים הלאומיים, ניתנה מעט תשומת לב לקונפליקטים, לאילוצים ולהזדמנויות, המעודדים הופעה של פעולה קולקטיבית.

מחקרם של דלה פורטה וטארו (Della Porta & Tarrow, 1986) על אלימות פוליטית במחזור המחאה באיטליה בשנים 1966–1973 ממלא את החלל ומספק פרספקטיבה מחקרית, שתשמש אף כרציונל ניתוחי בעבודה זו על הצתות עצמיות מחאתיות בישראל. עבודתם של דלה פורטה וטארו נשענת על עקרונות תיאוריית גיוס המשאבים, שהתפתחה החל משנת 1977 עם מאמרם המכונן של מקארת'י וזאלד (McCarthy & Zald, 1977) , ומציעה הסבר שונה מזה של גישות קודמות להבנת תנועות מחאה, גישות אשר ראו במחאה ביטוי רגשי או תגובה ספונטנית לתסכול קולקטיבי ולמצוקה. גישת גיוס המשאבים רואה את המחאה כפעולה רציונלית ומתוכננת של שחקנים קולקטיביים הפועלים בתוך מסגרות ארגוניות, תוך ניסיון לגייס משאבים חומריים וסמליים לשם השגת מטרותיהם. לדברי מקארת'י וזאלד, תנועות אינן תוצר של מצוקה כשלעצמה, אלא של

יכולת ארגונית לתעל מצוקה לקראת פעולה קונקרטית, תוך שיתוף פעולה עם בעלי עניין, רשתות תמיכה ומקורות מימון. דגש זה על תכנון, ארגון ויחסים עם הסביבה הפוליטית הפך למעשה את התיאוריה ליסוד מרכזי בחקר מחאות. במרכז התיאוריה עומדים מספר מושגי מפתח: **תנועה חברתית (Social Movement- SM)** שהיא מערך של אמונות ודעות המבטאות רצון לשנות אלמנטים מסוימים במבנה החברתי. **ארגון של תנועה חברתי (Social Movement Organization- SMO)**, שהוא גוף פורמלי הפועל להשגת מטרות התנועה ומנהל את המשאבים לשם כך. **תעשיית התנועות החברתיות (Social Movement Industry- SMI)**, כוללת את כלל הארגונים שפועלים סביב מטרה חברתית מסוימת. ו**מגזר התנועות החברתיות (Social Movement Sector- SMS)**, שהוא המרחב הכולל של כל התנועות והארגונים הפועלים בחברה נתונה לקידום שינויים חברתיים.

מחקרם של דלה פורטה וטארו מהווה המשך ופיתוח של גישה זו, תוך יישומה על מקרה אלימות פוליטית במחזור המחאה באיטליה. עבודתם מרחיבה ומעמיקה את הבנתה באמצעות המושג של "מחזור מחאה"[12] והקשר הדינמי בין תנועות למערכת הפוליטית. החוקרים מאמצים את הרעיון המרכזי שלפיו תנועות אינן פועלות כתגובה אוטומטית ללחצים, אלא בוחרות בטקטיקות שונות בהתאם לאסטרטגיה ולמאזן המשאבים, כאשר דגש מיוחד מושם על הפיצול בתוך SMI, בין SMOs מתונים ורדיקליים, כגורם משמעותי להקצנה. דלה פורטה וטארו מבהירים כיצד במצבים של דעיכת מחאה, ירידה בלגיטימציה ציבורית, ודיכוי מצד המדינה, קבוצות רדיקליות בוחרות באלימות כאסטרטגיה שנועדה לשמר נראות ולהבדיל אותן מארגונים מתונים יותר.

דלה-פורטה וטארו סבורים שעל-מנת להבין הופעת אלימות במחאות יש להתמקד בדינמיקות המאפיינות את השלבים השונים של מחזור המחאה. במאמרם, בחנו החוקרים את מחזור המחאה החברתית באיטליה בשנים 1966 ועד 1973 והציעו הסבר להופעתה של אלימות והתגברותה לקראת סופו של מחזור מחאה. החוקרים רואים בהתפתחות האלימות הפוליטית המחאתית כהתאמה אסטרטגית בתוך מגזר התנועה החברתית, וטוענים כי במהלך תקופה של דעיכה בהתגייסות הציבורית, מוחים יפנו לאלימות כפונקציה של תחרות בתוך מגזר התנועה החברתית. המודל מציג מחזור של מחאה כמורכב מסדרה של החלטות אינדיבידואליות וקבוצתיות לנקוט בפעולה קולקטיבית מתעמתת, הן מצד שחקנים בתנועה והן מצד שחקנים שאינם תנועתיים, כמו גם מהתגובות למעשיהם מצד האליטות ואחרים. החוקרים מדגישים כי יש לבחון את האלימות המבוצעת במחאות בתוך הקשר מחזור המחאה, כלומר היכן וכיצד זו מתבצעת, מי הם השחקנים, ומהם יעדיהם ומטרותיהם.

[12] מהלך התפתחות מחאה משלב התגבשותה ועד דעיכתה.

שלביו המוקדמים של מחזור מחאה מורכבים בדרך כלל ממחאות המוניות, בהן קבוצות ויחידים משתמשות ברפרטואר המוכר על מנת להפיץ ולפרסם תלונות ודרישות. באמצעות פרפורמנס אלה מוחים משבשים את השגרה, מגייסים תמיכה, מבלבלים את האליטות ומעודדים יצירה של ארגונים ייצוגיים לתנועות החברתיות המתעוררות. בשלב ראשוני זה, שלב "ההתעוררות", האליטות חלוקות, קבוצות פוליטיות מבולבלות, וכלים יעילים לדיכוי המחאה עדיין לא פותחו. ארגונים קיימים, כדוגמת איגודים מקצועיים ומפלגות, מופתעים אף הם מהחריפות והכלליות של המחאה, ולעתים קרובות הם אלה המספקים בחוסר רצון את מאגר הפעילים והסמלים המלווים את המחאה. למרות הופעת "שחקנים" חדשים ודרכי פעולה חדשות, לרוב ניתן לזהות כי הם צומחים ומתחילים את פעילותם בתוך הארגונים הקיימים (Zald & Berger, 1978).

הצלחת השלב ההתחלתי של מחאה מובילה לשלב "השיא", בו שחקנים חדשים נכנסים למגזר התנועה החברתית למען מטרותיהם. כמו כן, הצלחה זו מפעילה את אלה אשר האינטרסים שלהם הושפעו לרעה. "רצפים של פעולה ותגובה הופכים נפוצים באקלים שבו מחאה זוכה ללגיטימציה ונראה כי אמצעים שגרתיים אינם יעילים עוד" (Della Porta and Tarrow, 1986). ככל שמחאה הופכת כללית יותר ומאגר השחקנים החברתיים והארגונים הפוליטיים השותפים למחאה מתרחב, מתחיל תהליך של "בידול טקטי תחרותי". עם ירידת השפעת צורות הפעולה המקוריות והשגרתיות, כמו גם הסתגלות האליטות, מתחילה להתרחש חדשנות בצורות הפעולה ובאופי הטענות המועלות (McAdam, 1983). נוכחות קונפליקט חברתי ואווירה של "משהו חדש עומד לקרות" מעודדות אף שילוב נושאים חדשים, כאיכות סביבה, דת ותרבות, מגדר וכדומה, והכנסתם לסדר היום הציבורי, מצב המייצר תחרות בגיוס קהלים ותמיכה. ניסיונות מוחים וארגונים, הפועלים בשולי המחאות הציבוריות הגדולות, להתבסס אל מול התחרות במגזר התנועה החברתית, מובילים לתגובות שליליות, הן מצד הזרמים המרכזיים של המחאה המפתחים צורות פעולה "ממושמעות" ושולטים בהפגנות, והן מצד כוחות שמירת הסדר והשיטור, אשר אף יכולים להגיב באלימות לפרובוקציות.

בסופו של תהליך דינמי, התנהגות משבשת אף מגיעה למגזר הממוסד ו"מורדים" בתוך איגודים מקצועיים ובקבוצות אינטרס מתחברים לדרישות החדשות של המחאה ולטקטיקות ישירות יותר. ארגונים מבוססים מתחרים על תמיכה עם מגזר התנועה החברתית, לעתים אף בהעתקת הטקטיקות שלו ואימוץ דרישותיו. כל זאת מתמרץ את התנועות החדשות ליצור ולפעול בצורות פעולה מתעמתות יותר ולהביע דרישותיהן בצורה כללית וקיצונית יותר. הופעת מחאות חדשות במגזר התנועה, אימוצה על ידי ארגונים קיימים והצטברות של קבוצות פוליטיות, מעוררת רושם של "סערה" בדיוק בשלב שבפועל המוביליזציה מתחילה לדעוך. כלומר, המחאה מופצת לחלקים שונים בחברה, ומובילה ליצירת מספר שחקנים חברתיים וארגונים פוליטיים מתחרים, המשתמשים ברפרטואר רחב של טקטיקות. מצב זה מעניק לציבור ולאליטות את הרושם של

התגייסות רחבה ומתגברת. מצב זה אף מביא חלק מהתנועה החברתית לשליטת ארגונים הממשיכים לטעון טענות מוגבלות ולהסתמך על רפרטוארים שגרתיים. זאת, יחד עם בחירה ואימוץ צורות אגרסיביות ומתעמתות על-ידי קבוצות שוליים, מובילים לסוג של פירוז חלקי ולירידה בתמיכת "תומכי-מצפון".

לפיכך, ההשתתפות במערכת בכללותה ומספר השחקנים החברתיים והארגונים הפוליטיים המתחרים גדל, ולא כוחה של תנועה מסוימת או של התגייסות בכלל. למעשה, יכולתן של התנועות לגייס תמיכה נחלשת ככל שקבוצות נוספות "מצטופפות" בגזרת התנועה ועוצמת המחזור מגיעה לשיאה. לפיכך, צורות הפעולה האינטנסיביות שאומצו על ידי תנועות או מגזרים בודדים מהוות תחליף לרמות גבוהות של השתתפות. אחת התוצאות בשלב זה במחזור המחאה היא התפלגות, שהיא לא רק תוצאה של בידול אידיאולוגי, אלא גם בשל העובדה שארגונים פוליטיים מתמרנים בזירה צפופה שההשתתפות בה הולכת ופוחתת. וככל שההבדלים ביניהם מתפתחים, הם מקטבים את התנועות. משתתפים אגרסיביים יותר נמשכים לארגונים שבחרו בצורות פעולה מתעמתות יותר, ומשתתפים פחות אגרסיביים פונים לצורות מחאה שלוות יותר או שפורשים לגמרי מהשתתפות (תרגום המחבר ל.ג. מתוך: Della Porta & Tarrow, 1986).

מאפיין נוסף לשלב זה במחזור המחאה הוא תגובה נגדית מצד דעת הקהל, ומדיניות דיכוי מכוונת יותר. הציבור הרחב אינו מודע לירידה בהתגייסות, שכן נראה כי מספר גדול של קבוצות חברתיות וארגונים פוליטיים פועלים בזירה הציבורית, ונראה כי הטקטיקות בהן הם משתמשים כדי להשיג תשומת לב ציבורית הופכות מתעמתות יותר ויותר. כמו כן, האליטות הפוליטיות, שבשלביו הראשונים של מחזור המחאה היו חלוקות באשר ללגיטימיות של הקבוצות החברתיות החדשות ולצורך בדיכויין, נוטות בשלב זה להתלכד סביב תגובה ממסדית תקיפה יותר, ולהגיב ללחץ הגובר לשמר את הסדר הציבורי בעקבות הסלמה באקלים הציבורי. שתי המגמות המתוארות לעיל, מיסוד מחד והתגברות העימות והאלימות מאידך, מקבילות ומזינות זו את זו עם סיום מחזור מחאה.

ההיגיון ששתי המגמות הללו מבשרות על השלמת המחזור אמורה כבר להיות ברורה. תרבות המחאה, שנראתה עד לאחרונה כל-כך כללית וטרנספורמטיבית, נסוגה לצורות אמנות, אופנה ודת. אליטות פוליטיות רוקמות מחדש את מרקם החברה הפוליטית... פירוז המוני, מיסוד ובידוד של קיצונים מאפשרים אף לאליטות כלכליות להחזיר את ההגמוניה שלהן (תרגום המחבר ל.ג. מתוך: Della Porta & Tarrow, 1986).

במחקרם האמפירי על מחזור המחאה האיטלקי בשנים 1966 עד 1973 זיהו דלה-פורטה וטארו כי האלימות הפוליטית הופיעה במהלך כל מחזור המחאה, אך משקלה באחוזים ירד בתקופה המוגדרת כשיא המחאה, ועלה בתקופה בה המחאה דעכה. משמע, צורות אלימות של מחאה, גם אם היו חלק מרפרטואר המחאה

מלכתחילה, התגברו כאשר המחאה והפעולה הקולקטיבית ירדה בעוצמתה. כמו כן, החוקרים זיהו כי בסוף מחזור המחאה מספר אירועי האלימות כלפי רכוש ירד באופן דרמטי, אך מספר אירועי האלימות כנגד בני-אדם המשיך לעלות ככל שהיקף המחאה הכללי ירד. בנוסף בנו החוקרים, באמצעות אינדיקטור המתאר את מספר המשתתפים באירועי מחאה, טיפולוגיה נוספת של אלימות. דרך חלוקה קטגורית[13] זיהו החוקרים כי כמות אירועי אלימות בקבוצות קטנות של יחידים עלתה בצורה משמעותית בסופו של מחזור המחאה, הן ביחס לאירועי אלימות מהקטגוריות האחרות, והן ביחס לעקומת מחזור המחאה הכללי.

שילוב תוצאות הניתוח של צורות אלימות אלה, מציג תמונה בה מגמות אלימות בקבוצות קטנות וצורת אלימות תכליתית כלפי אנשים נמצאות בקורלציה חזקה. מכאן, דלה-פורטה וטארו מסיקים שגם כאשר אלימות מופיעה מתחילתו של מחזור מחאה, היא מתבצעת בצורות פעולה פחות תכליתיות, ומבוצעת על ידי קבוצות גדולות של מפגינים. צורות האלימות הדרמטיות ביותר מתגברות כאשר השלב ההמוני של מחזור המחאה יורד. כלומר, "ככל שהגיוס ההמוני פוחת, האלימות הפוליטית עולה בעוצמתה" (Della Porta and Tarrow, 1986).

ניתן לומר כי בעוד התקדמות מחזור מחאה מביאה להופעתם של מספר רב של ארגוני תנועה חברתית הנוטים לשתף פעולה בשלב שיא המחאה, עם הירידה בהתגייסות ובתמיכה נוצרים קונפליקטים לגבי האסטרטגיות והטקטיקות שיש להשתמש בהן על מנת להתגבר על המשבר בגיוס תמיכה. מכיוון שארגונים חייבים לגייס משאבים חומריים וסמליים ולהקצותם למשימותיהם, זמינות משאבים מסוימים והיעדר אחרים עלולים לדחוף שחקנים להשתמש באלימות פוליטית. קבוצות בתוך אותה תנועה מתפצלות לעתים קרובות באידיאולוגיות ובדרכי הפעולה, ומנסות להתחזק באמצעות אימוץ עמדות רדיקליות יותר או שימוש בצורות פעולה לוחמניות יותר (Della Porta, 2018). התחרות הארגונית בסביבה צפופה במגזר התנועה החברתית מהווה מנגנון חשוב של רדיקליזציה, כלומר תהליך של הסלמה מרפרטואר פעולה לא אלים לרפרטואר אלים יותר ויותר, המתפתח בתוך מערכת מורכבת של אינטראקציות המתפתחות לאורך זמן בין יחידים, קבוצות וגורמים מוסדיים (Della Porta 2013).

ניתן לסכם ולומר כי במחקרם דלה פורטה וטארו מציעים שהופעתה של אלימות פוליטית רדיקלית בשלהי מחזור המחאה מהווה תגובה אסטרטגית למספר תהליכים מקבילים. ראשית, בשלב זה של מחזור המחאה, האפקטיביות של טקטיקות המחאה המסורתיות מתחילה לדעוך. הציבור הרחב, שבתחילה גילה עניין והזדהות עם המחאה, מתחיל לגלות "סימני עייפות", והתקשורת מאבדת עניין באירועי מחאה שהפכו לשגרתיים. במצב זה, קבוצות בתוך התנועה החברתית מתחילות לחפש דרכים חדשות למשוך תשומת לב

[13] שלוש הקטגוריות במחקר: מעל 200 משתתפים, 20-200 משתתפים, פחות מ-20 משתתפים.

ציבורית ולהפעיל לחצים על מקבלי ההחלטות. במקביל, מתרחש תהליך של פיצול והתמיינות בתוך התנועות החברתיות עצמן. קבוצות מסוימות בוחרות באסטרטגיה של מיסוד ואף השתלבות במערכת הפוליטית הפורמלית, בעוד קבוצות אחרות מאמצות עמדות רדיקליות יותר. תהליך זה של קיטוב פנימי מוביל להיווצרות של תת-קבוצות המאמצות טקטיקות אלימות כאסטרטגיה מכוונת.

הדינמיקה של הסלמה לאלימות מושפעת גם ממבנה ההזדמנויות הפוליטיות. בשלבים המאוחרים של מחזור המחאה, כאשר המערכת הפוליטית נתפסת כסגורה או בלתי קשובה לדרישות המוחים, גדל הסיכוי להסלמה באמצעי המחאה. תגובות הדיכוי מצד המדינה, שנועדו להרתיע ולדכא את האלימות, עשויות אף לחזק את הלגיטימציה הפנימית של קבוצות אלימות בתוך התנועה החברתית ולהצדיק את השימוש באלימות כאמצעי ראוי של התנגדות.

מסקנתם המרכזית של דלה פורטה וטארו היא שהופעת האלימות הפוליטית בשלהי מחזור המחאה אינה תופעה אקראית או רגשית גרידא, אלא תוצר של תהליכי התאמה אסטרטגית מורכבים. החוקרים מניחים כי סביר יותר שאלימות הופכת להיות אמצעי ביטוי עבור קבוצות קטנות באקלים של פירוז כללי, שבו מחאות המוניות כבר לא אפשריות או "רווחיות". אימוץ צורות מחאה אלימות יכול להיות מוסבר, במקרה שכזה, על ידי יכולת ההבעה הגבוהה שלהן, שכן אלה האפשרויות היחידות של "הפרעה" אפשרית באקלים של דה-מוביליזציה.

איור 1: דינמיקת הקצנה במחזור מחאה לפי דלה פורטה וטארו

הבחירה במסגרת התיאורטית של שיח הרפרטוארים של טילי ובמודל מחזור המחאה של דלה פורטה וטארו למחקר זה נובעת מהתאמה ישירה והכרחית לאופיו של המחקר, השואף להציע קריאה מחודשת בתופעת ההצתה העצמית כאקט מחאה, וזאת תוך אימוץ הגיון ניתוחי של גיוס והנעת משאבים. אף שמדובר בתיאוריה שניתן לתפוס כ"קלאסית" או פחות עדכנית, דווקא היא מאפשרת להסביר באופן מדויק את הופעתם של מופעי מחאה קיצוניים במצבי דעיכה תנועתית, כאשר תחרות פנימית בתוך מחנה המוחים על נראות ומשאבים מהווה גורם דומיננטי. בניגוד לגישות מתקדמות יותר, הממקדות את תשומת הלב בניתוחי מסגור, הבניית נרטיב או במבני הזדמנויות פוליטיות משתנים, גישת גיוס המשאבים מדגישה את האופן שבו התנאים הפנימיים של התנועה, יכולותיה הארגוניות, ומאבקי הכוח הפנימיים, מכתיבים את הבחירה בטקטיקות מחאה. תרומתה המרכזית של גישה זו, ופיתוחה אצל דלה פורטה וטארו, למחקר המחאות, ולמחקר זה בפרט, אינה נעוצה רק בזיהוי המשאבים החומריים והארגוניים הדרושים לפעולה קולקטיבית,

אלא בעיקר בהתמקדות בדינמיקה האסטרטגית שבתוך התנועה עצמה לאורך מחזור המחאה. כלומר, בניגוד לגישות המדגישות את תנאי הסף החיצוניים לפעולה (כגון תיאוריית ההזדמנויות הפוליטיות), מודל דלה פורטה וטארו מצביע על כך שההחלטות הארגוניות, מאזן הכוחות הפנימי, והיכולת של פעילים להתמודד עם מגבלות ממשאבים, הם מרכיבים מכריעים בהבנת הבחירה האקטיביסטית. גישה זו מתמקדת בפעולה קולקטיבית כתוצר של שיקולים רציונליים במסגרת של אילוצים ולא רק של הזדמנויות, והיא רואה בפעילים סוכנים המסוגלים לזהות מגבלות, להגיב אליהן ביצירתיות ואף לבחור בטקטיקות רדיקליות כאשר הדרכים הקונבנציונליות מוצו. על כן, הבחירה לנתח הצתה עצמית בישראל מתוך מסגרת זו, ולא מתוך גישות חדשות יותר, נובעת מהרצון למקד את הדיון בתנאים הפנימיים שבתוך מחנה המוחים, בתחרות, בשחיקה, ובאסטרטגיה של יחידים בתוך תנועה, ולא רק בהקשרים מוסדיים, נרטיביים או פוליטיים רחבים.

בחירה מודעת בעבודתם של דלה פורטה וטארו כמסגרת תיאורטית אינה מעידה על חזרה למודל מיושן, אלא על התאמה מושכלת בין מסגרת תיאורטית לבין מושא מחקר.

2. מחאה בהצתה עצמית

פרק זה מאפשר מבט רוחבי אך מעמיק על תופעת מחאה בהצתה עצמית. חלקו הראשון של הפרק יוקדש להיסטוריית השימוש באקט כפרקטיקה דתית ושילובה באמירה מחאתית. חלקו השני של הפרק יציג את הפרפורמנס המכונן ברפרטואר המחאה המודרני, הצתתו העצמית של הנזיר הבודהיסטי טיך-קואנג-דוק, המכונה "הנזיר הבוער", ב-1963 בסייגון. פרפורמנס היברידי זה, בין הדתי לפוליטי, נחשב לאבי שושלת הצתות עצמיות מחאתיות ברפרטואר המחאה המודרני. חלק שלישי בפרק זה יתאר את המעבר של הפרפורמנס בין תרבויות והתפשטותו על פני הגלובוס בשישים השנים שחלפו מפרפורמנס "הנזיר הבוער". חלקו האחרון והמסכם של פרק זה יספק תמונה מקיפה על מחקרים העוסקים בתופעה, מאסכולות שונות והיבטים שונים.

תחילה, יש להבהיר נקודה טרמינולוגית. למרות שפירושו המילולי של המושג 'Self-Immolation' הינו 'הקרבה', מאז שנות השישים של המאה ה-20, הוא הפך לשם נרדף למוות באמצעות שריפה (Biggs, 2013).

2.1 הצתה עצמית- מפרקטיקה דתית לפרפורמנס מחאה פוליטית

השימוש בהצתה עצמית נגזר ישירות ממקומה של זו בתיאולוגיות ובפרקטיקות הבודהיסטיות וההינדיות, בהן היא נחשבת לצורה גבוהה של מחויבות דתית. ניתן למצוא את אחת ההתייחסויות הבולטות ביותר להצתה עצמית במנהג ה'סאטי' במסורת ההינדית, בו אלמנה מציתה עצמה הצתה עם שריפת גופת בעלה. הצתה עצמית זו נועדה לקדם ישועה רוחנית לבן-הזוג שנפטר, ומייצגת את הקדשתה של האישה לבעלה, כביטוי קיצוני של זוגיות. סאטי איננו מעשה מחאה, אלא טקס דתי בעל משמעות סמלית-תרבותית עמוקה, שכן הוא מאפשר לאלמנה להגיע למעמד גבוה יותר ומסמל "שוויון" בין אישה ובעלה לאחר המוות (Szczepanski, 2025).

גם בבודהיזם כמה טקסטים מהללים בגלוי הצתה העצמית. בפרק השניים-עשר של סוטרה סדהרמה-פונדריקה (Saddharma Pundarika), ישנו תיאור של שריפת-הקרבה של גוף-אדם כאמצעי פולחן: "הקרבת גופו של איש צעיר ממשפחה טובה, הינה הפולחן המכובד ביותר, הטוב ביותר והנשגב ביותר" (Kern 1984). מעשה שריפת הגוף נתפס כדרך להארה עילאית ומושלמת, ומעניק "זכות אדוק", שבניגוד לגוף האדם הגשמי, לא ניתן לשרוף באש (שם).

אחד הבודהיסטים הראשונים שנודע בהקרבתו העצמית באש היה פא-יו, נזיר סיני שקיבל השראה מתורת סוטרת הלוטוס בשנת 397 לפנה"ס. רבים מהנזירים הראשונים שאימצו פרקטיקה זו קיבלו השראה מטקסטים דתיים כמו סוטרת הלוטוס וכתבי אוואטמסאג'ה-סוטרה, בתקווה להפוך לבודהיסטווה[14].

[14] בודהיסטווה משמעותו אדם שמקריב את ההזדמנות שלו להגיע למעמד בודהא כדי לעזור לאחרים.

בבודהיזם מהאיאנה, בכדי שאדם ישיג 'דאנה' , שהיא המעלה הגבוהה של המוסר, על האדם "למסור את עושרו הגשמי, את בנו או את אשתו, או אפילו את חייו". על-ידי הקרבת גופו של אדם כדי לעזור לישות אחרת, ביקשו הבודהיסטים להשיג את הדאנה (Kelly, 2011).

למרות שרבות מההצתות העצמיות הראשונות בוצעו כהקרבה דתית, נראה כי ישנו תקדים היסטורי לנזירים שהשתמשו בהצתה עצמית כצורה של מחאה כנגד רדיפה דתית. המקרה המוכר הראשון בוצע בשנת 574 לספירה, כאשר הנזיר הסיני טאו-צ'י הצית את עצמו במחאה על תוכניותיו של הקיסר וו להגביל מאמינים בודהיסטים (שם).

מבחינה היסטורית לא רק ההינדואיזם והבודהיזם העריכו הצתה עצמית כפעולה של פולחן. ברוסיה של המאה ה-16, רוסקולניקים אורתודוקסים הציתו עצמם בקנה מידה המוני. אלפי אנשים שרפו את עצמם, לפעמים אפילו משפחות שלמות בבתיהם, או כפרים שלמים. מעשי ההצתות של רסקולניקים נראים כביטוי למאבק אלים שמטרתו הגנה ושמירה על ערכים אורתודוכסיים מסורתיים. "אמונתם של המתנגדים באותה תקופה הייתה כרוכה בביאתו הקרובה של ה"אנטיכריסט" וסוף העולם, שלאורם ההצתה העצמית, שהובנה כמעשה מטהר, נחשבה לאמצעי הישועה היחיד" (Robbins, 1986). עם זאת, בהצתות הרסקולניקים עלו אף טענות כנגד הצאר, ולכן למעשה מקיימות רכיב מחאתי פוליטי[15]. בדומה למסורות ההינדיות והבודהיסטיות, ההתאבדויות ההמוניות של רסקולניקים הובנו כדרך להגיע למעמד גבוה יותר באמצעות המעשה האקסטטי של הצתה עצמית קולקטיבית (שם).

בעולם הפרה-מודרני מקרי הצתה עצמית רבים נקשרו בתיווך על-טבעי ובאמונה שבהריגה עצמית, אפשר לפגוע ביריב, באמצעות מעבר לצורת קיום אחרת, או בציפייה שהסדר הקוסמי יגבה מחיר.

המעבר מפרקטיקה דתית לטקטיקת מחאה פוליטית לא התרחש בבת אחת, אלא שיקף תהליך ארוך של שינויי הקשר, משמעות ותכלית. הבנת הרקע הדתי-סימבולי שממנו צמחה ההצתה העצמית מאפשרת לחשוף את העומק התרבותי של המעשה, אשר גם כאשר הוא מאומץ כאקט מחאתי מודרני, ממשיך לשאת עמו מטענים של הקרבה, קדושה ומשמעות טרנסצנדנטית. מכאן, ההצבה של ההצתה העצמית במרכזו של מחקר פוליטי-אסטרטגי, החוקר את עיתוי השימוש בה בתוך מחזורי מחאה ואת תפקודה כטקטיקה רדיקלית בשלב דעיכת המחאה הרחבה, מאפשרת זווית ניתוח חדשה. זווית זו בוחנת את המעשה לא רק כביטוי אישי של ייאוש או אמונה, אלא כהתערבות מודעת ומחושבת במרחב הפוליטי-חברתי.

[15] רסקולניקים הוצגו בציור משנת 1882 של גריגורי מיאסוויידוב בשם" Samoszhigately ", אשר הינו אחת ההדמיות הראשונות של ההצתה העצמית כאקט פוליטי.

2.2 "הנזיר הבוער"- אבי שושלת הפרפורמנס ברפרטואר המחאה המודרני

במאה העשרים, התיווך העל-טבעי כמעט ונעלם ממשמעויות הפרפורמנס, והצתה עצמית נועדה בעיקר לשכנע קהלים אנושיים, על ידי פנייה ל"צד שלישי", או על ידי עידוד הקולקטיב למאמץ רב יותר (Biggs, 2013). ב-11 ביוני 1963 התקיימה בסייגון צעדה של כמאתיים נזירים בודהיסטים במחאה על הסנקציות המדכאות של משטר דיאם נגד מאמינים בודהיסטים. הנזירים, עצרו בצומת מרכזי ברחוב לה ואן דוייט (Le Van Duyet), יצרו מעגל אנושי בכדי לסכל הפרעות אפשריות של שוטרים וכבאים. במרכז המעגל התיישב בתנוחת "לוטוס" על כרית קטנה הנזיר הקשיש טיך-קואנג-דוק (Thich Quang Duc). קבוצת נזירים חילקו בקרב הקהל מכתב עם מסר בשפה האנגלית:

לפני שאני עוצם את עיניי ללכת לבודהה, יש לי הכבוד להציג את דבריי בפני הנשיא דיים, ולבקש ממנו להיות אדיב וסובלני כלפי עמו ולאכוף מדיניות של שוויון דתי. (תרגום המחבר ל.ג. מתוך: Joiner, 1964).

שני נזירים צעירים שפכו תערובת של בנזין וסולר על האיש, כיסו את גופו ואת גלימת הזעפרן הארוכה שלו, וזה האחרון הציע גפרור ומיד נבלע בלהבות. הנוכחים במקום מספרים שהנזיר הקשיש "ישב באומץ ושלווה, עטוף בלהבות. דומם לחלוטין, בזמן שסביבו בכו והשתטחו על המדרכה". ההצתה העצמית של דוק הייתה נקודת מפנה בסכסוך קשה בין בודהיסטים דרום-וייטנאמיים לבין משטר דיים , הנתמך על ידי ארצות הברית. מאז עליית המשפחה הקתולית לשלטון, קידמה זו את האינטרסים של המיעוט הקתולי והפלתה את הבודהיסטים. הארכיבישוף, אחיו של דיים, היה קיצוני בפעולותיו להפצת הקתוליות, ואף סירב לאפשר להציב דגלים בודהיסטים בחג יום-הולדתו של בודהה. במאי 1963 התעצמו מחאות הבודהיסטים, והנזירים החלו בהפגנות רחבות היקף. באחת הצעדות ניסו המוחים להגיע לתחנת רדיו, שם דרשו לשדר בפומבי הקלטה קולית של מחאה המבקרת את הממשלה. דיים בתגובה הורה על פעולה צבאית, בה נפצעו ונהרגו מפגינים, בהם ילדים. בשלב זה, כאשר הפגנות בודהיסטיות הפכו לדבר שבשגרה, ללא תשומת-לב רבה בתקשורת המקומית והבין-לאומית, פנה קואנג-דוק בבקשה למנהיגי התנועה להקריב את חייו למען המטרה. המנהיגים דחו בתחילה את הרעיון וראו בו "אקזוטי ונורא" (Thich Giac Duc, 1986), אך נזיר אחד היה בעד, טיך-דוק-נגיפ (Thich Duc Nghiep), דובר אנגלית שוטפת, שהיה אחראי על היחסים עם עיתונאים זרים. ללא ספק קואנג-דוק הכיר את הפרקטיקה הדתית של הצתה עצמית, שכן הוא נכנס למנזר כנער צעיר בתחילת המאה העשרים, וידע גם על התאבדויות נזירים באש בהודו-סין הצרפתית בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים (שם). למרות שמסורת המהאיאנה של שריפה עצמית בבודהיזם העניקה לגיטימציה לפעולתו של קואנג דוק, האקט עדיין היה שנוי במחלוקת, שכן חלק מהטקסטים הדתיים טענו כי שריפה עצמית נחשבת להתאבדות, ולכן אסורה. לאחר מספר ימי תפילה וצום, קואנג-דוק זכה בסופו של

דבר לאישור. הנזירים האקטיביסטים תכננו ביסודיות את ההצתה העצמית. הם ערכו ניסויים בדלקים שונים (Browne, 1993) והפרפורמנס תוזמר בדייקנות. כמו כן, הפרפורמנס נועד לפרסום מקסימלי ועיתונאים הוזמנו מראש.

בערב ה-10 ביוני 1963 קיבלתי שיחת טלפון מוצפנת מטיך דוק נגיפ, שהודיע לכתב על הפגנה גדולה שתוכננה למחרת על ידי בודהיסטים דרום וייטנאמים. נגיפ הוסיף במסתוריות: "אני ממליץ לך לבוא. משהו חשוב מאוד עלול לקרות". (תרגום המחבר ל.ג. לדבריו של כתב החדשות האמריקני מלקולם בראון).

מלקולם בראון, שעבד עבור סוכנות הידיעות AP, הגיע בבוקרו של יום ותיעד את האירוע במצלמתו. "בזמן ששוטרים ומכבי אש המומים פערו פה לנוכח המחזה המחריד, בראון צילם גליל אחר גליל" (שם). תמונתו של בראון המציגה את מותו של קואנג-דוק פורסמה ב"פילדלפיה אינקווייירר" ב-12 ביוני 1963, וזעזעה אנשים ברחבי העולם. התמונה סיפקה עדות ויזואלית לצד האפל של משטר דיים, והתמונה הפכה אף לאחד הדימויים המכוננים של מלחמת וייטנאם (Murray Yang, 2011).

בדיעבד, הצתתו העצמית של נזיר בודהיסטי קשיש שינתה את חישוביה של מעצמת-על. כפי שמצוטט מפרוטוקול המועצה לביטחון לאומי של ארצות הברית:

הצתה עצמית נוספת תגרום לתגובה פנימית של ארה"ב שתחייב הצהרה ציבורית חזקה למרות הסכנה שהדבר עלול לזרז הפיכה בסייגון. (Glennon, Keefer, & Smith, 1991).

כפי שאף תיאר זאת בראון (Brown, 1993):

תמונתו של קואנג-דוק הייתה מונחת על שולחנו של הנשיא קנדי כאשר תדרך את השגריר החדש, שהוטל עליו לאלץ את דיים להתפשר עם הבודהיסטים.

עם זאת, דיים המשיך ברדיפת הבודהיסטים ופתח באוגוסט 1963 במתקפה על הפגודות הבודהיסטיות. מתקפה זו, ולאחר שינויים בדעת הקהל בעקבות מחאת "הנזיר הבוער", הובילה בנובמבר של שנה זו להפיכה שלטונית בדרום-וייטנאם, וזאת אף בתמיכת ארצות הברית.

הבנת האופן שבו הצתה עצמית שימשה כצורה של הקרבה דתית בהקשר של המהאיאנה בבודהיזם וגם כמחאה פוליטית, מאפשרת הבנה מעמיקה יותר של האופן שבו מותו הציבורי של דוק תיפקד כפרפורמנס היברידי בין הדתי והפוליטי-מחאתי. הצתתו העצמית של טיך-קואנג-דוק מדגימה כיצד פעולה קיצונית זו לא נבעה רק ממסורת דתית או ממצוקה אישית, אלא תוכננה בקפידה והופעלה כאמצעי אסטרטגי בתוך הקשר של מחאה מתמשכת ונחלשת. פרפורמנס זה, שהתרחש בשלב של דעיכת תשומת הלב הציבורית למחאה הבודהיסטית, חושף את הפוטנציאל של הצתה עצמית לשמש ככלי רדיקלי המחדש את המומנטום

של המאבק ומאתגר את הסדר הפוליטי הקיים. בכך, האירוע ממחיש את טענת המחקר כי הצתה עצמית כפרפורמנס פוליטי אינה תגובה אימפולסיבית, אלא פעולה טקטית של שחקנים המחפשים להחיות את המחאה בשעה של נסיגה ציבורית ופיצול פנימי. ההבנה של מקרה זה כמופע של "בידול טקטי תחרותי" במסגרת מחזור מחאה רחב, מהווה בסיס חשוב להמשגת התופעה כחלק מדינמיקה פוליטית ותנועתית מורכבת, ולא רק כמעשה של ייאוש אישי או דיכוי חברתי.

2.3 התפשטות הפרפורמנס בזירה העולמית

ביגס (Biggs, 2013) מצא כי פרפורמנס קואנג-דוק מהווה את המקור למחאות בהצתה עצמית בעידן המודרני, ומוסיף כי את אימוץ הטקטיקה ניתן להסביר במונחים של ידע, לגיטימיות ויעילות.

הצתתו של קואנג-דוק ,אשר צולמה והופצה גלובלית, סיפקה חשיפה לשיטת מחאה חדשה, קרי פרפורמנס מחאה שלא נראה עד כה ולא הוכר ברפרטואר המחאה. מנהיגים בודהיסטים הביעו תמיכה במחאה זו, ומסגרו את הנרטיב שאין זו התאבדות מהסוג האסור בבודהיזם. ואכן, מחאת קואנג-דוק עוררה יראת כבוד ואנשים רבים הצטרפו לנזירים הבודהיסטים שהפגינו ברחובות סייגון. דרום-וייטנאמיים רבים שנחשפו בצורה זו או אחרת לפרפורמנס, החלו לראות בו לגיטימי ואף יעיל. עדות לכך היא אימוץ הטקטיקה על-ידי אחרים, שבשלב זה התבססה ברפרטואר המחאה הדרום-וייטנאמי. הצתה עצמית אומצה ובוצעה במחאות אף נגד המשטרים הבאים בדרום-וייטנאם[16]. אימוץ הפרפורמנס לרפרטואר המחאה לא היה מוגבל לדרום-וייטנאם, וניכר כי הצתתו העצמית של קואנג-דוק היוותה השראה למחאות במדינות אחרות, מחאות שבתורן היוו השראה לאימוץ נוסף. האימוץ הראשון הידוע מחוץ לדרום-וייטנאם התרחש בסרי לנקה, ודיווחים נוספים על הצתות עצמיות נאספו מהודו, דרום-קוריאה, מלזיה, ברית המועצות, יפן, ארצות הברית וממקומות אחרים. ניכר כי ההשראה ממחאת קואנג-דוק ברורה ומיידית, כדוגמת הקווייריות האמריקאית אליס הרץ אשר הציתה עצמה במרץ 1965 במחאה כנגד מדיניות החוץ האמריקאית, ומעשיה היו בהשראת הנזירים הווייטנאמיים (Biggs, 2013). כמו גם הקווייקר נורמן מוריסון שהצית עצמו מחוץ לפנטגון כמה חודשים לאחר מחאת הרץ (Hendrickson, 1996). מוחה נוסף בפרפורמנס זה, רוג'ר להפורט, התיישב בישיבת לוטוס והצית את עצמו מחוץ לבניין האומות המאוחדות, ימים ספורים לאחר הצתתו העצמית של מוריסון (Biggs, 2013).

להלן גרף וטבלה[17] (שם) המרכזים את נתוני השימוש במחאה בהצתה עצמית על-פי מדינות, ומספקים חיזוק אמפירי מובהק לטענת ביגס כי מחאת קואנג-דוק הינה המקור לפרפורמנס ולהתפשטותו בעידן המודרני.

[16] בשנת 1966, 14 מוחים שרפו את עצמם למוות בטווח של חודש אחד.
[17] התפלגות המחאה לפי מדינה ושנה

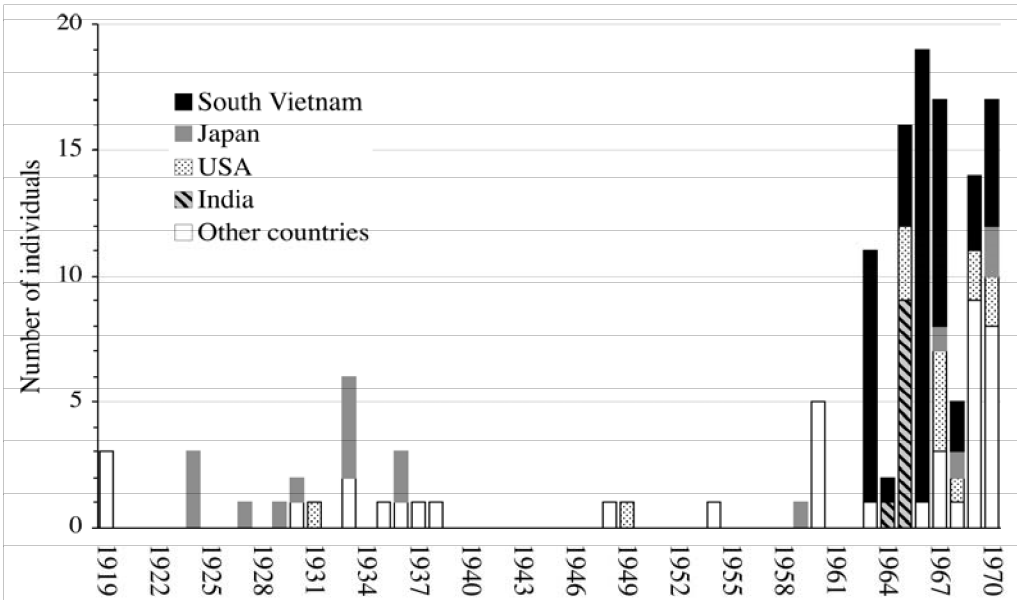

איור 2: גרף מחאות בהצתה עצמית לפי שנים (Biggs, 2013)

מדינה	מספר	אחוז	שנים
דרום וייטנאם	52	39.1%	1970 - 1963
יפן	17	12.8%	1970 - 1924
ארצות הברית	14	10.5%	1970 - 1931
הודו	10	7.5%	1965 - 1964
דרום קוריאה	7	5.3%	1970 - 1960
סין	6	4.5%	1948 - 1919
צ'כוסלובקיה	4	3.0%	1970 - 1969
המועצות	3	2.3%	1969 - 1966
צרפת	3	2.3%	1970 - 1969
בריטניה	2	1.5%	1970 - 1969
ספרד	2	1.5%	1970 - 1969
מלזיה	2	1.5%	1967
הונגריה	2	1.5%	1969 - 1938
יוגוסלביה	1	0.8%	1933
שוויץ	1	0.8%	1936
סרי לנקה	1	0.8%	1963
רומניה	1	0.8%	1970
פולין	1	0.8%	1968
הפיליפינים	1	0.8%	1930
איטליה	1	0.8%	1970
גרמניה	1	0.8%	1933
ברזיל	1	0.8%	1954
סך	133	100.0%	

טבלה 1: פירוט אירועי מחאה בהצתה עצמית לפי מדינות (Biggs, 2013)

במהלך 60 השנים מאז מחאת "הנזיר הבוער", מחאה בהצתה עצמית התפשטה והפכה לתופעה כלל עולמית, שנראית ומבוצעת מווייטנאם ודרום-קוריאה ועד ליטא ותוניסיה. נראה כי תופעה זו אינה מוגבלת לקטגוריה דתית או מגדרית כלשהי.

מבעירים עצמיים מגיעים מרקעים דתיים שונים ואף מחקר לא מצביע על כך שהדת של האדם היא מנבא להצתה עצמית... גם מגדר אינו מובן כגורם סיבתי (Ryan, 1994).

בדמיון רב לדרום-וייטנאם, גם בדרום-קוריאה צמחו תנועות חברתיות למען שלום ודמוקרטיזציה. הן וייטנאם והן קוריאה התקיימו בצורות שנבעו "מהיותן כלי משחק בסכסוכי המלחמה הקרה שלאחר מלחמת העולם השנייה... חולקו לצפון קומוניסטי, בעל ברית של סין וברית המועצות, ודרום קפיטליסטי, בעל ברית של ארצות הברית. מחלוקות אלה הובילו בסופו של דבר למלחמות אזרחים הרסניות" (Park, 2004). משטרי הדרום בשתי המדינות, אשר נתמכו על ידי ארצות הברית, הוציאו אל מחוץ לחוק ביקורת על משטריהם, הטילו צנזורה ודיכאו תנועות חברתיות. קבוצות אופוזיציה לאומניות, בכללם סטודנטים, פועלים ובודהיסטים, נאבקו לסיים את שלטון הדיקטטורות ולהתנגד לשליטה זרה בארצותיהם, ואימצו את פרפורמנס מחאה בהצתה עצמית, ולפי הערכה[18] בשלושת העשורים האחרונים למאה ה-20, בוצע הפרפורמנס למעלה ממאה פעמים בדרום-קוריאה. בשנת 2009 צבר תאוצה השימוש בפרפורמנס בקרב טיבטים גולים בהודו. הטיבטים הפגינו רבות אך בשלווה מכיוון ששלום הינו היבט חשוב באתוס הדתי והתרבותי שלהם, אך החלו להשתמש בהצתה עצמית על מנת להעביר "מסר של שלום וסבל כאחד" (Sindhi & Shah, 2012). המוחים הטיבטים קראו להחזרת הדאלי-לאמה לטיבט, ולחופש בתוך טיבט, וביצעו את הפרפורמנס 34 פעמים במהלך כארבע שנים[19].

במרחק התרבותי-חברתי הגדול ביותר ממוצאה בוצעה מחאה בהצתה עצמית כנגד ההגמוניה הסובייטית במזרח אירופה. ב-7 בספטמבר 1968 הצית עצמו רישרד סיבייץ (Ryszard Siwiec) באצטדיון ורשה במהלך 'פסטיבל הקציר' בנוכחות ראשי השלטון של המדינה והמפלגה הקומוניסטית. בהודעתו המוקלטת, קרא סיבייץ:

בואו נפגין נגד השתתפות הצבא שלנו בפלישה לצ'כוסלובקיה, שהיא נגד הכבוד הלאומי שלנו! אל לנו לתרום לפשע של רצח עם! אל לנו להכניס את ארס האנטישמיות! תחי פולין החופשית והעצמאית! (Zuk & Zuk, 2018).

ארבעה חודשים לאחר מכן הצית עצמו יאן פאלאך בכיכר ואצלב בפראג צ'כוסלובקיה בקריאה לאזרחים לעשות יותר בכדי להתנגד לכיבוש הסובייטי. במכתביו, החתומים בשם "לפיד מס' 1", הסביר הסטודנט של

[18] כפי שנבנתה ותוארה במחקרו של פארק 2004.
[19] 2009-2012

הפקולטה לפילוסופיה כי הוא מוחה כנגד פלישת ברית ורשה לצ׳כוסלובקיה וברצונו לעורר את מצפונה של החברה (Treptow, 1992). למותו של פאלאך הייתה השפעה עצומה בצ׳כוסלובקיה, הלווייתו הייתה המונית, ומאות אלפים יצאו לכבד את זכרו ולהביע את מורת רוחם מהמשטר הפרו-סובייטי. קברו נותר אתר עלייה לרגל במשך שנים, ומשך אליו מבקרים רבים. פאלאך עורר אימוץ פרפורמנס מחאה בהצתה עצמית בארצו[20] ואף בהונגריה, ברית המועצות ואנגליה (שם). במאי 1972 הצית עצמו רומאס קלנטה בקובנה ליטא במחאה על הכיבוש הסובייטי, אקט שהוביל למהומות וגל הצתות עצמיות (Swain, 2013). למעשה, מחאות בהצתה עצמית התקבעו במסורת רפרטואר המחאה במזרח אירופה ובוצעו שוב ושוב בהקשרי מחאה שונים. ביוני 1978 הצית עצמו מוסא ממוט כנגד הרדיפות הסובייטיות את הטטרים בחצי האי קרים, והפך לסמל המאבק וההתנגדות (Uehling, 2000). ב-2013 פלמן גוראנוב הצית עצמו בוורנה בולגריה על מנת לאלץ את ראש העיר המושחת להתפטר. במהלך לווייתו ההמונית, נאלץ ראש העיר להתפטר וגורנוב הפך לסמל המאבק בשחיתות בבולגריה (Metzner, 2013). ב-19 באוקטובר 2017, פיוטר שצ׳סני הצית את עצמו ליד ׳ארמון התרבות והמדע׳ במרכז ורשה, וגופתו השרופה הייתה מוקפת בעלונים של המניפסט הפוליטי שלו כנגד הממשלה הלאומנית האוטוריטרית שהוקמה על ידי מפלגת ׳חוק וצדק׳ (PiS) בפולין. מחאתו עוררה גל הפגנות ומחאות, והוא הפך סמל תרבותי, נכתבו עליו שירים והמניפסט שלו ״מחאה של איש רגיל״ הופצה ברבים (Żuk & Żuk, 2018).

המעבר של הצתה עצמית, כפרפורמנס ברפרטואר המחאה, בין אנשים, זמנים ומקומות, כמו גם בין נושאי מחאה שונים, מבהיר כי האימוץ מתבצע בתהליך דיפוזי שאינו מותנה בקשרים אישיים, אלא באמצעות מידע העובר על-ידי אמצעי התקשורת. כפי שניתן ללמוד מהמקרים האמריקאים המתוארים לעיל: מוריסון הקווייקר האמריקאי, ידע על מחאות ההצתה העצמית של הנזירים הדרום-וייטנאמיים ועל סבלם של הבודהיסטים תחת שלטון דיים, אך לא היו לו קשרים אישיים עימם. כמו כן, מוריסון אף לא היה בקשר אישי עם הרץ הקווייקרית, אך מתוך המידע שהופץ על מחאתה ועל דרום-וייטנאם עלה בו הדחף לפעול. גם מותו של מוריסון תווך באמצעות דיווחי חדשות ואשתו אף קיבלה מכתבים מתומכים מכל רחבי העולם (Flintoff, 2010).

הצתה העצמית הפכה גם לנחלתן של נשים במדינות כמו איראן, עיראק, כורדיסטן, אפגניסטן הודו וסרי לנקה[21], שמחו נגד המסורת הפטריארכלית. חוקרים (Rasool & Payton, 2014) מבהירים כי ״הצתה עצמית כשיטה נשית לפגיעה עצמית התרחבה כסמל מתהווה לתגובות של נשים לכפיפות בתוך חברה גברית״. ניכר

[20] בסך הכל 29 ניסיונות התאבדות בהצתה עצמית התרחשו בצ׳כוסלובקיה לאחר ההצתה העצמית של פאלאך בתקופה מינואר עד אפריל 1969 (Blažek, 2007).

[21] בחלק מהמקרים מהווה יותר מרבע מכלל התאבדויות הנשים (Aziz, 2011).

שמתקיימים מגוון מניעים להצתה עצמית של נשים, אך מחאה נמצאה כרציונל נפוץ, צורה של התרסה, ואמצעי "לשבירת שתיקה" של נשים מדוכאות בחברות מסוימות, וכאסטרטגיית תקשורת רדיקלית על מנת "להעביר מסרים פוליטיים שנויים במחלוקת מעבר לכותלי הבית, ובכך להשיג ערך רב יותר לקולותיהן"[22] (Aziz, 2011).

עדות נוספת להתפשטות פרפורמנס ההצתה בשל זרימת המידע בעידן הגלובליזציה, תפיסת הלגיטימיות של הפרפורמנס ברפרטואר המחאה, והבנת היעילות הטקטית בשימוש בו, ניתן למצוא בהמשך התפשטותו על פני הגלובוס והופעתו בצפון אפריקה ובמזרח התיכון. ב-17 בדצמבר 2010 בעיירה סידי בוזיד בתוניסיה, הצית עצמו טארק א-טייב מוחמד איבן בועזיזי, מול בניין העירייה במחאה על שהמשטרה המקומית התעמרה בו והחרימה את דוכן הירקות שלו. אירוע ההצתה עורר תחילה הפגנות בעיירה, ההפגנות הסלימו והתפשטו לכל ערי המדינה. בועזיזי נפטר כעבור 24 ימים ובהלווייתו השתתפו אלפים. המחאה התגברה ושלושה ימים לאחר מותו, בעקבות לחץ ציבורי, ברח לסעודיה הנשיא זין בן-עלי. אחריו התפטר גם ראש הממשלה מוחמד ר'אנושי ובאוקטובר 2011 התקיימו בתוניסיה בחירות דמוקרטיות, וזאת לראשונה בתולדותיה. הצתתו העצמית של בועזיזי ו"מהפכת היסמין"[23], בה העם הדיח שליט רודן ויצר משטר דמוקרטי, שימשו השראה ל"אביב הערבי", גל הפגנות ומחאות במדינות ערב ברחבי המזרח התיכון וצפון אפריקה (זקן, 2019).

הסקירה ההיסטורית הרחבה לעיל, של תופעת ההצתה העצמית כפרפורמנס מחאה, מאפשרת להבין כיצד אקט זה התפשט על פני מדינות, תרבויות וזירות פוליטיות מגוונות, תוך שהוא משמר ממד חזותי וסמלי עוצמתי שמאפשר לו לעתים לחדור לתודעה הציבורית ולהשפיע על שיח פוליטי גם מעבר להקשר המקומי שבו בוצע. סקירה זו מדגישה את כוחה של ההצתה העצמית כמחאה רדיקלית, חוצת גבולות, דתות ומגדרים, אך גם מעוררת שאלות עמוקות בנוגע לעיתוי השימוש בה, להקשר התנועתי שבתוכו היא מתרחשת ולמשמעותה בתוך מחזור המחאה הרחב.

סקירה זו מהווה למעשה את הבסיס להבנת נקודת המוצא למחקר הנוכחי, אשר אינו מסתפק בזיהוי תנאים מבניים או הקשרים נסיבתיים, אלא מבקש להעמיק ולבחון את ההצתה העצמית בתוך הקשר אסטרטגי-קולקטיבי, כחלק מדינמיקות פנים-תנועתיות. כלומר, בחירתם של פעילים באקט הקיצוני הזה דווקא בשלב בו המחאה דועכת או מתפצלת, וזאת במטרה להשיב לה תשומת לב, "ליישר שורות", או להפעיל לחץ מחודש על מוסדות שלטון. באופן זה, המחקר מבקש לתרום להבנה של ההצתה העצמית לא רק כתגובה אישית או

[22] "בהקשר האפגני השימוש באש בהתאבדות מסמל הרס נצחי או חיסול מורשתו, מכאן שצורה זו של מאבק ציבורי היא אולי קיצונית פי כמה" (Aziz, 2011).

[23] "מהפכת היסמין" הוא שמה של ההפיכה בתוניסיה להחלפת המשטר הרודני.

טראגית, אלא ככלי פוליטי מחושב שנועד לשמר את חיוניותה של המחאה ולהעניק לה תוקף מוסרי מחודש בזירה הציבורית.

2.4 מחאה בהצתה עצמית- פרספקטיבות מחקריות

הצתה עצמית החלה לעורר עניין אקדמי החל מסוף שנות השישים של המאה ה-20. מחקרים ראשוניים בנושא, בחנו את האקט מפרספקטיבה פסיכולוגית-פסיכיאטרית, תוך התמקדות בהיבטי ההתאבדות, כך שהצתות עצמיות מחאתיות נכללו עם התאבדויות מסיבות אישיות (Crosby, Rhee, and Holland, 1977). פרספקטיבה מחקרית זו נוטה גם כיום שלא לבודד אירועי מחאה בהצתה עצמית מהתאבדויות אשר מבוצעות מסיבות אישיות גרידא. מיקוד היתר במרכיב ההתאבדות, שהינו ההיבט הטקטי הבלתי נמנע המשמש לצורת מחאה זו, מבטל בפרספקטיבה זו את הערך המחאתי של האקט, או לכל הפחות מוריד מערכו. כדוגמת מאמרם של גרינברג ושטראוס (Greenberg & Strous, 2012) אשר בחנו את תופעת העתקת הצתה עצמית, ואפיינו את התופעה כ"תסמונת ורתר"[24], המסבירה את השימוש המתרחב בטקטיקת התאבדות מסוימת כנובע מחשיפה תקשורתית לפרקטיקה. מבט פסיכולוגי זה, המכליל אירועי הצתה עצמית ללא סיווג מניעים ויעדים, אינו מאפשר הבחנה בין הצתה עצמית מחאתית ובין ביצוע התאבדות ממניעים אחרים. לעומת זאת, פרספקטיבת "רפרטואר המחאה", כפי שתוארה לעיל בפרק הסוקר את המסגרת התיאורטית למחקר הנוכחי, המציעה כי חשיפה לפרפורמנס מחאה חדש, הנתפס כלגיטימי ויעיל, הופכת אותו למודולרי ומובילה להפצתו ולאימוצו בקונסטלציות שונות, מספקת הסבר רחב ומעמיק לתפוצת הפרפורמנס, וזאת בתוך הקשרו. שימת הדגש בפרספקטיבה הפסיכופתולוגית במעשה ההתאבדות, ולא במניעיו (Wood, 1980), הביאו להבנתו כנגזר מהפרעות פסיכולוגיות (Scully & Hutcherson, 1983), מרצון להאדרה עצמית לאחר המוות (Ashton, 1980), או כמעשה פוטנציאלי המאפיין סוגי אישיות מסוימים (Crosby et al., 1991). אך מחקרים מפרספקטיבה של תנועה חברתית ופעולה קולקטיבית (Park, 1994, Singh et al., 1998, Biggs, 2005, Kim, 2008) מראים כי פרשנויות פסיכופתולוגיות אינן נתמכות אמפירית. ביגס (Biggs, 2005), לאחר בחינתם של 533 מקרים של הצתה עצמית, מדווח על מקרים בודדים של הצתה עצמית הנובעים מהפרעות פסיכולוגיות, ומסיק ש"הצתה העצמית מוסברת לעתים רחוקות על ידי נטיות אובדניות". גם סינג ושותפיו (Singh et al., 1998) חקרו מבצעי הצתה עצמית בהודו ששרדו, ומצאו רק אדם

[24] התופעה הובהרה לראשונה על ידי דיוויד פיליפס ב-1974 ומתייחסת למגמה שצוינה ברחבי אירופה במאה ה-18 ונחשבת כתולדה של הנובלה של גתה "צערו של ורתר הצעיר" (1774). בספרו של גתה, הגיבור הראשי, ורתר, חווה רומן כושל עם שרלוט, אישה שכבר הייתה מאורסת להינשא לגבר אחר. ברגע שוורתר זיהה שאין לו סיכוי לזכות בה, הוא שם קץ לחייו. הספר הפך למשפיע מאוד, ומלבד השראה לאופנה של מכנסיים צהובים, ז'קטים כחולים וחולצות עם צווארון פתוח, הוביל לכמה מאות התאבדויות העתק בקרב גברים צעירים. (Greenberg & Strous, 2012)

אחד בעל תסמינים פסיכופתולוגיים. פארק (Park, 2004) ניתח את צוואותיהם 22 מבצעי הצתה עצמית בדרום-קוריאה ודרום-וייטנאם, וזיהה כי למוחים היו אמונות אישיות חזקות ובלתי מתפשרות בצדק ו"טוב ורע", והתאפיינו בתחושת אהדה והזדהות עם המדוכאים. המוחים הרגישו "דחיפות מוסרית לפעולה מיידית... וראו את עצמם כמצפון המוסרי של המדינה, הנציג החוקי של האנשים המדוכאים". פארק מסיק מכאן כי הצתה עצמית הינה "אמצעי להפגנת יושרה אישית, ומחווה רצינית וכנה של מחויבות למטרה". פארק מבקר את הגישה הפסיכופתולוגית כמזניחה את אמונותיו של השחקן, ערכיו, וחשוב מכך, המשמעות של התאבדותו כמעשה פוליטי.

> *מחקרים בעלי אוריינטציה פסיכולוגית נוטים לאמץ את העמדה כי פעולה אובדנית נובעת מדחפים הרסניים. כאן מכתבי ההתאבדות מאלפים. אני מוצא מעט ראיות המצביעות על כך שהתאבדויות אלה ממניעים פוליטיים היו מעשים אימפולסיביים. במקום זאת, ההערות חושפות מחשבה מוקדמת נרחבת, כאשר המבצעים עסקו בהרהור רב, ואפילו שיתפו אחרים מהימנים במה שנשקל, הרבה לפני שפעולה כזו ננקטה* (Park, 2004).

ביגס (Biggs, 2005; Biggs, 2013) במחקריו המבוססים על מעל 500 מקרים, מציע אפיון תיאורטי ייחודי למחאת הצתה עצמית והבחנה בינה לבין פעולות דומות.

> *התאבדויות אישיות נוגעות לתלונות אישיות ולא מציגות סיבות קולקטיביות. התאבדויות של חברי כת עשויות להיות קולקטיביות, אך המאמין מבקש להשיג קיום נשגב יותר לאחר המוות ("טרנספיגורציה"). המנהג ההינדי של אישה (סאטי) המצטרפת לבעלה במסע הלוויה שלו קורא תיגר על אפיון מדויק, אך הכוונה אינה לקדם מטרה קולקטיבית. מות קדושים יכול להידמות להצתה עצמית. קחו לדוגמה את הארכיבישוף של אל סלבדור, שנהרג ב-1980 לאחר שגינה את הדיכוי הצבאי. הוא צפה את מותו שלו כקורבן, ואף הגביר את הסבירות בכך שסירב להעסיק מאבטחים. אבל הוא לא ממש התאבד. קרוב עוד יותר להצתה עצמית הוא שביתות רעב הכרוכות בסבל עצמי, אך מעטות מהן נעשות כצום עד המוות. גם כאשר שובת רעב "מאיים" ברצינות לגווע ברעב, ניתן למנוע מוות על ידי ויתורים. "אף שובת רעב אינו מכוון למוות", ציין תיאולוג ישועי בשנת 1920, לאחר שפטריוט אירי הרעיב את עצמו למוות בכלא הבריטי. "הוא שואף להימלט ממעצר בלתי צודק, ולשם כך הוא מוכן להסתכן במוות, שאין לו כל חפץ בו, אפילו לא כאמצעי". בהצתה עצמית, לעומת זאת, המוות אינו מותנה בפעולה של הירידה* (Biggs, 2005).

למעשה ביגס מגדיר מחאה בהצתה עצמית לפי ארבעה קריטריונים. ראשית, אדם הורג את עצמו בכוונה, או לכל הפחות גורם לפציעה פיזית העלולה לגרום למוות. שנית, המעשה לא נועד לפגוע באחר או לגרום לנזק

מהותי. שלישית, המעשה הוא פומבי בשני מובנים: מבוצע במקום ציבורי, או מלווה בהצהרה בכתב המופנית לאישים פוליטיים או לציבור הרחב. רביעית, המעשה נעשה למען מטרה קולקטיבית ולא מתלונות אישיות גרידא. קריטריונים אלה משמשים להבדיל מחאת התאבדות מהתאבדות אישית, מפיגועי התאבדות שבהם המטרה היא פגיעה באחרים, מ'מות קדושים' שבו מוות מתקבל בברכה אך לא מתבצע עצמאית, ומהתאבדות פולחנית שבה כל חברי הקבוצה מתאבדים. שאלתו המרכזית של ביגס בדבר מניעיהם של מציתים עצמיים מתמקדת בבחירתם של אנשים בצורת מחאה פטאלית והקרבה עצמית. על סמך עדויות בניתוחו, ביגס טוען כי במקרים רבים ההחלטה הינה תוצר של שיקול דעת ותכנון ממושך, ומאופיינת במוטיבציות "לא-אנוכיות" הנובעות ממחויבות למטרה הקולקטיבית. ביגס מסיק כי מחאות בהצתה עצמית נועדו לקדם מטרות קולקטיביות אלה באמצעות פנייה לאחרים וגיוס של אוהדים פוטנציאליים.

...כפי שנראה, זוהי טקטיקה של שכנוע. ניתן להבחין בין שני סוגים של שכנוע. הראשון מופנה לקהלים רחוקים, מושך את תשומת ליבם ומעביר את חומרת המטרה... הסוג השני של שכנוע מופנה לאלה שכבר דבקים במטרה הקולקטיבית, ומדרבן אותם למאמצים גדולים יותר (Biggs, 2013).

מחקריו של ביגס מבהירים כי מניעים אלה הינם אינסטרומנטליים, והמוות למעשה משמש לקידום המטרה. הצתה עצמית לטענתו יכולה לדרבן אוהדים למאמץ גדול יותר למען המטרה. כמו כן יש ביכולתה אף "להמיר אנשים למטרה". לעיתים אף הקרבה זו מעוררת השראה באחרים לאמץ את טקטיקת המחאה. ביגס מדגיש כי פוטנציאל השפעת הצתה עצמית גדול משמעותית מכל תרומה אישית אחרת לתנועה חברתית, ומוסיף כי למעשה ניתן לראות בהצתה עצמית מחאתית כפעולה קולקטיבית במובן התיאורטי, שכן "מישהו משלם מחיר כדי לספק מוצר ציבורי שאחרים ירוויחו ממנו" (שם).

בהמשך לגישות הפסיכולוגיות, ולגישתו הסוציולוגית של ביגס להבנת ההצתה העצמית כאקט מחאתי, מתחדדת ההכרה בצורך לבחון את המעשה לא רק מתוך פרשנויות פסיכולוגיות או סוציולוגיות כלליות, אלא גם מתוך עיון במשמעויות שהשחקנים עצמם מייחסים לפעולתם ובהקשרים החברתיים והפוליטיים שבהם היא מתקיימת. פארק (Park, 2004) בעבודתו מציע מסגרת חדשה ומורכבת להבנת ההצתה העצמית, כזו שמבקשת לפרוץ את גבולות המודל הקלאסי של דורקהיים (Durkheim, 1952) על התאבדות אלטרואיסטית, ולהאיר את המשמעויות הסובייקטיביות, האידיאולוגיות וההיסטוריות של המעשה. פארק מציע גישה המשלבת בין מניעים אישיים למחויבויות קולקטיביות, ובוחן כיצד הצתה עצמית יכולה להיתפס כפרפורמנס פוליטי רב-עוצמה בתוך הקשרים פוליטיים. פארק במחקרו שופך אור על כוונותיהם ואמונותיהם של המוחים בהצתה עצמית ועל המשמעות החברתית של מעשיהם. כאשר, בנוסף לנסיבות הגיאופוליטיות הייחודיות של תקופת המלחמה הקרה, שבמסגרתן התרחשו מספר גדול של פעולות פומביות דרמטיות של הצתה עצמית, לטענתו יש לבחון את המסר הסמלי הטבוע במעשי ההצתה העצמית. באמצעות בחינת

הגורמים הפוליטיים ואלה הפסיכו-חברתיים במקרי בוחן בדרום-קוריאה ודרום-וייטנאם, ובאמצעות הרחבת המסגרת התיאורטית שמציע דורקהיים להתאבדות אלטרואיסטית, פארק התמודד עם השאלה: "איזה היגיון תיאורטי ניתן להסיק ממעשי התאבדות פומביים אלה?".

דורקהיים במחקרו הקלאסי "Le Suicide", מתאר התאבדות אלטרואיסטית כנגזרת מהשתלבות יתר של אדם עם קבוצה והזדהותו עימה.

> *עבור דורקהיים, התאבדויות אלטרואיסטיות נראות כאנשים חסרי אנוכיות שנאלצים באופן מכני על ידי החברה, או הקבוצה, לשים קץ לחייהם, עם מעט מאוד רצון אישי, אם בכלל* (Park, 2004).

המודל של דורקהיים, המקשר באופן הדוק התאבדות אלטרואיסטית לדומיננטיות הקבוצה ולקונפורמיות אינדיבידואלית, אינו מספק הסבר לאופי המכוון והמאתגר של ההצתה העצמית כסוג של מחאה. דורקהיים עסק מעט מאוד במגוון המשמעויות הסובייקטיביות הכרוכות בהתאבדות, ובמיוחד כוונות השחקן, ההקשר החברתי והמשמעויות החברתיות של הפעולה.

פארק הסיק במחקרו כי האלטרואיזם של המציתים העצמיים היה קשור להקשרים ההיסטוריים והפוליטיים של דרום-וייטנאם ודרום-קוריאה.

> *שתי מדינות בעלות מסורות היסטוריות ארוכות של התנגדות לשליטה זרה, ומציאות מודרנית שבה משטרים פוליטיים דכאניים נתקלו בהתנגדות מצד תנועות ילידיות לשלום ולדמוקרטיזציה...המציתים העצמיים ראו עצמם כתורמים, באופן הקיצוני ביותר, לתנועות אלה ולהצלת מדינותיהם* (Park, 2004).

על ידי הרחבת המושג "התאבדות אלטרואיסטית" מעבודתו של דורקהיים, פארק מציע כי מחאה בהצתה עצמית תואמת למודל שבו שחקנים מרגישים מחויבים לפעולות של פגיעה עצמית מכוונת (שאינה אימפולסיבית) מתוך מחויבות, ואף מחויבות יתר, להקשרים החברתיים שלהם. פארק מוסיף כי את מעשים אלה ניתן להבין רק בתוך הקשריהם הגיאופוליטיים והחברתיים-היסטוריים.

הדיון בתרומתו של פארק להבנת מחאת ההצתה העצמית, תוך הדגשת ההקשרים ההיסטוריים, הפוליטיים והחברתיים שבהם פעלו המוחים, מציב את ההצתה העצמית כמעשה מחאה בעל משמעויות מורכבות, חורגות מהמודלים הקלאסיים של התאבדות. עם זאת, גם קריאה זו נשענת בעיקר על ניתוח הקשרי ועל עקרונות תרבותיים רחבים.

בעקבות העיסוק בממדים הפוליטיים-חברתיים של מחאה בהצתה עצמית בעבודתם של פארק (Park, 2004) וביגס (Biggs, 2005), פנה קים (Kim, 2008) לבחון את התופעה מפרספקטיבה של פסיכולוגיה חברתית והיבטי מסגור לגיוס. קים טוען כי מחאת התאבדות בהצתה עצמית, לכל הפחות במקרים בדרום-קוריאה,

הייתה בעלת מימד אסטרטגי, ושימשה בכדי לעורר פעולה קולקטיבית על ידי גיוס "הלבבות והמוחות" של קהל יעד. לשם כך ניתח קים את אירועי מחאות ההתאבדות בדרום קוריאה, בעיקר דרך העדויות הנרטיביות שהשאירו המוחים עצמם בצוואותיהם, במכתבי-ההתאבדות ובפניותיהם טרם ביצוע מחאתם. קים ניסה להבין כיצד המוחים עצמם ראו את פעולתם וכיצד רצו שזו תובן בקרב קהל יעדם, וזיהה במכתבי המוחים, כאשר מבינים אותם בתוך הקשרם התרבותי הדרום-קוריאני[25], שפעולת ההקרבה העצמית הייתה מסיבות שאינן אישיות. עוד מזהה קים כי אחד המאפיינים הבולטים במחאת ההתאבדות בדרום-קוריאה הינו כי רובן המכריע של ההתאבדויות מבוצעות לא רק כמחאה נגד עוולות, אלא גם כמסר המופנה לתומכים פוטנציאליים של המחאה[26]. מכתבי ההתאבדות מצביעים על כך שהמחאה בוצעה כמאמץ לספר לקהל היעד על "התנאים הלא צודקים, הבלתי-לגיטימיים, הבלתי-מוסריים והבלתי-אנושיים של המערכות הפוליטיות והכלכליות הנוכחיות של המדינה... רבות ממחאות ההתאבדות, במיוחד של סטודנטים, היו בעלות אוריינטציה פוליטית: מחאה על הדיקטטורה הצבאית והדיכוי האכזרי, האימפריאליזם האמריקאי ואי סדרים פוליטיים אחרים" (Kim, 2008). בין אם בהאשמה ישירה או עקיפה במכתבי התאבדות, המוחים שואפים, על פי קים, למסגר את אי-הצדק והעוולה, תוך הדגשת הדחיפות של פעולה לשינוי. מוחים אלה אף מדגישים בפניותיהם את האדישות וחוסר הפעולה של תומכים פוטנציאליים כגורמים להתמשכות אי הצדק והעוול.

> *מכתבי ההתאבדות מגלים בבירור כי בעיני המוחים, האדישות וחוסר המעש של האנשים, היו אחראים בסופו של דבר לדיקטטורה המתמשכת, להפרה חוזרת ונשנית של זכויות העובדים ולכל שאר העוולות במדינה* (Kim, 2008).

בניתוח מכתביהם של מוחים מתאבדים, קים מזהה את: "אל תיתן למותי להיות לשווא!" כמסר השכיח ביותר בדרום-קוריאה, מסר אשר מיוחס לראשונה למקרה ההצתה העצמית של עובד בתעשיית הטקסטיל, צ'ון טא-איל ב-13 בנובמבר 1970, אשר מחה על תנאי העבודה הלא-אנושיים ב'סדנאות היזע', והיעדר זכויות לעובדים. מחאה שעל פי מחבר הביוגרפיה של צ'ון טא-איל הפכה לאירוע מכונן בהיסטוריה הדרום-קוריאנית.

> *בכל יום מתים אנשים, מחלות מקצוע ותנאי עבודה הורגים צעירים, כורים נקברים חיים במכרות, העוני מכה ואנשים מתאבדים, אך האירוע בו אדם מתאבד בהצתה במחאה למען מטרה קולקטיבית*

[25] קים רואה בכך חשיבות גדולה ולטענתו ביגס הבין את התוכן בצורה שגויה שכן אינו בן התרבות.

[26] 92% ממכתבי ההתאבדות הופנו לשותפים, כגון סטודנטים פעילים אחרים, חברי איגוד או לציבור הרחב.

ועל מנת לעורר אחרים, המסר שלו "אל תיתן למותי להיות לשווא" הופך את מותו למשמעותי, ומצליח לזעזע... ו"הפך ללהבה שהמיסה את החומה העבה והקפואה של החברה" [27] (שם).

קים מסיק כי מחאה בהצתה עצמית הינה אמנם מחווה רצינית וכנה של מחויבות למטרה, אך יותר מכך נראה כי היא מבוצעת אסטרטגית על מנת לעורר פעילויות מחאה נוספות על ידי עיסוק ב"גיוס קונצנזוס" ו"גיוס פעולה". כלומר, מחאה בהצתה עצמית משמשת כאמצעי לביטוי נחרץ של הסיבות לכך שהמצבים הנוכחיים מחייבים פעולה (מסגור עוול), כמו גם מדוע מצבים לא צודקים ובלתי מוסריים נמשכים (מסגור אבחון). המחאה אף מהווה קריאה נואשת לפעולה מצד קהל היעד שלו (מסגור מוטיבציוני). (Kim, 2008).

מחאה בהצתה עצמית, כפעולה בעלת עוצמה פוטנציאלית גבוהה לגיוס בתהליכי מסגור, נבחנה אף במקרה בוחן נוסף, הצתתו העצמית של מוחמד בועזיזי, רוכל הרחוב בעיירה סידי בוזיד בטוניסיה בשנת 2011. מרליינה לים (Lim, 2013) שואלת במחקרה, מדוע מחאתו של בועזיזי עוררה התקוממות, בעוד שתשע מחאות קודמות בהצתה עצמית בתוניסיה עוררו רק הפגנות מקומיות קטנות[28]? לים טוענת שחשיבותו של בועזיזי והצתתו העצמית קשורה בעיקר למסגור הנרטיבים סביבו ולא למוות עצמו. אחד הדברים שייחדו את מקרה בועזיזי מהמקרים האחרים היה תיעוד ההצתה בווידאו על ידי בן דודו עלי בועזיזי[29], סרטון אשר נערך באותו היום ופורסם בדף הפייסבוק שלו יחד עם תמונות נוספות של האירוע. תמונות גופתו הבוערת של בועזיזי הופצו במהירות דרך הרשת החברתית. לים מסיקה כי תמונות דרמטיות אלה נתנו רושם חזותי ראשון ומתמשך של הסיפור והעלו אירוע מקומי למחזה גדול יותר ובכך הציעו "מסגרת עוול" והעצימו את תחושת אי הצדק. בשלב זה עלי בועזיזי היה נחוש "לתת לגופו של בועזיזי קול, על ידי כתיבת נרטיב מרתק שהדהד בתוניסאים רבים". נרטיב זה כלל עובדות מפוברקות, שכונו בפי עלי עצמו "שקרים לבנים". ראשית, הוא תיאר את בועזיזי כבוגר אוניברסיטה מובטל שפנה לרוכלות על מנת להתקיים. שנית, הוא הרחיב אירוע ההיתקלות של בועזיזי עם המשטרה המקומית והוסיף "סטירת לחי", שכביכול נתנה הפקחית פדיה חמדי לבועזיזי, כלומר "השפלה אחת יותר מדי", סטירה של אישה לגבר, זאת שימשה להעצים את הכעס של אוכלוסייה מסורתית ושמרנית. בדיעבד, לאחר שנכלאה למשך קרוב לארבעה חודשים, חמדי הועמדה למשפט ונמצאה חפה מפשע. באמצעות שני רכיבי סיפור אלה הפך עלי את ההצתה לפוליטית, ומוחמד בועזיזי כבר לא ייצג את העניים חסרי ההשכלה, אלא את כל צעירי תוניסיה שזכויותיהם וחירותם נשללו, ולמעשה שכנע את הציבור שההתקוממות בסידי בוזיד היא מאבק למען צדק ולא "פרעות לחם" שמזוהות עם העניים. בכך עלי הגביר (Frame Amplification) את סיפור הגוף הבוער, שכן המסגור אפקטיבי לגיוס כאשר הוא

[27] צ'ו יאנג-רה, מחבר הביוגרפיה על צ'ון טא-איל, כפי שמצוטט אצל קים (Kim 2008).

[28] תשע מחאות בהצתה עצמית בתוניסיה בששת החודשים שקדמו למחאתו של בועזיזי.

[29] בן-דוד רחוק של מוחמד בועזיזי אשר היה פעיל אופוזיציה בתוניסיה.

מהדהד ומושך את תשומת הלב לנושא (Snow, Rochford, Worden, & Benford, 1986). לים מדגישה שסיפורו של בועזיזי, אשר נוצר על ידי השילוב בין תמונות גופו הבוער והנרטיב שבנה עלי בועזיזי, הפך ל"מסגרת-על", שהובילה את הפרשנות של מחאת סידי בוזיד, ובהמשך את ההפיכה התוניסאית ואף את מהפכות "האביב הערבי".

סיפורו של בועזיזי הדגים תהליך גישור מסגרת (Frame Bridging) שכן הטיית התמה ממאבק על "אוכל" למאבק על "כבוד", אפשר לעניי תוניסיה ולמעמד הביניים[30] להתחבר סביב תלונות דומות. באמצעות מסגור הצתתו העצמית של מוחמד בועזיזי כמוות למען צדק, חופש וכבוד, הצליחה התנועה שהחלה בסידי בוזיד לבנות "גשר" לקבוצות חברתיות מעבר למקומי. כל החדשות והידיעות שהופצו בימים הראשונים לאחר הצתתו העצמית של בועזיזי נגזרו מהתייחסויות לראיון משודר באל-ג'זירה עם עלי, בו הציג את בועזיזי כ"בוגר אוניברסיטה מובטל שהצליח למצוא עבודה רק כמוכר ברחוב" ו"הושפל בסטירה על ידי אישה". מסגור זה הופעל, השתמר ושוכפל בכל פעם שסיפור בועזיזי הופץ בתוניסיה ומחוץ לה. המסגרת שנבנתה על "השקרים הלבנים" של עלי בועזיזי הפכה לדומיננטית, וב"מלחמת המסגרות"[31] המורכבת מ"קרבות"[32] יומיומיים על סדר היום, בהם נעשו ניסיונות של ההגמוניה, קרי הנשיא הרודן בן עלי, לכנות את ההפגנות "מהומות", את המפגינים "קיצוניים" ו"טרוריסטים", הצליחה מסגרת "השקרים הלבנים" לשמור על הדומיננטיות וטיפחה בהצלחה את תחושת אי הצדק, כמו גם זהות של "אנחנו" התוניסאים, מול "הם", משטרו של בן עלי (Lim 2013).

הדיון בעבודותיהם של פארק, ביגס וקים ממקם את ההצתה העצמית כמעשה מחאה טעון במשמעות פוליטית, תרבותית ורגשית, תוך הדגשת מקומה כפעולה אלטרואיסטית אך גם כאסטרטגיה לגיוס ציבורי. ממד זה של תיווך רגשי ונרטיבי, דרך מסגור של עוול והקרבה, מאפשר להבין כיצד מעשים אלה חורגים מהאקט הפרטי של התאבדות והופכים למסר ציבורי רב עוצמה. בהקשר זה, מחקרה של לים על מקרה ההצתה העצמית של מוחמד בועזיזי בתוניסיה מציע העמקה נוספת בחשיבותו של המסגור התקשורתי והחזותי באקט המחאה, ומדגים כיצד פעולה, שלכאורה אינדיבידואלית, יכולה להפוך לאירוע קולקטיבי בעל השפעה מהפכנית, וזאת בעיקר באמצעות תיווך נרטיבי ויזואלי ומסגור אסטרטגי.

פיוטר ז'וק ופאוול ז'וק (Żuk & Żuk ,2018) במחקרם על הצתה עצמית במזרח אירופה סקרו ותיארו את מסורת הפרפורמנס במזרח אירופה כמסר פוליטי ומחאה רדיקלית בתקופות משבר מבני. החוקרים ניתחו

[30] בעיקר בני נוער מערי החוף (אזורים עמידים בתוניסיה)

[31] בהעדר מושג אחר לתאר את המאבק המתקיים בשאיפה לקביעת המסגרת הדומיננטית בחרתי להגדירו : "מלחמת מסגרות"

[32] "קרבות" : מושג מטאפורי לתאר את המאבק על דומיננטיות המסגרת.

את מחאתו של פיוטר שצ׳סני אשר הצית את עצמו בוורשה באוקטובר 2017 כדי למחות כנגד השלטון האוטוריטרי של מפלגת חוק וצדק (PiS) בפולין.

אני אדם רגיל ופשוט כמוך ואני קורא לכולכם - אל תחכו יותר. עליך לשנות את הכוח הזה בהקדם האפשרי לפני שהוא יהרוס כליל את ארצנו ; לפני שזה ישלול מאיתנו לחלוטין את החופש... לכן החלטתי לבצע את מעשה ההצתה העצמית ואני מקווה שמותי יזעזע את מצפונם של אנשים רבים, שהחברה תתעורר ושלא תחכו עד שהפוליטיקאים יעשו הכל בשבילכם – כי הם לא יעשו כלום. ! תתעורר! עדיין לא מאוחר מדי! אני מתבייש שיש לי נשיא שהוא רק נשיא מפלגתו ... אני מתבייש שאני צריך להסביר למערביים שפולין אינה זהה לממשלת פולין (שם).

מחקר זה מפרספקטיבה מאקרו-סטרוקטוראלית, מתמקד במבנה ההזדמנויות הפוליטיות, ומסקנותיו כי פרפורמנס מחאה בהצתה עצמית חוזר לשימוש בתקופות של משבר מבני.

הצתה עצמית כסוג של מחאה היא זעקת ייאוש וחוסר אונים המופנית לציבור ומעל לכל, אינדיקטור למתחים משמעותיים בין הציפיות החברתיות לבין ההיגיון של המערכת הרשמית. ההצתה העצמית עשויה גם להצביע על כך שהערוצים הרשמיים של התקשורת הפוליטית חסומים ואינם מאפשרים למי שמתנגד לסדר הקיים להביע את דעותיהם (שם).

ממצאיהם של ז׳וק וז׳וק (Żuk & Żuk, 2018) משתלבים באופן הדוק במסגרת המחקר הנוכחי, המנתח הצתה עצמית כבחירה אסטרטגית בתוך הקשר של דינמיקה פנים-תנועתית ומחזורי מחאה. בחינת מקרה ההצתה של פיוטר שצ׳סני בפולין מדגישה כיצד פעולה זו הופכת לרפרטואר מחאה מרכזי דווקא בעת משבר מבני, כאשר מסלולי פעולה פוליטיים לגיטימיים נחסמים. מסריו של שצ׳סני חושפים את ההצתה העצמית כמעשה תקשורתי פרפורמטיבי, הנועד לזעזע, לעורר מודעות ציבורית ולגייס פעולה מתוך ייאוש ותסכול מהפוליטיקה הממסדית, זוהי קריאה אסטרטגית להתעוררות קולקטיבית. ההקבלה למחקרים של קים ולים (Kim, 2008; Lim, 2013) ברורה, והצתה עצמית מובנת ככלי לגיוס ״לבבות ומוחות״, תוך מסגור עוול, הדגשת הדחיפות והפניית אצבע מאשימה כלפי אדישות הציבור. במונחיהם של דלה פורטה וטארו, ההצתה העצמית של שצ׳סני מתפקדת כטקטיקת הסלמה ברפרטואר המחאה, המתרחשת כאשר התנועה נתקלת בדיכוי, סטגנציה או חסימה מבנית, המאפיינים את שלב הדעיכה במחזור מחאה. על כן, מחקרם של ז׳וק וז׳וק מוסיף נדבך חשוב להבנת הצתה עצמית שלא כתגובה חריגה, אלא כמהלך אסטרטגי, המופעל כאשר דינמיקת המחאה דורשת אקט רדיקלי שישבור את חומת האדישות וישמש כטריגר לגיוס.

הפרק לעיל סקר את הספרות המחקרית העוסקת בהצתה עצמית כמחאה פוליטית, תוך בחינת פרספקטיבות שונות: תרבותיות, פוליטיות, פסיכולוגיות ותקשורתיות, אשר ניסו להסביר את מקורה, משמעותה

והשפעתה של פעולה זו. סקירה זו מבהירה כי אף שמדובר באקט קיצוני וחריג, ההצתה העצמית מנותחת במחקרים רבים כפעולה רציונלית, מחושבת ובעלת תכלית ציבורית, לעיתים קרובות תוך מטרה לעורר זעזוע מוסרי ולגייס מחדש תמיכה במחאה. עם זאת, רוב המחקרים נטו להתרכז בממד ההשפעה הציבורית של האקט או במאפיינים האישיים והנרטיביים של המבצע, ופחות עסקו במיקומה של ההצתה העצמית במחזור המחאה הרחב במסגרתו זו בוצעה, ובהקשר הדינמיקה הפנים-תנועתית.

מכאן נובעת תרומתו של המחקר הנוכחי, המבקש להציע פרספקטיבה חדשה: הבנת ההצתה העצמית לא רק כאקט של זעקה מוסרית כלפי חוץ, אלא גם כתגובה אסטרטגית של שחקן חברתי בשולי התנועה, הפועל בתוך הקשר של דעיכת המחאה, משבר פנים-תנועתי וירידת תשומת הלב הציבורית. הפרק הבא יבחן את שלושת מקרי ההצתה העצמית בישראל, תוך ניתוח מחזורי המחאה בהם בוצעו, והקשרים הארגוניים והפנים תנועתיים שהובילו לאקט זה. ניתוח זה ישמש לתמיכה בטענת המחקר, לפיה ההצתה העצמית הינה פרפורמנס פוליטי וכלי רפרטוארי חדש בשלב מתקדם של מחאה, שמבוצע בשאיפה לחדש את המחאה ולשמר את הרלוונטיות הציבורית של המאבק. באמצעות בחינת העיתוי של פרפורמנס זה והקשרים הפנים-תנועתיים שבהם הוא מתרחש, המחקר מבקש לחשוף דפוסים חוזרים ולהציע הבנה חדשה של ההצתה העצמית כמהלך טקטי בתוך מאבק פוליטי רחב יותר.

3. המחאה כנגד תכנית "ההתנתקות" וביצועה

3.1 רקע

הצהרת העקרונות משנת 1993 (המכונה 'הסכמי אוסלו'), שנחתמה בין מדינת ישראל לבין אש"ף[33] והובילה להקמת הרשות הפלסטינית, לא הביאה לסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני, כשם שגם ההסכמים המאוחרים לה לא הצליחו בכך.בראשית שנות האלפיים, לאחר כישלון השיחות בין ראש הממשלה אהוד ברק ויו"ר הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת, ועם התגברות הטרור הפלסטיני, התחזקה בציבור הישראלי ההבנה כי פתרון הסכסוך בדרכי משא ומתן איננו בר השגה. על רקע זה נבחר אריאל שרון לראשות הממשלה בבחירות 2001 ברוב של 62 אחוזים, מה שהצביע על התחזקות הימין. לקראת הבחירות לכנסת השש-עשרה בשנת 2003, הציגה מפלגת העבודה בראשות עמרם מצנע תוכנית אופרטיבית לנסיגת ישראל מחבל עזה ופינוי היישובים הישראלים[34]. בבחירות אלה חיזקה מפלגת הליכוד את כוחה לכדי 38 מנדטים, וזאת בשל העמדה התקיפה של שרון כלפי הפלסטינים (צרפתי, 2007).

למרות כל זאת, בדצמבר 2003 הציג ראש הממשלה אריאל שרון, בנאום היסטורי, את תכנית "ההתנתקות" ואת הלוגיקה לקידום צעד חד-צדדי זה:

אני רואה חשיבות עצומה לנקיטת כל הצעדים שיביאו להתקדמות לקראת פתרון הסכסוך עם הפלסטינים. אבל אם הפלסטינים לא יעשו מאמץ דומה לפתרון הסכסוך אינני מתכוון לחכות להם עד בוש... אין לנו עניין לשלוט בכם. אנו מעוניינים שתנהלו את חייכם בעצמכם. במדינה משלכם. מדינה פלסטינית דמוקרטית בעלת רציפות טריטוריאלית ביהודה ושומרון והיגיון כלכלי, המקיימת עם ישראל מערכת יחסים נורמלית של שקט, ביטחון ושלום... זינחו את דרך הטרור ובואו נעצור יחד את שפיכות הדמים. בואו נתקדם יחד לעבר השלום. אנו רוצים להתקדם במהירות ביישום מפת הדרכים לקראת שקט ושלום אמיתי. אנו מקווים שהרשות תבצע את חלקה. ***אך אם גם בעוד מספר חודשים ימשיכו הפלסטינים לא לבצע את חלקם במפת הדרכים אז תיזום ישראל מהלך ביטחוני חד צדדי של התנתקות מהפלסטינים****. מטרתה של תוכנית ההתנתקות היא להפחית ככל הניתן את הטרור ולהעניק לאזרחי ישראל את מירב הביטחון. תהליך ההתנתקות יוביל לשיפור רמת החיים ויעזור לחזק את הכלכלה בישראל* (בחור-ניר, 2003).

---

[33] אש"ף: הארגון לשחרור פלסטין.

[34] בתחילת שנות ה-70 של המאה ה-20 מוקמים יישובים יהודיים בין עזה לרפיח (בעקבות כיבוש הרצועה והצעות יגאל אלון להתיישבות). ב-1993 רצועת עזה נמסרת לשליטת הרשות הפלסטינית כחלק מהסכמי אוסלו.

בחודש מאי 2004 נערך משאל בקרב כמאתיים אלף מתפקדי הליכוד, אשר דחו את תכנית ההתנתקות ברוב של 60%. בקבות כך, הציג שרון תוכנית מתוקנת, וביוני 2004 זו אושרה על ידי הממשלה. באוקטובר של שנה זו אישרה הכנסת את ביצוע תכנית ההתנתקות. חוק יישום תכנית ההתנתקות אושר בכנסת בפברואר 2005, וביוני 2005 דחה בג"צ את העתירה לביטול החוק, ובזאת הכשיר את הקרקע לביצוע התוכנית. המאבק נגד תכנית ההתנתקות ופינוי האוכלוסייה היהודית החל עם הצגתה הראשונית, צבר תאוצה לאחר אישורה בכנסת והתעצם ככל שהתקרב מועד ביצועה. הגוף שהוביל והנהיג את המחאה היה מועצת יש"ע, אשר ייצגה את אידאולוגיית "ארץ ישראל השלמה", הנגזרת מתפיסת העולם של תנועת גוש אמונים[35]. אידאולוגיה שלאחר מלחמת ששת הימים תרגמה רעיון תיאולוגי לגישה פוליטית (רוט, 2005).

המחאה בישראל כנגד תוכנית ההתנתקות, בין השנים 2004-2005, מציגה דינמיקה מורכבת של תנועות חברתיות. מחאה שהחלה כמאבק פוליטי ממוסד ומאורגן, והתאפיינה בשלביה האחרונים בהקצנה ובמעבר של חלק ממרכיביה לטקטיקות של אלימות פוליטית. רדיקליזציה זו ממחישה היטב את הקשר שבין התפתחות מחזור מחאה, יחסי כוחות בתוך התנועה, ופיחות בלגיטימציה הציבורית, לבין הפנייה לטקטיקות של אלימות, בהן אף פעולות טרור, וזאת בהתאם להסבר שמציעים דלה פורטה וטארו (Della Porta & Tarrow, 1986) להתפתחות רפרטואר אלים בשלב דעיכת מחזור מחאה. ב"ישורת האחרונה" של המחאה כנגד ביצוע תוכנית ההתנתקות, התרחב רפרטואר המחאה ופרפורמנס חדשים וקיצוניים הופיעו לראשונה במחזור המחאה, ובכללם הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה.

3.2 מהמחאה ההמונית למחאה הרדיקלית: התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור ההתנגדות להתנתקות

במהלך המחאה נגד תכנית ההתנתקות, מועצת יש"ע ביססה את עצמה כגורם המרכזי והדומיננטי שהנהיג ושלט במהלכי המחאה. כבר בשלבים הראשונים, המועצה הפגינה שליטה מוחלטת באסטרטגיה, בתכנון ובהוצאה לפועל של המחאה, תוך ניצול מעמדה כמוסד הגדול והמשפיע ביותר בקרב המתנגדים לתוכנית.

תת-פרק זה יספק סקירה כרונולוגית של המחאה כנגד תוכנית ההתנתקות בשנים 2004-2005, ויאפשר מבט מקיף על רפרטואר המחאה, התפתחותו והקצנתו.

ב-11 בינואר 2004, כחודש לאחר שהציג ראש הממשלה אריאל שרון את תכנית ההתנתקות בכנס הרצליה, התכנסו כ-120 אלף בני-אדם בכיכר רבין בתל-אביב למפגן מחאה משמעותי של הימין, בהשתתפות שרים, חברי כנסת ורבנים. ההפגנה אורגנה על-ידי מועצת יש"ע תחת הכותרת "ישראל לא רוצה להתקפל".

---

[35] תנועת גוש אמונים (שהגרעין המייסד שלה היה מזוהה עם בוגרי ישיבת "מרכז הרב") קמה בראשית שנות השבעים כתנועה חוץ פרלמנטרית אקטיביסטית בקרב הציבור הדתי לאומי, במטרה לממש את רעיון הגאולה המשיחית. היא שמה לה למטרה להקים התיישבות יהודית נרחבת בשטחים שהושבו (בהתאם להשקפת עולמם אין זה כיבוש אלא שיבה אל נחלת אבות) מתוך כוונה ליצור מציאות בלתי הפיכה בשטח. (צרפתי, 2007).

הדוברים על בימת ההפגנה שבו וקראו לראש הממשלה לחזור בו מתוכנית ההתנתקות, ומחו על הצעדים החד-צדדיים ו"העתקת" ההתנחלויות הכלולים בה. חברי הכנסת והשרים שהשתתפו בהפגנה חתמו בטקסיות אל מול הקהל על "הצהרת נאמנות לארץ ישראל", שבה התחייבו לפעול נגד פינוי יישובים, נגד הקמת מדינה פלשתינית, נגד שיבת פליטים פלשתינאים ועוד (אטינגר, 2004). דוברים רבים מיקדו את מחאתם באריאל שרון כ"מנוע" להתנתקות. השר בני אלון ממפלגת "האיחוד הלאומי" אמר:

לא נרשה שזקנותך תבייש את בחרותך... אל תחשוב שהעם עייף, אל תחשוב שהעם רוצה להתנתק. העם הזה לא רוצה להתנתק, לא מהתורה שלו, לא מההיסטוריה שלו, לא מהארץ שלו (שם).

השר איתם ממפלגת "המפד"ל" הוסיף:

הלכנו אתך בחזית של המלחמה הקשה האחרונה. לא נלך אתך בעקירת יישובים, לא נלך אתך בגירוש יהודים, ילדים, מהבית שלהם... לא נהיה שותפים שלך לתבוסה (שם).

ב-25 ביולי 2004, כיומיים לפני תשעה באב, וכשנה לפני ההתנתקות בפועל, ובעקבות אישור הממשלה את תכנית ההתנתקות המתוקנת, הוכיחה מועצת יש"ע את יכולותיה להוציא לפועל אירועים בעלי השפעה ציבורית משמעותית. במבצע לוגיסטי חסר תקדים, "שרשרת אנושית" התפרשה לאורך 90 קילומטרים[36] והורכבה מ-130 אלף בני-אדם. שרשרת המתנדבים, אשר התפרשה מהיישוב ניסנית בגוש קטיף ועד לכותל המערבי בירושלים, וזכתה לסיקור תקשורתי רב, אורגנה על ידי מטה המאבק, וזאת לאחר התייעצויות ולמידה ממארגני שרשרות אנושיות בעולם, כפי שחשף זאת הרב קובי בורשטיין, יוזם השרשרת הישראלית בראיון ל"ערוץ 7" (ערוץ 7, 2004).

כמו כן, מועצת יש"ע השכילה לנצל את הכלים הדיגיטליים, כמו אתר האינטרנט "קטיף.נט", ששימש כמרחב מקוון לפעילים ותומכים. האתר הפך ל"כיכר וירטואלית" שאפשר למועצה לגייס תמיכה, לתאם אסטרטגיות ולבסס את עצמה כמי שקובעת את סדר היום של המחאה (רוט, 2005).

ב-14 באוקטובר 2004, כשבועיים לפני אישורה הרשמי של תכנית ההתנתקות המתוקנת בכנסת[37], התקיימו מפגני הזדהות ותמיכה בכ-100 ערים בישראל. מארגני "מפגן המאה" שאפו למהפך בדעת הקהל בציבור הישראלי, ו"לחשוף לעין כל שאין זה רק מאבקם הפרטי של מתיישבי הגוש על מפעל חייהם, אלא זהו מאבקם של כלל תושבי המדינה על עתיד החברה הישראלית" (לב-און, 2010).

בינואר 2005, עם הצטרפות מפלגת העבודה והמפלגות החרדיות לממשלת שרון, הוקם לראשונה אוהל מחאה של מועצת יש"ע מול כנסת ישראל. וב-30 בינואר 2005 התכנסו כ-150 אלף בני-אדם מול משכן הכנסת בירושלים ב"אם כל ההפגנות", כהגדרת מארגניה, תחת הכותרת "הטרנספר לא יעבור, תנו לעם להחליט",

[36] בפועל 30 הקילומטרים בין מחלף שער הגיא ועד הכניסה לירושלים לא אוישו בהיעדר שולי דרך מספיקים.

[37] ב-26 באוקטובר 2004, ברוב של 67 נגד 45 ו-7 נמנעים.

וזאת בדרישה לקיום משאל עם. ארגון ההפגנה היה מדוקדק עד לפרטי פרטים. למעלה מאלף אוטובוסים הסיעו מפגינים לבירה. על הבימה עמדו חברי הכנסת של המפד"ל יחד עם מורדי הליכוד. למפגינים חולקו עלונים הקוראים להתארגן לחסימת דרכים ביום ביצוע ההתנתקות. חברי מועצת יש"ע חילקו למשתתפים מאות אלפי שלטים כתומים, שהורמו באופן מתוזמן וצבעו את הרחובות בסביבת הכנסת בכתום[38]. על הבימה אף בוצע "טקס" התפטרות מנהל מחוז הצפון במשרד ראש הממשלה, ובסיום הנאומים הוקרנו על גבי מסכי ענק סרטים המתארים "תסריטי אימה", עם קטעי וידאו מפינוי מאחזים, ביטויי אלימות ובכי . בהפגנה זו אף שכרה מועצת יש"ע סדרנים ומאבטחים מטעמה על מנת לשמור על אופייה של ההפגנה כ"נקייה" מהסתה, ולהתמודד עם פעילי ימין קיצוני שניסו לעורר פרובוקציות (וייס, 2005).

אנחנו פועלים מתוך תקווה שהמהלך הזה יוביל להבנה שאך ורק הליכה למשאל עם תימנע שבר בחברה הישראלית. (פנחס ולרשטיין ל Ynet). (שם).

בתום העצרת המרכזית הוקמו אוהלי מחאה נוספים בסמיכות לאוהל המחאה הראשון של מועצת יש"ע. אלפי בני אדם נשארו באוהלי המחאה, ובשעות הבוקר קיימו תפילת שחרית המונית, ערכו טקס הוצאת ספר תורה והקיפו את הכנסת בשרשרת אנושית (יבלונקה וגליקמן, 2005).

ב-16 בפברואר 2005, בתום שני ימי דיונים והצבעות, אושר במליאת הכנסת בקריאה שלישית החוק ליישום תכנית ההתנתקות, חוק "פינוי-פיצוי" (אלון וזרחיה, 2005). בימי הדיונים החלו לראשונה עימותים אלימים בין המפגינים וכוחות המשטרה. ב-15 בפברואר 2005, התקיימה הפגנה של כ-15 אלף בני-אדם בנווה-דקלים בגוש קטיף, הפגנות נוספות נערכו בצמתים מרכזיים בישראל, והתקיים כנס אנשי הגליל נגד תכנית ההתנתקות. סך הכל בעימותים נעצרו יותר מ-60 מפגינים ו-11 שוטרים נפצעו (ליס וחסון, 2005). בסוף פברואר 2005 ערכו רבני חב"ד כנס בבנייני האומה בירושלים, תחת הכותרת "מי להי אלי". אל מול כ-7000 משתתפים קרעו רבנים את בגדיהם לאות אבל. הגדיל לעשות הרב אקסלרוד שישב עם שק על ראשו. באירוע הוענקו תעודות הוקרה לקציני צבא שקראו לסרבנות והודיעו שיסרבו פקודה (ערוץ 7, 25 בפברואר 2005).

במרץ 2005 ולמרות צו אלוף פיקוד הדרום האוסר העתקת מגורים ליישובי גוש קטיף, מספר מנהיגי הימין הדתי-לאומי, ביניהם אפי איתם ואריה אלדד, העתיקו את מגוריהם ליישובים המיועדים לפינוי, תוך שימוש בחסינותם (אזולאי, 2005). בתקופה זו נכנסו לשטחי גוש קטיף פעילי ימין רבים על מנת לחזק את היישוב, להתבצר, להקצין את המחאה, להתעמת עם התושבים הפלסטינים, ולהקשות על כוחות הבטחון בהכנות לפינוי ובביצועו. כדוגמה לאירועים מעין אלה, ניתן לראות את המקרה מה-29 ביוני 2005, בו פרצו עימותים קשים בין פעילי הימין אשר התבצרו ביישוב טל-ים לבין תושבים פלסטינים, כפי שסיפר עד ראייה ישראלי:

[38] פירוט רחב על השימוש בצבע הכתום במחאה בפרק "דינמיקה ותמורות במגזר התנועה החברתית"

במהלך יידוי אבנים הדדיים בין הפלסטינים לבין המתנחלים שהגיעו לטל ים... כמה מתנחלים שהתחילו לחבוט בפלסטיני בכל הכוח. בעטו בו ללא רחם בבטן ובראש, אחרים הרביצו לו באגרופים, והיו כאלה שהחזיקו אבנים בידיים וזרקו עליו מטווח קרוב, או שהיכו בו עם האבן ממש. זה היה נורא, חשבתי שהם הולכים להרוג אותו. זה היה מזעזע, זו הייתה אכזריות אנושית במיטבה. הצעיר הפלסטיני שכב שם חסר אונים. הם יכלו לגמור אותו (סופר ווייס, 2005).

בשלושת החודשים טרום ביצוע תכנית ההתנתקות, ניכר כי המאבק עלה מדרגה והפך אלים. בשבוע אחד באמצע מאי 2005 נעצרו 414 פעילי ימין בעקבות חסימות כבישים והפרות סדר, חלקם תוך סיכון ממשי לציבור הנהגים, כפי שניתן להבין אף מבקשות המעצר של פרקליטות מחוז מרכז:

מסוכנות זו אך מתעצמת נוכח מציאות התקופה, קרי ערב יישום תוכנית ההתנתקות, והאווירה הציבורית של חשש מפגיעה בתחושת הביטחון, חופש התנועה ויציבות שלטון החוק (שרביט, 2005).

תקופה זו אופיינה בפעילויות מחאה של קבוצות קטנות ויחידים ההופכות אלימות יותר ויותר. במאי 2005 הניחו פעילי מחאה חפצים חשודים בתחנות הרכבת בתל אביב. במטעני הדמה כתבו "ההתנתקות תתפוצץ לנו בפנים" (כהן, 2005). בחודש זה אף עצרה המשטרה שלושה מתנחלים, כאשר ברשותם מכוניות מלאות חומרי תבערה. פעילי מחאה אלה התכוונו לפוצץ את הרכבים בצמתים מרכזיים על מנת לחסום צירי תנועה (כהן ווייס, 3 במאי 2005). ביולי 2005 נעצרו שני חיילי הנח"ל החרדי, לאחר שאלה הניחו מטען דמה בתחנה המרכזית בירושלים (וייס, 18 ביולי 2005).

גם פעילות המחאה של הארגונים המובילים את המחאה הקצינה בישורת האחרונה לפני פינוי היישובים. ב-18 ביולי, למרות איסור המשטרה, ארגנה מועצת יש"ע צעדה המונית לכיוון גוש קטיף. בסופו של דבר הצעדה נעצרה בכפר מימון לחניית לילה, אך מועצת יש"ע הודיעה כי תתמוך בפעילות מחאת קבוצות קטנות אשר יסתננו לגוש קטיף (גרינברג ווייס, 2005).

כשבוע לפני תחילת הפינוי, ב-10 באוגוסט 2005, נערכה בכותל המערבי בירושלים עצרת המונים[39] כנגד ההתנתקות בהשתתפות אדמו"רים ורבנים מכל הפלגים. למחרת התקיימה ההפגנה הגדולה האחרונה טרם הפינוי. כ-150 אלף מוחים מתנגדי ההתנתקות הגיעו לכיכר רבין בתל אביב (וייס, 11 באוגוסט 2005). במקביל להפגנות הגדולות והממוסדות בשלהי המחאה, התרבו אירועי מחאות קבוצות קטנות ויחידים, אשר התאפיינו בפרפורמנס קיצוניים ואלימים.

ב-4 באוגוסט, ביצע פעיל הימין, עריק צה"ל, עדן נתן זאדה, פיגוע ירי באוטובוס בקו 165 בשכונת הדרוזים בשפרעם. המחבל, פעיל "כך", פתח בירי והרג ארבעה בני אדם ופצע תשעה. לפני שערק, הודיע זאדה כי הוא

[39] לפי נתוני המשטרה כ-70 אלף משתתפים. על פי מועצת יש"ע כ-200 אלף משתתפים.

מסרב להשתתף בהכנות צה״ל לפינוי. בתקופת עריקותו, טרם ביצוע הפיגוע בשפרעם, זאדה חזר בתשובה באופן קיצוני והצטרף לישיבה ביישוב תפוח (דרוקמן וראב״ד, 2005).

ב-10 באוגוסט, כפרובוקציה מחאתית, צעדו כ-25 מתנחלים חמושים דרך כפרים פלסטינים לכיוון ההתנחלויות המיועדות לפינוי בגדה המערבית (הראל, 11 באוגוסט 2005).

ב-17 באוגוסט, יום תחילת הפינוי הכפוי, הציתה עצמה ילנה בוסינובה במחסום המשטרה בעיר נתיבות במחאה על תכנית ההתנתקות וביצועה[40]. ביום זה רצח אשר ויזגן, תושב ההתנחלות שבות רחל, ארבעה פלסטינים שעבדו עימו במפעל באזור התעשייה בשילה. ויזגן הסיע את הפועלים בסופו של יום העבודה, וכאשר הגיע למחסום היישוב ירד מהרכב וחטף את נשקו של השומר. ויזגן פתח באש על יושבי הרכב, ובפיגוע הטרור נהרגו ארבעה בני אדם ואדם נוסף נפגע. בדיעבד, ויזגן אמר כי ״ביצע את המעשה מתוך ניסיון לעצור את יישום תוכנית ההתנתקות ומתוך מחשבה שפעולתו תעודד אנשים נוספים לפעול כמוהו״ (שירות Ynet, 31 באוגוסט 2005). ביום זה תושבים בודדים ביישובים נווה דקלים, רפיח ים ופאת שדה הציתו את ביתם באקט מחאה (סופר, 2005).

ב-31 באוגוסט, לאחר סיום הפינוי ודעיכת המחאה, הצית עצמו בחצר אולפן עציון בירושלים ברוך בן מנחם , עולה חדש מארה״ב בן 32. בן מנחם הגיע לחצר האולפן עם סידור בידו ועטוי בתפילין, שפך על עצמו חומר דליק והבעיר עצמו. מעדות אחד החובשים בן מנחם הצהיר כי ביצע את המעשה ״לזכר גוש קטיף״ (ליס, 1 בספטמבר 2005).

בחודש אוגוסט 2005, עם מימוש תכנית ההתנתקות, פינוי היישובים ויציאת צה״ל מרצועת עזה, גוועה המחאה. מפוני גוש קטיף תחת מועצת יש״ע, אך גם בקבוצות וארגונים מייצגים אחרים, המשיכו במאבקים שונים בעקבות הפינוי, על תנאיו, על יישובם מחדש ועל עתיד הקהילות.

המעבר מהפרק העוסק בהתפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור ההתנגדות לתוכנית ההתנתקות אל הפרק הבא, המתמקד בדינמיקה הפנים-תנועתית, מאפשר להעמיק את ההבנה כיצד השתנות הרפרטוארים, מהמחאה ההמונית אל עבר פעולות רדיקליות, ובכללן הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה, לא הייתה רק תוצאה של אינטראקציה עם הממסד, אלא גם שיקוף של תהליכים פנימיים מורכבים בתוך מגזר המתנגדים. השינויים בצורות המחאה, שנראו כלפי חוץ, שיקפו למעשה מאבקי שליטה, מתחים בין קבוצות ותהליכי פיצול אידיאולוגיים ואסטרטגיים, אשר עיצבו את כיוונה של המחאה והסלימו את אופייה.

[40] פירוט מקיף בתת הפרק המוקדש למחאת בוסינובה.

3.3 מאבקי שליטה ופיצול פנימי: הדינמיקה הפנים-תנועתית

המחאה והמאבקים כנגד תכנית ההתנתקות החלו מיד עם פרסומה. לאחר אישורה בכנסת ישראל ועם תאריך היעד הקרב לביצועה, צברה המחאה תאוצה. הגוף הארגוני המרכזי אשר ייצג את המתנחלים והוביל את המחאה היה מועצת יש"ע, שהעמדה הדומיננטית בה תואמת את תפיסת תנועת גוש אמונים, אשר רבים ממנהיגיה היו בין מקימי מועצת יש"ע ואף השתלבו במפלגות הימין (צרפתי, 2007). בשלביה הראשונים של המחאה שלטה מועצת יש"ע ביד רמה בארגון מפגני הכוח וההפגנות. כבר בהפגנה המשמעותית הראשונה ב-11 בינואר 2004, הציגה מועצת יש"ע את יכולותיה לארגן, לרכז ולהנהיג את המחאה. בהפגנה זו בכיכר רבין, הצליחה המועצה להביא כ-120 אלף בני אדם לכיכר. המועצה מיתגה את ההפגנה תחת הכותרת "ישראל לא רוצה להתקפל", כאשר המארגנים שאפו להציג את ראש הממשלה אריאל שרון וסגנו אהוד אולמרט כמיעוט בליכוד ש"חצה את הקווים". הבחירה בקיום ההפגנה בתל אביב, הוסברה על ידי מנהיגי מועצת יש"ע כהחלטה מושכלת, מתוך רצון "לכבוש את המלכה בביתה". מארגני האירוע אף ניסו ליצור את הרושם שההתנגדות להתנתקות ולפינוי יישובים אינה נחלת הימין הדתי-לאומי, ועל כן הנציגים על בימת ההפגנה הגיעו מזרמים ופלגים שונים. מועצת יש"ע אף שלטה במיקוד המחאה ומסגורה כמאבק לשמירה על בטחון המדינה, כדוגמת הכותרת "המתנחלים הם גדר הבטחון האמיתית" (אטינגר, 2004). ניתן ללמוד רבות על אסטרטגיית הנהגת מועצת יש"ע להרחבת מעגלי ההתנגדות וגיוס תמיכה מחוץ לאוכלוסייה הדתית-לאומית מדבריו של הרב קובי בורשטיין בראיון ל"ערוץ 7" ביולי 2004:

> *ברגע שציבור חובשי הכיפות ולובשי החצאיות ישדר "ישראליות' הוא ימצא ציבור רחב מאד הולך אחריו. דרכי המאבק על ארץ ישראל צריכים לבטא רוח ישראלית זו המשלבת בתוכה רוח אמונית ישראלית שיש בה יישום רוחו של הרב קוק ש"הישן יתחדש והחדש יתקדש". מאבק המחובר לישראליות, יוביל אחריו ציבור רחב שמאד כואב את כאבה של ארץ ישראל ורוצה להיות שותף במאבק עליה. הדבר דורש מהציבור שלנו יכולת לדבר ב'ישראלית'.* (ערוץ 7, 27 ביולי 2004).

מועצת יש"ע, כגוף הממוסד הדומיננטי ביותר מבין גופי המאבק, השכילה לגייס לשימושה את אתר האינטרנט הפרטי "קטיף.נט"[41], בו מצאו התושבים המיועדים לפינוי ותומכיהם מרחב מקוון, אשר שימש כ"כיכר וירטואלית" להתכנסות, פעילות, ודיונים אודות אסטרטגיה למחאה וטקטיקות לביצועה (רוט, 2005). אתר זה אפשר למועצת יש"ע מוטת שליטה משמעותית למחאה, לגיוס תמיכה ופעילים, ומעל הכל

[41] האתר קטיף.נט הינו אתר פרטי אשר הוקם ב-1999 על מנת לתעד את תושבי גוש קטיף, פעילויותיו, נופיו ולעודד מכירת תוצרתו החקלאית. בעקבות האינתיפאדה השנייה שינה האתר את ייעודו למעין רכזת תוכן. עם פרוץ האינתיפאדה פנה בעלי האתר, מוטי סנדר למועצה האזורית חוף עזה בטיעון שישנו צורך באתר רשמי לגוש. סנדר נתקל בסירוב ונאלץ לתחזק את האתר הפרטי אל מול המציאות החדשה. שנה לאחר מכן הקימה המועצה אתר אינטרנט רשמי, אך בשלב זה קטיף.נט כבר הפך לאתר הבית עבור תושבי הגוש (לב און, 2010).

קביעת סדר היום. "קטיף נט" סיפק תשתית רבת עוצמה למחאה, ובשיאה ביולי-אוגוסט 2005 רשם האתר ממוצע צפייה של כמיליון דפים מדי יום (לב און, 2010).

באתר קטיף.נט הוקמו מיני-סייט[42] משמעותיים וחשובים למחאה בשנים 2004-2005, כאשר החשוב בהם הינו "מטה המאבק" ששימש כ"רכזת שטח" של פעילויות מטעם מועצת יש"ע, כעדכונים שוטפים על פעילויות המאבק, חומרי הסברה וידיעות על עצרות תפילה המוניות. מיני-סייט נוסף באתר קטיף.נט אפשר ארגון של אירועי ענק וניהולם, כדוגמת "השרשרת הישראלית" ב-25 ביולי 2004, כשנה לפני ביצוע ההתנתקות. במיני-סייט זה הונגש ממשק בו המוחים יכלו לבחור היכן להתמקם לאורך השרשרת, אשר בסופו של דבר כללה כ-130 אלף איש, אשר נפרשו מהיישוב ניסנית בגוש קטיף ועד לכותל המערבי בירושלים. מיני-סייט נוסף באתר קטיף.נט ריכז את "מפגן המאה" , 100 מפגני תמיכה בערים שונות (לב און, 2010).

בימי ההתנגדות הצליחה מועצת יש"ע לצבוע את מדינת ישראל בצבע הכתום, בקמפיין פוליטי רב עוצמה, אשר נוהל ביד רמה וגייס פעילים רבים לביצועו, והוכיח שוב את כוחה של מועצת יש"ע ושליטתה המובהקת בשיח המחאה. באמצעות הצבע הכתום סימנה המועצה את קיומה של ההתנגדות במרחב הישראלי בכללו. הטיב לתאר זאת חתן פרס ישראל, הצלם אלכס ליבק:

הרעיון הוויזואלי מבריק. שיא הצמצום: צבע כתום כסמל ההתנגדות להתנתקות. כתם צבע בלי כיתוב, בלי טקסט. הצבע הכתום, שנבחר בגלל היותו צבע הדגל של המועצה המקומית גוש קטיף, הפך להיות חלק מסביבתנו. כל עוד הצבע נמצא – המסר קיים, ההתנגדות קיימת. הבחירה בצבע לא יכלה להיות טובה יותר. ממחקרים פסיכולוגיים עולה שהכתום מתקשר לשמחה, התלהבות, חיוניות, החלטיות. הכתום מקובל מאוד בקרב צעירים, הוא תוקפני, פחות אלים מהאדום אבל בולט לעין לא פחות ממנו...

הקמפיין הכתום, מלבד היותו פשוט לביצוע, ברור וחד-משמעי, נהנה גם מתקציבים גדולים ובעיקר מכוח אדם אדיר, חדור אמונה בצדקתו ובלתי מתפשר. הכתום, בלי ספק, השתלט על הנוף הישראלי... אם בתחילה היו רק הסרטים הכתומים על האנטנות, עד מהרה הפך כל דבר כמעט לכתום. כיפות כתומות, חולצות כתומות, צמידים, שיער כתום, ציפורניים כתומות, דגלים כתומים, קולרים כתומים לכלבים. במושב בדולח בגוש קטיף צבעו עצים בכתום וגם את קירות הבתים. בכניסה לשכונת גילה בירושלים נתלו סרטים כתומים מענפי העצים. על גדר התיל סמוך למחסום כיסופים נתלו מאות סרטים... מה שאמור להיות סמל הופך למסר עצמו, הגבולות בין הסמל למסר מיטשטשים. הכתום נעשה המסר. אין זה משנה עוד איפה נמצא הכתום ובאיזה קונטקסט הוא מוצג. כל עוד יש כתום, המטרה הושגה (ליבק, 2005).

[42] תת אתר אינטרנט, עם מספר דפים מועט.

על מנת לשמר את שליטתה על המחאה ואופייה יצרה מועצת יש"ע ועדה של שלושה רבנים: הרב חיים דרוקמן, מייצג הקו הממלכתי של הציונות הדתית; הרב ראובן נתנאל, רב היישוב עצמונה המייצג את המיועדים לפינוי; והרב דודי דודקביץ', שהיווה סמכות משמעותית גם בעיני "נוער הגבעות". ועדה מלווה ומייעצת זו למועצת יש"ע, אפשרה לזו להרחיב את מוטת שליטתה גם על החוגים הקיצוניים ביותר, על מנת להימנע מפעילויות מחאה אלימות ומסוכנות (שלג, 2007).

מרבית פעילי המחאה לא סטו מדרכי המחאה המקובלים. בלטו במיוחד תושבי גוש קטיף עצמם, אשר מאבקם היה נטול אלימות לחלוטין תחת הסיסמה "באהבה ננצח". בדיעבד אף ספגו ביקורת נוקבת מצד פעילי המחאה המיליטנטיים יותר (אשר רובם כלל לא היו תושבי הגוש או מיועדי פינוי) שהיו מתוסכלים מכישלון המאבק (שם). בפועל , קו מתון ו"ממלכתי" זה היה פני המחאה בכללותה, שכן זה היה הקו המעשי של מועצת יש"ע, קובעת הטון והגוף הגדול והדומיננטי במחאה. מועצת יש"ע שמרה על "קווים אדומים" ברורים: התנגדות לאלימות ולסירוב פקודה. הרטוריקה של מנהיגי המועצה נטתה לעתים למיליטנטיות, כאשר הדגישו את כוונתם שלא רק "להיאבק בפינוי" אלא אף "לסכל" אותו באמצעות גיוס רבבות אנשים שימנעו זאת בגופם. בפועל, הצעדה לגוש קטיף הנצור שתוכננה לצאת ב-18 ביולי, כחודש לפני הפינוי, מהעצרת בנתיבות, בה התכנסו עשרות אלפי פעילים, אשר שאפו לחסום בגופם את כוחות הפינוי, נתקלה בכוח שיטור משמעותי שבלם את המפגינים והפנה אותם לכפר מימון. בשלב זה מנהיגי מועצת יש"ע קיבלו החלטה שלא להתנגש עם כוחות המשטרה והצבא, ובכך למעשה קיבלה את דין הפינוי כחודש לפני ביצועו בפועל.

> *מקרב הצעירים שנאספו שם היו שתבעו לפרוץ בכוח את חומת השוטרים ולממש את איום הצעידה לגוש קטיף. אבל מועצת יש"ע, בתמיכת הרבנים שליוו אותה, החליטה החלטה מכרעת, אפילו היסטורית (במידה מסוימת אפשר להשוות אותה להחלטתו של מנחם בגין שלא להגיב באלימות על הפצצת אלטלנה), שלא להיגרר לעימות אלים. ההחלטה התקבלה, בידיעה ברורה שבכך היא מונעת ממתנגדי הנסיגה את מימוש ההבטחה לחסום בגוף את הפינוי, וכנראה משלימה עמו סופית* (שם).

בתקופת המחאה כנגד ההתנתקות בשנים 2004-2005 בישראל, פעלו ארגונים וקבוצות נוספים זולת מועצת יש"ע. כוחן של התארגנויות אלה, אשר בחלקן צמחו בתקופת המחאה וחלקן פעלו על תשתית קיימת טרום המחאה, היה קטן משמעותית ביחס למועצת יש"ע. על כן לרוב בחרו ארגונים אלה לשתף פעולה עם המועצה ולהתאים עצמם לאסטרטגיה שזו הכתיבה[43]. בין הארגונים ניתן למצוא את "תא כתום", תא סטודנטים נגד ההתנתקות , אשר החל פעילותו באוניברסיטה העברית והתרחב לכדי כ-4000 סטודנטים בכ-50 מוסדות אקדמיים. בשל היעדר תקציב נעזר התא הכתום במועצת יש"ע. התא הכתום הוציא לפועל פעילויות

[43] "המטה העולמי להצלת העם והארץ", "הפורום המשפטי למען ארץ ישראל", "חוג הפרופסורים לחוסן מדיני וכלכלי".

"צבעוניות", ביניהן שביתת רעב מול משרד ראש הממשלה (וייס ומזרחי, 2005), תליית שלטים ברחבי הארץ, ופעילות "תל אביב כתומה", בה חולקו כ-80 אלף סרטים כתומים לתלייה על רכבים בעיר (זליקוביץ', 2005). מספר ארגונים הרחיבו את המחאה מעבר לגבולות הגזרה שהציבה מועצת יש"ע, כדוגמת "הבית הלאומי" אשר פעיליו פנו לפעולות בלתי חוקיות ולטקטיקת חסימת צמתים וצירי תנועה (כתבי NRG מעריב, 2005). ארגון נוסף שפעל מחוץ לקווים האדומים של מועצת יש"ע היה "מטה חומת מגן", בהנהגת נועם לבנת[44], אשר קרא לסרבנות בצה"ל. במסיבת עיתונאים ב-9 בפברואר 2005 הציג הארגון עצומה, עליה חתומים כעשרת אלפי חיילים המכריזים כי יסרבו פקודה אם יקראו לפנות יישובים במסגרת תוכנית ההתנתקות (מאיר, 2005). העצומה יצרה רעש תקשורתי, אך בפועל בזמן אמת מספר אירועי הסרבנות היה נמוך משמעותית.

התמיכה הגדולה ביותר בתחום הפעילות הלא ממוסדת (זו שלא זכתה לברכתה של מועצת יש"ע) ניתנה לפעילות מהסוג שביטא מרי פסיבי לא אלים. הפעולה העיקרית מסוג זה הייתה הקריאה לסירוב פקודה. מארגני הסירוב ידעו ליצור מבצעים מתוקשרים כגון החתמות המוניות על הודעת סירוב בצמתים ובתחנות איסוף של חיילים. כך יצרו רושם שרבבות חיילים עומדים לסרב, רושם שהיה בין הגורמים העיקריים לתחושה שההינתקות מעמידה את הדמוקרטיה הישראלית כולה במבחן מכריע. בפועל, ממסמך של הפרקליטות הצבאית עולה כי על רקע ההינתקות נרשמו 163 מקרים של סרבנות או איום בסרבנות. נגד שלושה בלבד הוגשו כתבי אישום בבתי דין צבאיים (ומתוכם רק אחד נדון למאסר בפועל). 65 חיילים נשפטו לדין משמעתי (46 מהם נדונו לעונשי מאסר בפועל, לתקופה של בין 6 ל־56 ימים) ; נגד 49 חיילים נוספים ננקטו צעדים פיקודיים, כגון נזיפה או הדחה מתפקיד פיקודי. בשאר המקרים מדובר בחיילי מילואים שאיימו לסרב, וצה"ל פשוט התעלם מאיומם ולא קרא להם לשירות כלל (שלג, 2007).

טקטיקות מחאה קיצוניות קיבלו תמיכה מועטה מקרב נבחרי ציבור. וניתן לומר כי המערכת הפוליטית הוקיעה מתוכה קולות אלה, כדוגמת קריאת חבר הכנסת אריה אלדד מטעם "האיחוד הלאומי", שקרא למרי אזרחי, וזכה לתגובות שליליות מכל קצוות הקשת הפוליטית ואף קריאה להסרת חסינותו לצורך העמדתו לדין (כתבי Ynet, 28 באפריל 2005).

כפי שעולה בפרק הקודם המציג את כרונולוגיית המחאה, בשלושת החודשים האחרונים טרם ביצוע הפינוי, המהווים את הישורת האחרונה לסיום מחאה בעלת תאריך תפוגה ידוע מראש, התרחבו גבולות המחאה והחלו להופיע פרפורמנס חדשים , בלתי חוקיים ואלימים יותר, החורגים ממסגרת המחאה שהוכתבה עד שלב זה בידי מועצת יש"ע. שלב חדש ואחרון זה של המחאה התאפיין בפעילות של עשרות התארגנויות קטנות

[44] אחיה של חברת הכנסת לשעבר לימור לבנת.

(כתבי Ynet, 28 ביוני 2005), דוגמת "מנהלת ההתנתקות היהודית", שהפיץ בבתי כנסת ברחבי הארץ עלון רווי הסתה, ובו קריקטורה בה נראה חייל צה"ל צוחק ומאושר, חובש כיפה, האוחז מתנחל בגרונו ומניף לעברו גרזן, תוך שהוא הורס ברגליו בתים, וכלים הנדסיים כבדים הורסים בית עלמין ובית כנסת (שם).

חודשים מאי-יוני 2005 התאפיינו בפיצולים נוספים במגזר התנועה החברתית ובפנייה לטקטיקות מגוונות, ללא קו אסטרטגי ברור ומכוון. התרחב השימוש בפעולות בלתי חוקיות כמו חסימות כבישים, שהובילו למעצרם של מאות פעילים. בין המקרים שבלטו באלימותם היה הנחת חפצים חשודים בתחנות רכבת בתל אביב (כהן, 2005), לצד תפיסת מכוניות עמוסות חומרי תבערה שיועדו לחסימות צירים מרכזיים (כהן ווייס, 2005). ביולי 2005, אף נעצרו חיילים שהניחו מטען דמה בתחנה המרכזית בירושלים (וייס, 18 ביולי 2005).

במסגרת זו, ניתן לראות כיצד הקשרים הפנימיים בין תנועות שונות במחאה, מאבקי כוח על הנהגה ואידיאולוגיה, והיעדר אסטרטגיה מאוחדת, הביאו קבוצות כמו "הבית הלאומי" ו"מטה חומת מגן" לפעול בניגוד להנחיות מועצת יש"ע, תוך קריאות למרי אזרחי ולסרבנות בצה"ל, ובכך הרחיבו את גבולות המחאה גם לכיוונים שנחשבו בלתי לגיטימיים על ידי רבים מהמשתתפים.

שלב סופי זה של המחאה התאפיין אף בפרפורמנס מחאה אשר בוצעו על ידי "המוחה הבודד". כעשרה ימים לפני הפינוי, ב-4 באוגוסט 2005, ביצע החייל עדן נתן זאדה פיגוע טרור באוטובוס בעיר שפרעם. זאדה רצח ארבעה אזרחים ערבים. ביום תחילת הפינוי הכפוי ב-17 באוגוסט 2005, ביצע אשר ויזגן, תושב שבות רחל שבשומרון, פיגוע טרור והרג ארבעה פועלים ערבים שעבדו אתו. ביום זה הציתה עצמה ילנה בוסינובה, במחאה על מימוש תוכנית ההתנתקות.

מבחינה תאורטית, ובהתאם למחקרם של דלה פורטה וטארו, מחאת "ההתנתקות" מדגימה את הדינמיקה של דעיכת מחאות חברתיות, אשר מתרחשת כאשר המאבק מתקרב לסיומו ואינו מצליח להשיג את יעדיו המרכזיים. במצבים כאלה, פעילים או קבוצות שמרגישות נואשות או מודרות ממרכזי ההשפעה בתנועה בוחרות לפנות לאמצעים קיצוניים כדי לנסות ולמנוע את יישום המדיניות שאותה הם מבקשים לסכל. מהלך זה "תודלק" גם באמצעות תחושת בגידה מצד המערכת הפוליטית ואובדן הלגיטימציה הציבורית, שהובילו חלק מהפעילים לחפש דרכים אלטרנטיביות למחאתם.

3.4 האקטיביסטית ילנה בוסינובה- מהתארגנות קולקטיבית לרדיקליזציה אישית: כישלון פוליטי ותגובת היחיד הקיצוני

ב-17 באוגוסט 2005, ילנה בוסינובה, תושבת קדומים בת 54, הציתה עצמה במחאה על מימוש תכנית ההתנתקות ופינוי גוש קטיף. בוסינובה עמדה בכל שעות הבוקר של יום זה במרחק של כחמישים מטרים ממחסום המשטרה ביציאה המערבית של העיר נתיבות. כאשר הבחינו שוטרי המחסום כי בוסינובה עולה באש, רצו לקראתה, כיבו את הלהבות והזעיקו צוות מד"א, אשר פינה אותה לבית החולים סורוקה בבאר

שבע, כשהיא במצב קשה עם 75 אחוזי כוויות בדרגה 3 (ברשקובסקי, 17 באוגוסט 2005). בוסינובה הייתה מחוסרת הכרה ומונשמת כשבוע וחצי וב-26 באוגוסט 2005 נפטרה (ברשקובסקי, 26 באוגוסט 2005).

ילנה בוסינובה, מהנדסת מכונות במקצועה, עלתה מאודסה בשנת 2000, כחמש שנים לפני אירוע הצתתה העצמית, והתגוררה לבדה בקרוואן בהתנחלות קדומים[45], ללא ילדים ואחים. אימה נפטרה ואביה חולה הסרטן היה מאושפז בבית חולים. דמותה של בוסינובה מצטיירת כאישה צנועה עד סגפנות בעלת להט אידיאולוגי, כאשר הזהות היהודית הייתה נושא שהעסיק אותה מאוד וזו השקיעה רבות בלימוד היסטוריה ופילוסופיה יהודית. בתקופת השלטון הסובייטי באוקראינה החלה בוסינובה לעסוק בנושאי הזהות היהודית וזכויות אדם, ועם השינויים הפוליטיים והפרסטרויקה של גורבצ'וב, הצטרפה בוסינובה לארגון הדמוקרטי-ליברלי "ממוריאל", שעסק בחקר פשעי המשטר הסובייטי ובעזרה לקורבנותיו. במקביל לפעילותה בממוריאל, הייתה בוסינובה פעילה מרכזית בקהילה היהודית באודסה וסייעה רבות לקשישים ולחולים יהודים.

ניתן ללמוד ולהכיר מעט את בוסינובה מעדותה של ולנטינה בורזאק, חברתה מהיישוב קדומים:

פגשתי את לנה במקרה ומיד אהבתי אותה מאוד. כשגיליתי שגם לנה היא מאודסה, שמחתי והפכנו לחברות. כשעברתי ליד ביתה, הסתכלתי לראות אם האור דולק בחלון - זה אומר שהיא בבית. אפשר היה לבוא אליה בלי להודיע מראש, לנה תמיד שמחה לראות אנשים. בקרוון הקטן שלה תמיד היה מאוד נעים וקליל. לנה תמיד ביקשה להאכיל אותה או לפנק במשהו טעים. לנה שאלה אותי למה אני הכי מתגעגעת מאודסה ועניתי "שירים וסרטים", אז לנה שרה לי... לא היה לה קול אופראי יפה, אבל בכל זאת רוממה את רוחי.

לנה הרגישה בעוצמה את כאבם של אחרים, תפסה אותו ככאב שלה ולא חסכה מאמץ בניסיון לעזור. לפעמים זה הכניס אותה לצרות, ופעם אחת אפילו איימו עליה כשעזרה לאישה שילדיה נלקחו ממנה, אבל לנה לא פחדה ועזרה לאישה האומללה לחפש אותם. היא כל הזמן עזרה לאנשים וטיפלה בחולים (בורזאק, 2005).

3.4.1 מעורבות חברתית ופעילות מחאתית

בוסינובה עסקה רבות בנושאים של זהות יהודית, השתתפה בקורסים ביהדות בשפה הרוסית באוניברסיטת בר-אילן, והשתתפה בהפעלת חוג ביישוב קרני שומרון לחיזוק הזהות היהודית המסייע למעוניינים לעבור גיור וללמוד על המסורת היהודית.

ד"ר יפים קלמן, ממכריה, תיארה:

[45] היישוב קדומים לא היה חלק מתוכנית ההתנתקות.

אולי קצת נאיבית, אבל מאוד ישרה. מעולם לא ידעה לבקש שום דבר למען עצמה, אבל ידעת ללחום, לא להתפשר. הכל היה שחור ולבן אצלה, גם בפוליטיקה (שם).

בוסינובה ניהלה מאבקים אידיאולוגיים רבים, ביניהם מאבק ארוך מול רדיו רק"ע, המשדר בשפה הרוסית, על מה שראתה כחסר של תכנים בנושאים של זהות יהודית בשידורים (שם).

עם פרסום תכנית ההתנתקות בדצמבר 2003, חברה בוסינובה לקבוצות הימין הקיצוני דוברי הרוסית, מתוך אמונה כי ההתנתקות תמיט אסון על ישראל. טרם יישום תוכנית ההתנתקות ביקשה בוסינובה להתפקד לליכוד על מנת לנסות להשתתף במשאל המתפקדים ולהשפיע על מוקדי הכוח מבפנים, אך לא הספיקה לרישום, לכן ניגשה לפגישות פנים מול פנים עם אנשי ליכוד על מנת לשכנעם להצביע נגד תכנית ההתנתקות. כמו כן התגייסה לקבוצות ששאפו לקדם משאל עם, ולכל אורך התקופה פרסמה מאמרים באפיקי תקשורת ברוסית (גלילי, 2005). בוסינובה ניסתה דרכי מחאה אחרות במאבקיה ביניהן אף שביתת רעב, שאיש אינו יודע לומר כיצד הסתיימה. כמו כן, בוסינובה נעצרה פעמיים בהפגנות ובחסימת צמתים. אסיה אנטוב מקרני שומרון מספרת:

הייתה לה תחושה שאף אחד לא מקשיב. לאחרונה אף דיברנו בינינו על כך שהשלטון האטום בישראל מתחיל להזכיר באופיו את זה בברית המועצות, שעמיד נגד כל מחאה דמוקרטית לגיטימית (שם).

בוסינובה פרסמה מאמרים בשפה הרוסית אונליין, ביניהם מכתבים פתוחים לראש ממשלת ישראל אריאל שרון (בוסינובה, 22 בינואר 2003), מאמרים המנתחים את יחס כלי התקשורת להתנתקות (בוסינובה, 12 באוגוסט 2003), וקידום תעמולה בתקשורת (בוסינובה, 2005):

...החלק התת-קורטיקלי של מוחו (של אדם) הוא האחראי העיקרי לבחירה זו, ואילו מאמציו האינטלקטואלים וההבניות ההגיוניות שלו ממלאים רק תפקיד משני בהתנהגותו... המדע הפסיכולוגי המודרני מציע למתעניינים ארסנל עצום של פסיכוטכניקות - שיטות להשפעה רבת עוצמה אך נסתרת על הצרכן, הלקוח, הצופה - על מי שהוא מושא למניפולציה מכל עבר. למשל, מגיש חדשות מקסים, חביב עד כדי התלהבות עם פוליטיקאי מול מצלמת טלוויזיה, הוא התעמולה הטובה ביותר לכל הדעות שלו: בין אם ימינה ובין אם שמאלה. השיטות הללו למעשה אומרות: "קמפיין עקיף הוא היעיל ביותר". כָּך ההשפעה הרגשית אמנותית אסתטית היא ראשונית ומכרעת; טיעון הגיוני - משני ומשלים; והשילוב שלהם מספיק, ממצה כדי לשלוט בהשקפות ובהתנהגות של אזרחי המדינה כרצונם - בכיוון נתון... (תרגום המחבר ל.ג.).

בעקבות מעצריה והתנגשויותיה עם המשטרה, אף כתבה בוסינובה מאמר, "עצורי משטרה", מעין פנקס כיס שימושי למוחים ומפגינים, בו סיפקה כלים להתמודדות מפגינים מול כוחות השיטור:

לאחר שקראתי לפני כמה חודשים את החוברת המצוינת של נועם פדרמן "דע את זכויותיך" על איך להתנהג במעצר ובכלא, הרגשתי מוכנה לכל אירוע. כמה טעיתי! ראשית, תוכן החוברת נמוג מזיכרוני. שנית, במחאה הגוברת כנגד ההתנתקות לבניית אסטרטגיה חדשה של המדינה והמשטרה... המחנה הלאומי נדרש לפתח קו התנהלות הולם למקרי עיכוב משטרתי ומעצר (בוסינובה, 29 ביוני 2005).

המאמר מתאר בפרוטרוט מקרי מעצר והתנהלות כוחות השיטור את מול המוחים. הפירוט מספק מבט מעמיק על טקטיקות השיטור והמלצות להתמודדות מולן, כמו גם מבט מאקרו על אסטרטגיית התמודדות המדינה עם המחאה והצעות לעצורים ומעוכבים כיצד לא לאפשר למדינה והמשטרה להצליח באסטרטגיה. כפי שתיאר זאת העורך הראשי של העיתון הישראלי בשפה הרוסית, אשר פרסם את מאמרה של בוסינובה: "...ילנה מנתחת את הטעויות שעשתה בתחנת המשטרה, נותנת עצות לעצורים עתידיים ומציבה משימות למניעת התנתקות" (לוקימסון, 2020).

ניתן לומר כי בוסינובה הפכה לדמות מוכרת במחאה נגד תוכנית ההתנתקות, כפי שעולה מדבריה של ראש מועצת קדומים, דניאלה וייס, מראשי תנועת גוש אמונים, לאחר פטירת בוסינובה:

היא לקחה ללב את כל נושא הסכמי אוסלו והטרור. היא הייתה מאוד פעילה, שותפה לכל המאבקים, מאוד אידאליסטית. היא הייתה חלק מהנוף של כל ההפגנות והעצרות (חסון, 2005).

3.4.2 הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה

בליל צאת תשעה באב 2005, נאסרה באופן מוחלט כניסת אזרחים ישראלים לרצועת עזה. בבוקר יום המחרת, יום שני ה-15 באוגוסט, החל מבצע "יד לאחים"[46] לפינוי יישובי גוש קטיף וביצוע ההתנתקות, וביום רביעי ה-17 באוגוסט החל הפינוי הכפוי של האזרחים מרצועת עזה. בבוקר יום זה עמדה ילנה בוסינובה במשך שעות בשמש קופחת במרחק של כ-50 מטרים ממחסום משטרה ביציאה המערבית של העיר נתיבות, ובידיה שלט וסרטים כתומים. מעדויות השוטרים עולה כי בוסינובה סירבה להצעתם להיכנס תחת ההצללה בעמדת השיטור, וסירבה לקבל מהם מים. לאחר זמן מה הבחינו השוטרים שבוסינובה עולה בלהבות, רצו לקראתה, כיבו את האש והזעיקו צוות רפואי. בוסינובה הובהלה לבית החולים "סורוקה" בבאר-שבע במצב קשה, כשהיא סובלת מכוויות בדרגה 3 בכ-75 אחוזים מחלקי גופה (ברשקובסקי, 26 באוגוסט 2005).

פרפורמנס מחאתה בהצתה עצמית של ילנה בוסינובה בוצע באזור מרוחק פיזית, ללא נוכחות עדים רבים וללא נוכחות אמצעי תקשורת. כלומר, האירוע נשאר במסגרת המקום, הזמן והעדים הבודדים. מחאת

[46] יד לאחים- צה"ל והמשטרה החלו למסור צווי פינוי לתושבי יישובי גוש קטיף. החיילים הונחו לסייע ככל האפשר לכל משפחה המעוניינת להתפנות מרצון ולגלות רגישות לכאבה. הפינוי הושלם בתוך שמונה ימים.

בוסינובה נדחקה לשולי החדשות ולא תפסה מקום בתקשורת ובשיח הציבורי, כפי שטוען פרופסור גדי וולפספלד:

אחד האירועים המשמעותיים ביותר בהתנתקות לא צולם כלל, ולכן ממחיש כיצד גם אי נוכחות של מצלמות יכול להזיק לשחקן פוליטי. הדוגמה היא ילנה בוסינובה שהציתה את עצמה בלהבות (ומתה לאחר מכן) במחאה נגד ההתנתקות. אם אירוע זה היה מצולם, הוא היה מקבל תהודה בכל העולם ואולי הופך לסמל מרכזי של ההתנגדות. במקום זאת, מעט ישראלים היו מודעים לסיפור זה, והוא נחשב לאירוע שולי שנדחק לעמודים האחרונים של העיתונים (וולפספלד, 2005).

הביוגרפיה של ילנה בוסינובה מבהירה כי מחאתה בהצתה עצמית אינה ספונטנית או רנדומלית. הרקע האקדמי וחייה במזרח אירופה בימי ברית המועצות טרם עלייתה לישראל, לא משאירים מקום לספק בדבר היכרותה עם פרפורמנס מחאה בהצתה עצמית, אשר היה מוכר ברפרטואר המחאה באזור זה של העולם, בעיקר בשל "הצלחות" כדוגמת הצתתו העצמית של הסטודנט הצ'כי יאן פאלאך במחאה על הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה ב-1968, כפי שעולה אף מדבריו של ד"ר יפים קלמן, שותפה לחוג ללימודי יהדות והיסטוריה של העם היהודי באוניברסיטת בר-אילן, בראיון לעיתון וסטי:

-אני חושב שהיא הכירה את סיפור ההצתה העצמית של הסטודנט הצ'כי במחאה על כניסת החיילים הסובייטים לצ'כוסלובקיה...

-אתה חושב, או שהיא דיברה על זה?

-נדונו נושאים רבים ושוחחנו על התאבדויות אפשריות בימינו לעתים קרובות למדי. אני בטוח שהזכרנו את הצתתו העצמית של חברי לכיתה לשעבר וכיום פרופסור האוניברסיטה העברית, איליה ריפס[47] *ברינה* (אבסדזה, 2005).

בראיון זה אף מבהיר קלמן כיצד לדעתו התגברה בוסינובה על איסור פגיעה עצמית והתאבדות ביהדות, אשר הייתה חשובה לה והשקיעה רבות בלימודה:

-אז היא לא יכלה שלא לדעת שהיהדות אוסרת התאבדות, כי היא הייתה אדם דתי?

-היא הייתה מסורתית, וכמובן, היא לא יכלה שלא לדעת זאת. אך מצד שני, ישנה דוגמה היסטורית של מגיני מצדה, המוכרים כגיבורים על ידי אותה יהדות. אז אני חושב שילנה הגיעה למצדה שלה (שם).

[47] פרופ' איליה ריפס היה מתמטיקאי ישראלי חוזר בתשובה, שנודע הן בתרומתו החשובה לתורת החבורות והן בעיסוקו השנוי במחלוקת ב"צופן התנ"כי", ושילב בעשייתו המדעית מסירות רעיונית וחתירה לאמת על גבול המיסטיקה. בצעירותו הציל את עצמו בשנת 1969 כמחאה פוליטית נגד הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה.

כאמור, מחאתה בהצתה עצמית של ילנה בוסינובה בוצעה בימיו הראשונים של הפינוי הכרוך בביצוע תכנית ההתנתקות, ימים טעונים בחברה הישראלית, רווי אלימות והתנגדות. בשלב זה עלו קולות בניסיון למתג ולמסגר את פרפורמנס מחאת בוסינובה כסמל וגבורה, כדוגמת דברי דניאלה וייס, מראשי תנועת גוש אמונים ודמות בולטת בציבור הדתי-לאומי, אשר השוותה את מחאת בוסינובה עם מעשיה חסרי האנוכיות של חנה סנש וגיבורים נוספים באתוס הישראלי-יהודי (אנטוב, 2005). עם זאת, פרפורמנס ההצתה של בוסינובה לא קיבל מקום בכלי התקשורת בישראל בזמן אמת, לא הודהד ולא קיבל משמעות חברתית. למרות הקולות אשר שאפו להבהיר "שמותה אינו לשווא, אלא הכיל מסרים של נכונות הקרבה אישית ושל יכולתו של עם להתקומם" (אבסדזה, 2005), הטון השולט בשיח בקרב המגזר הדתי-לאומי ראה באקט כגלותי ושאינו תורם למחאה, כפי שתיאר זאת בדיעבד העיתונאי אבי סגל ב"ערוץ 7" המזוהה עם הימין הפוליטי בישראל:

ביום שאחרי ההצתה הקדיש 'מעריב' לבוסינובה ידיעה קטנה ויבשה בעמוד 6, 'הארץ' הסתפק בעמוד 8, ואילו 'ידיעות אחרונות' לא הזכיר את ההצתה אפילו במילה... העיתונים נהגו נכון, משום שאסור לנו לאמץ את תרבות ההצתה העצמית למוות כמחאה פוליטית לגיטימית. זה לא יהודי, זה לא צריך להיות ישראלי, אין בזה שום חן... אם מישהו החליט לייבא את התחביב ממקום מוצאו, זה עניינו, והוא אולי אדם אמיץ, אבל בשום אופן לא גיבור, ובוודאי לא סמל... בהתעלמה ממעשה ההתאבדות של ילנה בוסינובה, התקשורת לא רק פעלה באופן ראוי מוסרית, אלא על הדרך גם עשתה חסד גדול עם מתנגדי ההתנתקות... הצגת בוסינובה כפרצופה של מחאת הגירוש היתה רק מאפילה על יתר המראות הקשים של הפינוי, מציגה את כלל המחאות כטירוף משיחי.

ברור לי לחלוטין שלא רק אני נשמתי לרווחה כשהאירוע האלים עבר בשקט תקשורתי. עבור רבים ממתנגדי הגירוש, כולל המיליטנטיים שבהם, היה במעשה הזה משהו כמעט מביך. לא זה הייצוג שביקשנו עבור המחאה הכתומה (סגל, 2012).

3.4.3 פרפורמנס רדיקלי בשלב דעיכת מחאה: הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה

הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה בקיץ 2005, במהלך המחאה הציבורית נגד תוכנית ההתנתקות, מהווה פרפורמנס רדיקלי יוצא דופן, אשר התרחש בעיתוי מכריע של דעיכה במחזור המחאה. מדובר באירוע נדיר במרחב הפוליטי הישראלי, שבו אקטיביסטית מחאה בחרה באמצעי קיצוני ביותר של מחאה עצמית, וזאת בהקשר של תנועה חברתית שאיבדה מכוחה הציבורי, הארגוני והתקשורתי. בהתאם למסגרות התיאורטיות של צ'ארלס טילי (Tilly, 2008) ושל דלה פורטה וטארו(Della Porta & Tarrow, 1986) , יש להבין את האקט כתגובה אסטרטגית לתנאים משתנים בזירה המחאתית, ולא כמעשה פתולוגי או חריג נטול הקשר פוליטי. בפרספקטיבה של טילי, רפרטואר המחאה כולל את מכלול הטקטיקות שמזוהים ומובנים על-ידי התנועה, הציבור והשלטון כאמצעים לגיטימיים או צפויים לקידום תביעה פוליטית. פרפורמנסים חדשים, ובעיקר

רדיקליים, נוטים להופיע כאשר רפרטוארים קודמים מתגלים כבלתי יעילים. במקרה של בוסינובה, ההצתה התרחשה בעיצומו של שלב הדעיכה של מחאת ההתנתקות, לאחר שאירועי השיא של המחאה הסתיימו, התמיכה הציבורית נחלשה, והנהגת מועצת יש"ע התקשתה לחדש את כושר הגיוס. במצב כזה, בהתאם לדלה פורטה וטארו, עשויים יחידים לחפש אסטרטגיות בידול קיצוניות על מנת להשיב את המחאה לשיח הציבורי.

<u>מחזור המחאה והקצנת הרפרטואר</u>

המחאה נגד תוכנית ההתנתקות (2004–2005) עברה שלבים מובהקים של גיוס, שיא ודעיכה. בתחילתה הובלה על-ידי מועצת יש"ע, אשר גייסה מאות אלפי משתתפים לאירועים רבי משתתפים: מפגנים בכיכר רבין, עצרות מול הכנסת, ושרשראות אנושיות. האירועים אופיינו בתיאום מוקפד, בלוגיסטיקה רחבה ובהקפדה על שיח מאופק ברובו. המועצה אף השקיעה רבות בהצבת נרטיב מחאה אחראי וממלכתי, תוך מאמצים לייצר הבחנה ברורה בינה לבין קבוצות ימין קיצוני. הרפרטואר כלל, לצד הפגנות, שימוש נרחב בכלים חזותיים: דגלים כתומים, שלטים מתוזמנים, ותהלוכות מתוקשרות. כמו כן, הוקמו אתרי אינטרנט ייעודיים שהעצימו את הקשר בין הפעילים ונועדו לשמר את הלכידות הציבורית והמסר המאחד (רוט, 2005). אולם ככל שקרב מועד הפינוי בפועל, ולאחר שהכנסת אישרה את חוק "פינוי-פיצוי" (פברואר 2005), ניכר כי המחאה מצויה בירידה: התמיכה הציבורית נחלשה, ההתגייסות פחתה והתקשורת מיעטה לסקר את פעולות המחאה. האסטרטגיה המתונה של מועצת יש"ע, שהתמקדה בדרישה למשאל עם ובהפגנות שקטות, נתקלה במגבלות ברורות לנוכח המציאות הפוליטית. באווירה זו, החלו להתגבש קבוצות מחאה עצמאיות ונקודתיות אשר חרגו מהקווים שקבעה ההנהגה המרכזית. בתוך כך, הופיעו גם טקטיקות אלימות: חסימות צירים, זריקת חפצים לעבר כוחות הביטחון, שימוש במטעני דמה, וקריאות לסרבנות. בחודש מאי 2005 נעצרו למעלה מ-400 מפגינים בגין חסימות מסוכנות של כבישים ראשיים, וביוני 2005 התרחשו עימותים בין פעילי ימין לבין פלסטינים ביישוב תל-ים, שתוארו כאלימים במיוחד (סופר ווייס, 2005). במקביל, התרחשה מגמה של כניסת פעילים קיצוניים לשטח גוש קטיף בניגוד לחוק, והתבצרות בתוך היישובים, חלקם תוך קריאות להתנגדות פיזית. גם שיח דתי טעון נכנס לזירה, כדוגמת כנס רבני חב"ד בבנייני האומה בפברואר 2005, בו רבנים קרעו את בגדיהם לאות אבל וקראו לסרבנות (ערוץ 7, 25 בפברואר 2005).

בהתאם לתובנות של טילי, ניתן לזהות בשלב זה התפרקות חלקית של הרפרטואר הקיים, קרי המעבר מהישענות על פרקטיקות מוכלות, מוכרות ולגיטימיות לפרפורמנסים חריגים, פתאומיים ולעיתים אלימים, שנועדו לשבש את הסדר ולהחזיר את המחאה למוקד תשומת הלב. בחסות דעיכת תשומת הלב הציבורית, פעילים חיפשו דרכי פעולה חלופיות שיוכלו לבלוט, לזעזע ולהציב מחדש את שאלת ההתנתקות בלב השיח הלאומי. הופעתה של ההצתה העצמית, פרפורמנס מוקצן ואלים, משתלבת בדפוס זה, כמענה למחסור בכלים יעילים אחרים להשמעת קול מחאה.

<u>דינמיקה פנים-תנועתית ובידול אקטיביסטי</u>

אחת התרומות המרכזיות של דלה פורטה וטארו היא בהבנת הזיקה שבין מתחים פנים-תנועתיים לבין הופעתם של אקטים רדיקליים. כאשר הנהגת מחאה ממסדת את דרכה, ומציבה גבולות נוקשים לשיח ולפעולה, פעילים החשים שמאבקם הרעיוני נזנח עלולים לפנות לאפיקי מחאה עצמיים ובלתי-לגיטימיים. במהלך מחאת ההתנתקות, מועצת יש"ע, שהובילה את המאבק, פעלה כגוף ממסדי, מתואם, הדוגל בפרפורמנסים ממלכתיים, תוך הסתייגות מובהקת מאלימות ומהסתה. לאור זאת, פעילים שנקטו קו רדיקלי יותר או פעלו במסגרות שלא היו בשליטת המועצה, הודרו מהשיח המרכזי ולעיתים זכו לגינוי פומבי.

ילנה בוסינובה, עולה מחבר המדינות ופעילה בקהילת דוברי הרוסית בקרני שומרון, פעלה בזירה ציבורית-תרבותית באופן עצמאי, מחוץ למסגרת הפוליטית של הנהגת המאבק. בוסינובה הייתה למעשה פעילה במחאה נגד תוכנית ההתנתקות של ממשלת שרון, והחלה את מעורבותה כבר בדצמבר 2003 עם פרסום התוכנית. פעילותה כללה ניסיון להשפיע על סדר היום הציבורי והפוליטי באמצעים ממסדיים וקונבנציונליים: התפקדות לליכוד במטרה להשפיע על ההצבעה במשאל הפנימי, הפצת מכתבים לציבור המתפקדים, פרסום מאמרי דעה, ופנייה ישירה לראש הממשלה. דפוסים אלו מייצגים את שלב ההתעוררות במחזור המחאה, כפי שמתארים דלה פורטה וטארו, שלב שבו עדיין פועלות קבוצות בתוך גבולות השיח החוקי, ומנסות להשפיע על מוקדי הכוח באמצעים לגיטימיים ומוכללים.

עם הזמן ומיצוי האפשרויות הפוליטיות, התרסקות התקווה לשינוי דרך הצינורות המפלגתיים, והתקדמות בפועל לקראת פינוי יישובי גוש קטיף, עברה בוסינובה הדרגתית לאמצעי מחאה מתעמתים יותר: שביתת רעב מול הכנסת, השתתפות בהפרעה ציבורית וחסימת כבישים, עימותים עם המשטרה, ואף חיבור מדריך כיס לעצורים בהפגנות. בהיבט התאורטי, מעבר זה מגלם את הרציונל לפיו רפרטואר המחאה איננו סטטי אלא משתנה בתגובה לתנאים פוליטיים וחברתיים, ולפעמים אף כולל אימוץ טקטיקות קונפליקטואליות כאשר הדרכים הממוסדות כושלות. בוסינובה, כשחקנית פוליטית-מחאתית, הרחיבה את הרפרטואר האישי שלה בהתאם למגמות השינוי בדינמיקת התנועה ובמעמד המחאה הציבורית הכללית.

<u>ההצתה העצמית כהתאמה מחאתית</u>

הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה, באוגוסט 2005, התרחשה בעיצומו של שלב דעיכה מובהק במחאת ההתנתקות, תקופה שהתאפיינה בהיחלשות דרמטית של הלכידות התנועתית, נסיגת ההמונים מהמאבק, והפנמה גוברת של חוסר סיכוי להשפעה פוליטית. בנקודת זמן זו, פעילים רבים חוו תחושת תסכול ואובדן כיוון, והציבור הכללי גילה אדישות מתגברת. בתוך מציאות זו, האקט הקיצוני שביצעה בוסינובה מצטייר כתגובה רדיקלית אך עקבית, ניסיון נואש להציב תמרור אזהרה באמצעות הגוף והחיים עצמם.

התיעוד התקשורתי של האירוע היה מצומצם, ייתכן שבשל עיתויו בסמוך לביצוע ההתנתקות, כאשר מוקדי תשומת הלב הציבורית הופנו ליישובים המיועדים לפינוי ולתהליך עצמו. מהתיעוד הקיים עולה כי בוסינובה

קשרה את מעשה ההצתה למחאה פוליטית מובהקת: היא הביעה תחושת בגידה מצד ממשלת ישראל כלפי ציבור המתנחלים, והאשימה באופן אישי את ראש הממשלה דאז, אריאל שרון, באחריות לפירוק ההתיישבות ופגיעה בערכים של נאמנות לאומית.

ניתן להבין את האקט כפרפורמנס אלטרואיסטי-אסטרטגי (Biggs, 2005), המבקש למקסם השפעה דווקא דרך אקט של פגיעה עצמית. מטרת ההצתה במקרה זה אינה רק זעזוע, אלא ניסיון לחלץ משמעות פוליטית עמוקה מתוך ייאוש, להחיות את המחאה בעיני הציבור, לחשוף את עומק השבר, ולהציג את עצמה כמצפן מוסרי, גם במחיר החיים עצמם. תפיסה זו מקבלת חיזוק גם מעבודות נוספות על הצתה עצמית פוליטית, המדגישות את תיאטרליות האקט, את הקריאה להכרה, ואת הזיקה הישירה בין גופו של המבצע לבין גופה של האומה. ההקרבה הפומבית מתפקדת כמחאה רדיקלית מסוג מיוחד, שלא כאיום על האחר, אלא כטלטלה מוסרית פנימית.

המסר ששאפה בוסינובה להעביר, כפי שזה משתקף בעדויות, מתמקד בתחושת כשל מוסרי וחברתי רחב, הן מצד הממסד הפוליטי והן מצד הציבור הכללי. במובן זה, ההצתה אינה משתמעת כמעשה פרטי מנותק, אלא כתגובה דרמטית לדעיכת המחאה, וכניסיון נואש להשיב את שאלת ההתנתקות אל לב השיח הלאומי, בשעה שכל אפיקי ההשפעה האחרים קרסו.

הצתתה העצמית של ילנה בוסינובה מגלמת את אחת הדוגמאות החריגות והקיצוניות ביותר של רדיקליזציה מחאתית בישראל. ניתוחה באמצעות הפריזמה של רפרטוארי מחאה ושל שלבי דעיכה במחזור מחאה, ממקם אותה לא כחריגה חסרת פשר, אלא כתגובה אסטרטגית לתחושת אי נראות פוליטית, משבר שייכות ותסכול מהנהגה מתונה מדי.

4. המחאה החברתית של 2011 בישראל- "מחאת האוהלים"

פרק זה מנתח את מחזור המחאה החברתית שפרץ בישראל בקיץ 2011, תוך בחינה שיטתית של התפתחות רפרטואר המחאה לאורך שלביו השונים, מ"התעוררות" דרך התבססות, שיא, ועד לדעיכה. בדגש מיוחד, הפרק יעסוק גם בדינמיקה הפנים-תנועתית של מגזר המחאה, לרבות מאבקי שליטה, פיצולים בין קבוצות מרכזיות לשוליות, ותחרות על הגדרה של מטרות ודרכי פעולה. בתוך הקשר זה, יוצב מקרה ההצתה העצמית של משה סילמן, אקטיביסט מוכר מ"החזית החיפאית", כפרפורמנס רדיקלי המהווה תגובה אסטרטגית לשלב דעיכת המחאה ולקריסת הקואליציה התנועתית. ניתוח זה יישען על המסגרת התיאורטית של טילי (Tilly, 2008), המדגיש את דפוסי הבחירה והאילוצים ברפרטואר המחאה, ועל מחקרם של דלה פורטה וטארו (della Porta & Tarrow, 1986), המתארים את תהליכי הרדיקליזציה הנוצרים מתוך מתחים פנים-תנועתיים, במיוחד כאשר המחאה מאבדת את כוחה הציבורי והארגוני. ניתוח מקרה זה הוא השני מתוך שלושה מקרי בוחן המוצגים בעבודה, ונועד לתרום להבנת התנאים הספציפיים, הן במישור המחזורי והן במישור הפנים-תנועתי, המובילים לאימוץ פרפורמנס קיצוני של הצתה עצמית במחאה פוליטית.

4.1 רקע

ב-14 ביולי 2011 החל בישראל גל מחאה חברתית חסר תקדים. בראשית חודש יולי 2011 יצרה דפני ליף, סטודנטית אלמונית לקולנוע, "אירוע" ברשת החברתית פייסבוק, והזמינה אנשים להצטרף אליה ולהקים מאהל, בשדרות רוטשילד בתל-אביב מול תיאטרון הבימה, במחאה על מחירי הדיור הגואים. המאהל התפשט לאורך השדרה בתוך ימים אחדים, ומאהלים נוספים הוקמו ברחבי המדינה. כחודש מתחילת המחאה הוקמו כ-2350 אוהלים ב-41 יישובים בישראל (וואלה חדשות, 2011), ועל כן זכתה לשם "מחאת האוהלים". במוצאי שבת, ב-23 ביולי, התקיימה בתל-אביב ההפגנה הראשונה בגל המחאה, בהשתתפות של כעשרים אלף מפגינים, תחת הסיסמה: "העם דורש צדק חברתי!". המחאה צברה תאוצה במהירות, ומה-14 ביולי ועד ה-29 באוקטובר, גל של הפגנות ואקטיביזם שטף את ישראל (רם ופילק, 2013).

רצף אירועי המחאה התפתח על רקע שורה של תופעות מקומיות ועולמיות כאחד. ביוני 2011 צמחה קבוצת מחאה צרכנית ברשת הפייסבוק, שהתמקדה במחירים המופקעים של גבינת קוטג' בישראל. השתתפות של מאה אלף משתמשים-מוחים, היוותה את המקרה המכונן בישראל להתארגנות צרכנים וירטואלית בסדר גודל כזה, ותנועה זו, שכונתה כ"מחאת הקוטג'", התפתחה למאבק ציבורי רחב על מחירי מוצרי-חלב ומצרכים בסיסיים אחרים. מחאת הצרכנים התמזגה עם ההתנגדות האזרחית להשפעה ההולכת וגוברת של ה"טייקונים" הכלכליים והריכוזיות הגוברת במשק הישראלי. עוד היא התכנסה למחאה הנוגעת להקצאת תמלוגי הגז העתידיים, מה שגרם להקמת ועדת ששינסקי באפריל 2010, ובעקבות כך לשינויים בחלוקת

התמלוגים בין היזמים למדינה (שם). יתרה מכך, מקורותיה של המחאה נעוצים גם באירועים עולמיים. המשבר הפיננסי העולמי של 2008 שימש נקודת מפנה שערערה את ההגמוניה הניאו-ליברלית הרווחת בעולם המערבי מאז שנות ה-80. משבר זה הוביל לגלי-מחאות והפגנות עזות באירופה ובאמריקה הלטינית, בעיקר של צעירים. במקביל, המזרח התיכון הערבי היה עד להתפתחויות משמעותיות המכונות "האביב הערבי". המחאות במדינות המערב הגיבו למשברים כלכליים, בעוד שבמדינות ערב הן כוונו כנגד משטרים מדכאים ומושחתים. ישראל אומנם לא התאפיינה בנסיבות דומות, אך רם ופילק (2013) מבהירים כי סביר להניח שגלי המחאה העולמיים והאזוריים שימשו כגירויים למחאה המקומית בישראל. עדות לכך ניתן למצוא בשלט שבלט בשדרות רוטשילד והכריז "כיכר תחריר, פינת רוטשילד". גם סלוגנים כדוגמת "העם דורש צדק חברתי", נקראו באופן דומה לקריאת הסיסמאות בהפגנות הערביות.

אלה היו גם ימים של התלקחויות מסוגים אחרים: יומיים לפני שהוקם האוהל הראשון בשדרות רוטשילד, אישרה הכנסת את "חוק החרם". חודשים לפני כן אישרה הכנסת בקריאה ראשונה ושנייה את הקמתן של ועדות חקירה למקורות המימון של ארגוני שמאל. ב-15 במאי, חודשיים לפני רוטשילד, פרצה תנועת המחאה בספרד , שם יצאו לרחובות צעירים מובטלים ומנושלים ששאבו השראה מהאביב הערבי וההפיכות במצרים ובתוניסיה ודרשו לשים קץ למדיניות הצנע ולשיטה הכלכלית שהקריבה את עתידם. התנועה התפשטה במהירות למדינות אחרות וכך גם הטקטיקה המרכזית שלה: השתלטות על כיכרות במרכזי הערים והקמת מחנות אוהלים. ב-13 ביולי, יום לפני הקמת האוהלים ברוטשילד, יצאה תנועת Adbusters הקנדית בקריאה לכבוש את וול סטריט ולהקים עשרים אלף אוהלים בליבו של המרכז הפיננסי העולמי (שכטר, 2012).

אירועי המחאה זכו לסיקור תקשורתי נרחב, ובמקביל להפגנות עלה שיח ציבורי בנושאים כלכליים וחברתיים. התנועה הפכה למגמה חברתית, שזכתה לשבחים מגורמים שונים.

בהשפעת התקשורת סחפה המחאה המונים מכל שכבות הציבור והפכה ל"בון טון". עיתונאים, פוליטיקאים ואנשי ציבור התחרו בהרעפת שבחים על המוחים ועל מחאתם .בפגישתו עם מנהיגי המחאה אמר להם נשיא המדינה שמעון פרס: "כבשתם את לב העם, צריך לשנות את סדרי העדיפויות". ראש הממשלה בנימין נתניהו, אחד מנושאי הדגל המרכזיים של אידיאולוגיית השוק הפרטי בישראל, הודיע: "אני מבין שנחוץ כאן שינוי בהשקפות שלי", ושר הביטחון אהוד ברק, המזוהה אף הוא עם עשירי ישראל (דימוי שנקשר בדירתו שבמגדלי אקירוב), העניק ראיונות בעלי ניחוח סוציאליסטי. הדברים הגיעו עד אבסורד כאשר אפילו פורום ראשי החברות ובכירי המשק, מועדון יחסי הציבור של אותם "טייקונים" שהיו מושא המחאה, פרסם מכתב לראש הממשלה ובו הזדהות עם דרישות המפגינים" (רם ופילק, 2013).

מנהיגי המחאה, למרות היעדר דוקטרינה מגובשת, הגדירו במהירות דרישות בתגובה לתשומת הלב הציבורית והתקשורתית. הדרישות הראשוניות, התמקדו בהפסקת ההפרטה, שינויי מס פרוגרסיביים, דיור בר השגה, חינוך ועוד, אך במהרה הורחבו תביעות המחאה, בהתבסס על חוברת בשם "נייר הלקמוס" שנכתבה על-ידי תנועת "דרור ישראל", ועל עבודתם של הפרופסורים אביה ספיבק ויוסי יונה, והציגו גישה סוציאל-דמוקרטית קיינסיאנית רפורמיסטית, המאתגרת את המודל הניאו-ליברלי ששלט בישראל מאז 1985, אך מקבלת את מרכזיותו של השוק הפרטי (שם).

4.2 מהמחאה ההמונית למחאה הרדיקלית: התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור המחאה החברתית של 2011 בישראל

שלב ה"התעוררות" של המחאה החברתית של 2011 בישראל התאפיין בגיוס מסיבי, ניצול רשתות חברתיות קיימות, הגדרת דרישות ציבוריות מובהקות, יצירת תנופה חברתית, ושיבוש סדרי הכוחות הפוליטיים והחברתיים הקיימים.

כפי שתואר לעיל, נקודת הפריצה של גל המחאה הראשון והעוצמתי של המחאה החברתית שהחלה בקיץ 2011 מיוחס ל"אירוע" (Event) שיצרה דפני ליף ברשת החברתית פייסבוק. בעקבות אירוע זה התכנסו מוחים להקמת המאהל הראשון ב-14 ביולי 2011 בשדרות רוטשילד בתל-אביב.

במוצאי שבת, ה-23 ביולי 2011, עשרות אלפי מפגינים השתתפו בהפגנת מחאה שנערכה במרכז תל אביב תחת הסיסמה: "העם דורש צדק חברתי!". אירוע זה סימן את תחילתו של גל מחאה שהתפשט על פני ישראל, גל בעל שיאים שבועיים בצורת הפגנות המוניות בכל מוצאי שבת בקיץ 2011. במוצאי השבת ה-30 ביולי התקיימו בישראל כעשר הפגנות במוקדים שונים בארץ, בהשתתפות של למעלה מ-85 אלף מפגינים. ובמוצאי השבת הראשונה לחודש אוגוסט (6 באוגוסט) השתתפו, לפי הערכות המשטרה, למעלה מ-200 אלף מפגינים, כ-150 אלף מהם מחו במרכז תל-אביב. ב-13 באוגוסט המחאה כינסה כ-70 אלף מפגינים ברחבי ישראל, וב-3 בספטמבר גל ההפגנות הגיע לשיאו במה שכונה "הפגנת המיליון", כאשר כ–400 אלף איש הפגינו בכל רחבי הארץ, מתוכם כ–300 אלף בתל אביב, כאשר על-פי כל ההערכות, הייתה זו ההפגנה הגדולה ביותר שהתקיימה בישראל אי פעם.

הפגנה זו סימנה את סופו של הגל הראשון והעיקרי למחאה החברתית, הפגנה זו סיכמה את תקופת הקיץ וחופשת הקיץ ופיזרה את המוחים לשגרת חייהם. לאחריה המאהלים התפנו, ורק מעט חסרי-בית נשארו בהם זמן מה, אך לאחר מכן פונו גם הם, לעתים בחיכוך והתנגשויות עם הרשויות .

כחודשיים לאחר "הפגנת המיליון", במוצאי שבת ה-29 באוקטובר 2011, התקיימה הפגנה בתל-אביב, במטרה לשמר את נושאי המחאה בשיח הציבורי ולהבהיר כי המחאה אינה מסתיימת עם סיום הגל הראשון.

בהפגנה זו השתתפו להערכת המשטרה כ-20 אלף איש, ולהערכת המארגנים כ-40 אלף איש. בעצרת, דפני ליף אמרה:

שלושה חודשים עברו מאז הצעד הראשון. עכשיו אנחנו צריכים לשאול את עצמנו – האם המסע הזה נגמר? האם מסע של צעד אחד הוא בכלל מסע? אסור לנו להפסיק עכשיו ואסור לנו לוותר. שינוי תודעתי זה חשוב, אבל אם המציאות לא תשתנה בעקבותיו - אם המסע הזה לא יימשך, צעד אחרי צעד - לא עשינו כלום. יותר מזה, עשינו נזק גדול (פיילר וברנר, 2011).

הפגנה זו, שניתן לראות בה "אירוע סיום" לגל הראשון והמשמעותי של המחאה החברתית, לווה בחשש המארגנים כי הכיכר לא תתמלא, אך התבדו. ויש הטוענים כי "המוחים הגיעו לכיכר, אך המחאה הייתה נפקדת".

ההמונים שבו אתמול לכיכר העיר, אבל הרוח כבר לא הייתה אותה הרוח. אולי זו צינת הסתיו שהחליפה את להט הקיץ, אולי אלו החודשיים שחלפו בלא הפגנה, ספק אם היו אלו החדשות מהדרום ששוב התגלה אמש כה מרוחק ומנותק מהכרך, אבל משהו כבה, כבה מאוד. פלוף לא נרשם, וטוב שכך. הפיאסקו שחששו מפניו לא התממש, לא כישלון מהדהד ואפילו סוג של הצלחה מספרית: הכיכר מלאה אדם. אבל היא התרוקנה ממחאה (לוי, 2011).

המחאה החברתית ששטפה את ישראל בקיץ 2011 לא נמוגה, אך ניכר כי מספר הפעילים, המשתתפים והתומכים, ירד באופן משמעותי, וניכר כי שיח המחאה עבר לרשתות החברתיות, שם התקבצו פעילים והתגבשו לקבוצות נושאיות שונות, בהכנה לקראת חידוש המחאות בקיץ 2012.

ב-7 בינואר 2012 מחו מפגינים על החלטת עיריית תל אביב לפנות את המאהל בשכונת התקווה, מאהל ששימש אימהות חד-הוריות, משפחות, הורים, ילדים, זקנים ומחוסרי דיור. המוחים התעמתו עם המשטרה, ונעצרו 23 מפגינים, בהם סתיו שפיר (מורג, 2012).

בקיץ 2012 נעשו מספר ניסיונות להניע גל מחאה מחודש למחאה החברתית. הפגנות התקיימו ב-12 במאי ברחבי ישראל, במקביל לסדרת הפגנות ברחבי העולם, לציון שנה לפרוץ המחאה בספרד. אלפי ישראלים התכנסו בעצרת המרכזית, בכיכר רבין בתל-אביב, אשר אורגנה בידי פעילי המחאה החברתית. אחת המארגנות, אור-לי ברלב, אמרה: "הממשלה הזאת העמיקה את הפערים החברתיים בצורה קשה." והוסיפה: "לא משנה מיהו הדובר, אין כאן מסר אישי, יש כאן מסר גלובלי. זה מסר מאוחד עם האחים שלנו בכל רחבי העולם" (ליאור, רוזנברג וחובל, 2012).

ליאת בירון, ממארגנות העצרת, אמרה:

יש הנהגה רחבה משותפת של אנשים שלקחו חלק במחאה בקיץ שעבר, למדו, הפיקו את הלקחים ובאים להחזיר את המחאה שמעולם לא נדמה. אנשים רוצים לחזור לרחובות כי הדברים לא

השתפרו והפוליטיקאים לא מקשיבים לנו. אנחנו מחזירים את המדינה לריבון המרכזי שלה - האזרחים (שם).

בירושלים, התכנסה מחאה מול בית ראש הממשלה, ובחיפה התקיימה עצרת , בה פעיל חד"ש אורי וולטמן אמר:

השמועות על מותה של המחאה החברתית היו מוקדמות. המחאה החברתית חיה ובועטת ומלאת זעם על הממשלה שלא סופרת אותנו, זעם על תרגילים מסריחים. בממשלה עושים חשבון של 94 חברים בקואליציה מול 26 באופוזיציה, אבל פה, ברחוב, החשבון הוא אחר. פה ברחוב אנחנו ה-99% (שם).

הגל השני למחאה החברתית שצמחה בקיץ 2011, החל לתפוס תאוצה, וב-2 ביוני 2012 אלפי אנשים הפגינו ברחבי ישראל. מוחים רבים התכנסו בכיכר הבימה בתל-אביב, מצוידים בסירים עליהם דפקו ליצירת רעש וחמושים בשלטים: "סותמים את האף נכנסים לפוליטיקה", "גזענות היא כרסום יסוד הדמוקרטיה", "אנחנו ה-99%", "הון-שלטון-עולם תחתון" (מג'ר, ויסברג, אפלברג וליפסון, 2012).

בצהרי יום שישי ה-22 ביוני 2012 בוצע ניסיון להקמת מאהל מחודש בשדרות רוטשילד בתל-אביב. מאות פעילים התכנסו בשאיפה לשחזר את פרפורמנס המחאה מקיץ 2011. פקחי עיריית תל אביב בשיתוף משטרת ישראל מנעו את הקמת המאהל, ולאחר כשעתיים של עימות, החלו מעצרי פעילים, בהם גם יוזמת מחאת האוהלים 2011, דפני ליף.

התוכנית היא להגיע לשם במטרה להישאר. להגיע ולטעת אוהל. לא במקרה מישהו הגדיר את זה 'האקט הספונטני הלא מגויס הראשון מאז הקיץ שעבר'. מאוד חשוב להחזיר ללב השיח הציבורי והשיח התקשורתי את המצוקות, שהן אמיתיות וקיימות. יכול להיות שזה יהיה פחות קל, אבל זה לא אומר שזה לא צריך לקרות. אני נחושה. (כתבי הארץ, 2012).

בשעות הלילה שוחררו ליף, אשר נזקקה לטיפול רפואי, והפעילים האחרים ממעצר. אירועים אלה וטענות על אלימות משטרתית כלפי המפגינים, הביאו אלפים למחות למחרת, תחת הכותרת "הפגנת חירום! מחזירים את השלטון לעם" (כהן וקובוביץ, 2012). עם התקדמות הצעדה, עברו המוחים להפגין מול סניפי הבנקים בסביבת "גן העיר", ואף שברו את חלונות בנק לאומי ובנק דיסקונט. המפגינים פרצו לסניפים וניסו להקים שם אוהלי מחאה, ובשלב זה כוחות המשטרה הקיפו את סניפי הבנק והחלו לעצור את הפורצים. בערב מוצאי שבת זה נפצעו מוחים בחיכוכים עם המשטרה ונעצרו כ-85 פעילים (שם). אירועים אלה שיקפו המשך הסלמה בפרפורמנס המחאה ובמתח בין הציבור לרשויות.

כשלושה שבועות לאחר מכן, ב-14 ביולי 2012, ביום השנה להקמת מאהל מחאת 2011, יצאו צעדות ושתי הפגנות של אלפים בודדים של מוחים בתל-אביב. במהלך הפגנה זו **הצית עצמו האקטיביסט משה סילמן**[48]. דעיכת המחאה החברתית של 2011 , "מחאת האוהלים", נמשכה לתוך שנת 2013. וב-11 במאי של שנה זו, נערכו מספר הפגנות בתל-אביב ובמוקדים נוספים, בהשתתפות של כ-12 אלף מוחים, בסימן התנגדות לתקציב המדינה לשנים 2013-2014, אשר העצים את יוקר המחיה בגזירות כלכליות (כתבי Ynet, 12 במאי 2013. ב-13 ביולי 2013 ארגנה בפעם השלישית, הפעילה דפני ליף, הפגנה במלאת שנתיים לפריצת המחאה החברתית של 2011, ובמלאת שנה למותו של משה סילמן (חדשות 2, 13 ביולי 2013).

התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור המחאה החברתית של 2011 ממחישה את המעבר מפרפורמנסים המוניים ולגיטימיים למחאות רדיקליות ומסלימות, אשר שיקפו את תהליך הדעיכה, הפיצול והחיפוש אחר טקטיקות חדשות לשימור תשומת הלב הציבורית. החלק הבא יבחן את הדינמיקה הפנים-תנועתית שעמדה ברקע לשינויים אלה, תוך התמקדות במאבקי שליטה, תהליכי ביזור, ורדיקליזציה בתוך מגזר התנועה החברתית והמחאה.

4.3 מאבקי שליטה ופיצול פנימי: הדינמיקה הפנים-תנועתית

בקיץ 2011, עם תחילתו של הגל הראשון של המחאה החברתית, זכתה המחאה לקונצנזוס לאומי. בסקרים אף ניכר כי 85-90%[49] מאזרחי ישראל היהודים תמכו במחאה ומרביתם ראו בה "עממית ואותנטית" (רם ופילק, 2013). משתתפי ההפגנות בכל רחבי ישראל דיברו על "תחושה של אחדות" ועל סולידריות לאומית אזרחית. שנהב (2013) טוען כי "אנשים מגיעים אל הקונצנזוס מסיבות שונות, אבל בסופו של דבר הוא מהווה גורם מאחד שמסמן את גבולות הסולידריות של הקולקטיב. בפועל, הקונצנזוס סביב המחאה היווה מפגן לאומי יהודי מרשים".

המפגינים התייחסו למחאתם כ"א-פוליטית" ונמנעו מלהזדהות עם מפלגה פוליטית כלשהי או ליצור קשרים עם אישים פוליטיים. כמו כן, מובילי המחאה הכחישו כל קשר לשמאל, גם אם לחלקם אכן הייתה זיקה לשמאל, וכן כל כוונה להפיל את ממשלת נתניהו. בתחילת המחאה, עלו חששות מצד חלקים בציבור מהימין הפוליטי שהמחאה היא למעשה ניסיון של ארגוני שמאל להפיל את הממשלה. חששות אלו הלכו ונחלשו עם הזמן, ואף חלקים בימין הרדיקלי החלו לתמוך במחאה, כדוגמת דני דיין, יו"ר מועצת ישע, אשר הגיע לשדרות רוטשילד וטען שהמחאה היא הזדמנות להתרכז בבעיות של החברה הישראלית במקום בנושאים מדיניים (פיילר וברנר, 2011).

[48] סילמן נפטר כעבור שישה ימים. פירוט נרחב בהמשך.

[49] דוגמת סקר ערוץ 10 כפי שפורסם ב Ynet, 2 באוגוסט 2011. אצל רם ופילק, 2013.

שנהב (2013) מסיק כי ההתעלמות מקווי החיתוך המעמדיים, האתניים והלאומיים, אינה תוצאה של בורות אלא של א–פוליטיות אסטרטגית. יצירת הקונצנזוס הנרחב הפכה את שיח המחאה לניאו-ליברלי. שנהב מוסיף כי המחאה למעשה "מתעלמת מן המגמות האנטי-דמוקרטיות של השלטון, ומנסחת את התביעות באמצעות שיח רפובליקני של סולידריות אזרחית ולאומית".

כבר בימיה הראשונים של המחאה החלו להישמע קולות מבקרים אשר טענו שהמחאה "לבנה, אשכנזית ומייצגת את מעמד הביניים", אך בשלביה הראשונים פעלו ראשי המחאה ומוביליה לשמר קו אחיד, שכן ביקורת זאת נתפסה כפוגעת בקונצנזוס הרחב.

העם, לא הקטמונים כנגד רחביה, לא בני ברק כנגד תל אביב, לא קריית ארבע כנגד קריית שמונה. לא השסעים האלה, אשר הכתיבו את סדר היום במשך עשרות שנים, חלקם הצטמקו וחלקם נמאסו על השדרה המרכזית של החברה בישראל. נמאסו כי הם האפילו על האפשרות לשיח על המכאובים האחרים, אלה שמשותפים לרובנו, אלה שלא עוצרים בצד זה או אחר של קווי השבר המסורתיים: ימין-שמאל, חרדי-חילוני, מזרחי-אשכנזי, עולים-ותיקים. יותר מדי פוליטיקה עכורה שגשגה על המצע היצרי של קווי השבר המסורתיים (ועדת טרכטנברג, 2011).

ערב טוב לליכוד, ערב טוב למרצ, ערב טוב לקדימה, ערב טוב לישראל ביתנו, ערב טוב לחד"ש. ערב טוב לכל המפלגות. הכיכרות האלה — זוהי לא המחאה שלכם כמפלגות, השילוב שלכם כמפלגות — זהו לא המקום בשבילו. זוהי המחאה של העם. ימין ושמאל, כולנו משרתים[...]

בקיץ עשינו את הצעד הראשון, התחלנו להבין מה קורה סביבנו, פתחנו את העיניים, ראינו את האנשים השקופים, שמענו את חסרי הקול, יצאנו מהבית, התחלנו לדבר, הבנו שאנחנו לא לבד בסיפור הזה, הבנו שמדובר במדיניות שמופנית נגדנו ונגד החלשים מאיתנו.

אומרים שהשינוי התודעתי הוא ההישג הגדול ביותר של המחאה עד כה — זה נכון! [...] שינוי תודעתי הוא חשוב, אבל אם המציאות לא תשתנה בעקבותיו, אם המסע הזה לא יימשך צעד אחרי צעד — לא עשינו כלום. יותר מזה, עשינו נזק גדול.

איזה מסר זה יעביר לדורות הבאים, לילדים שבאו הנה עם ההורים שלהם — שאין סיכוי לשינוי? שכמה הפגנות סוערות ומוצלחות זה מספיק כדי להשתיק את הציבור הישראלי?

(ליף, 29 באוקטובר, 2011).

עדות נוספת לקו המאוחד שהתגבש והוצג בשלביה הראשונים של המחאה החברתית של 2011, עולה מתגובת ראשי המחאה לגישת "הפרד ומשול" בה נקטה הממשלה כאשר כבר היה ברור שהמחאה צוברת מומנטום ולא ניתן להציג את מובילי המחאה כ"הזויים" ומנותקים. איציק שמולי, יו"ר אגודת הסטודנטים בישראל,

הגיב פומבית וחשף כי דחה את הצעתו חסרת התקדים של משרד ראש הממשלה לאגודת הסטודנטים, הצעה המכילה את כל דרישות אגודות הסטודנטים לדורותיהן: מעונות, תחבורה ציבורית מוזלת, הנחות ועוד.

מה לא אמרתם עלינו? שאנחנו הזויים, שאנחנו אנרכיסטים, שאנחנו שמאל קיצוני. אבל אני אומר לכם, אנחנו מלח הארץ. אנחנו רוצים שינוי. מר נתניהו, אני לא האויב שלך. אנחנו העם שלך. תקשיב לנו. אתה לא מקשיב לנו, רק מנסה להתל בנו... לפני כמה ימים הצעת לנו, הסטודנטים, חבילת הטבות מאוד מאוד משמעותית, חבילה שיכולה הייתה להיטיב איתי ועם החברים שלי. אבל אני מבטיח לכם: הסטודנטים לעולם לא ימכרו את העם הזה. אנחנו נאבקים כאן עם רבים, עם מעמד הביניים, עם השכבות הנמוכות, וכולם יחד מתחת לאלונקה, לא רק הסטודנטים. ולכן אנחנו נשארים, ולא הולכים לשום מקום. (שמולי, 6 באוגוסט, 2011).

ניסיון נוסף של הממשלה לדחיית הדיון בנושאי המחאה היה בהקמת ועדה ציבורית ברשות פרופסור טרכטנברג. הועדה ניסתה להציג פתרונות לתביעות המחאה, אך עם פרסום המלצות הועדה התברר כי זו אינה מכילה את רכיבי דרישות המחאה. כפי שביטאה זאת דפני ליף:

הקשבתי וקראתי את כל ההמלצות. לא היה בהן דבר שענה לשכבות המוחלשות במדינת ישראל. לא היה בהן דבר וחצי דבר שפנה לאימהות החד-הוריות, לחסרי הדיור, לחולים, לזקנים, לכל האנשים האלה שהמחאה ניסתה לדבר בשמם. זרקו כמה סוכריות למעמד הביניים, אבל מעמד הביניים רק הולך ונעלם. מה עם השכבות המוחלשות? איפה הן בהמלצות? לא ראיתי אותן שם, כמו שלא ראיתי אותן במדיניות הכלכלית של השנים האחרונות (פיילר, 2011).

המחאה החברתית של שנת 2011 הצליחה לגבש בתחילתה תנועות וארגונים רבים תחת קורת גג אחת. למחאה הצטרפו ארגוני שמאל כ"דרור לישראל", "השומר הצעיר" ו"השמאל הלאומי", וארגוני ימין השתתפו באופן חלקי בהפגנות. עוד תמכו והצטרפו גופים מאורגנים כ"ההסתדרות" והתאחדות הסטודנטים. גופים ציבוריים כדוגמת "הקרן החדשה לישראל", המזוהה כשמאל פוליטי בישראל, אף החלו להעניק תמיכה וסיוע פיננסי למוחים בפריפריה[50].

למרות זאת, ניכר כי משבר הייצוג לא פסח על המחאה. הקבוצה הקטנה והראשונית אשר יזמה את מחאת האוהלים זכתה למעמד של מנהיגות המחאה וקיבלה את הכינוי "מטה רוטשילד". זו התאפיינה בסגנון רדיקלי, ועל כן מתח ראשוני התגלע בינה ובין יו"ר התאחדות הסטודנטים איציק שמולי, שהיה מתון וממוסד יותר. כמו כן, "מטה רוטשילד" זוהה עם העיר תל אביב ועם המעמד הבינוני האשכנזי, דבר אשר יצר מתח בין מרכז ופריפריה. בירושלים, חיפה, ובמאהלים בפריפריה, בצפון הארץ ובייחוד בדרומה, צמחה הנהגה

[50] צעדים אשר הביאו בעקבותיהם לפרישת ארגוני ימין כמו "אם תרצו".

מקומית שדרשה ייצוג שוויוני עבור כלל אזורי הארץ. בשלב מסוים התקיימו מגעים בין מנהיגי המחאה ונעשו ניסיונות להקים מסגרת ייצוגית רחבה, אך מאמצים אלו לא נשאו פרי (שנהב, 2003). שנהב אף מציין כי פעילים מזרחים בולטים אף הדירו רגליהם משדרות רוטשילד כאשר הוקמו מאהלים אלטרנטיביים. למשל, ראובן אברג׳יל מ״הפנתרים השחורים״ הקפיד להשתתף רק במאהלי ״אוכלוסיות הקצה״ כמו מאהלי התקווה ולוינסקי בתל אביב, ומאהל גן סאקר בירושלים (שם).

לאחר מפגן הכוח המשמעותי של ה-3 בספטמבר, הפגנות בהן השתתפו כ-400,000 איש, חלק ממנהיגי המחאה טענו שהאוהלים מיצו את עצמם ויש לנתב את המחאה לאפיקים אחרים. בשיא התרחבותה, ביקשה המחאה החברתית של 2011 לנסח זהות פוליטית חדשה סביב מושג ״העם״, כישות אוניברסלית הדורשת צדק חברתי. באמצעות ניסויים בדמוקרטיה ישירה והפגנת נוכחות אזרחית במרחב הציבורי, היא הציבה אלטרנטיבה למשבר הייצוג של סוף המאה ה־20. עם זאת, היא נתקלה במגבלות אידיאולוגיות, לא הצליחה לגבש תשתית רעיונית מגובשת מול ההגמוניה הניאו-ליברלית, ולא הצליחה לבנות גשרים בין מגזרים, בין מרכז ופריפריה, יהודים ופלסטינים, מעמד ביניים ופועלים. במישור הארגוני, אף שגייסה תמיכה רחבה, לא נבנתה מסגרת פעולה מתמשכת שתבטיח המשכיות למחאה (רם ופילק, 2013).

מגוון ארגונים חברתיים ופוליטיים נוצרו בעקבות המחאה. פעילים מרכזיים מהמחאה הובילו את המעבר מהמאהלים למעגלי דיון, ומשם להקמת ארגונים וולונטריים שמתמקדים בפיקוח, העצמה וחינוך בחברה האזרחית. במקביל, רבים מראשי ההנהגה של המחאה פנו לזירה הפוליטית הממוסדת. המחאה החברתית של 2011 בישראל, אשר הצליחה לכנס בתוכה קואליציה רחבה של ארגונים ומשתתפים מגוונים מכל שכבות האוכלוסייה, החלה במרוצת הזמן להתפורר, והקונצנזוס החברתי הרחב שאפיין אותה בראשית דרכה הלך והתפוגג בהדרגה. בניסיונות החוזרים לגבש את גל המחאה השני , ניכר כי נושאי המחאה ומיקודה עברו ממאבקים קונקרטיים למאבק על אופיו הדמוקרטי של הממשל, כפי שהטיבה לתאר סתיו שפיר ב-23 ביוני 2012 : ״... ראינו איך המאבק על חינוך, דיור ובריאות נהפך למאבק למען הדמוקרטיה״ (טלשיר, 2014).

הדינמיקה הפנים-תנועתית של המחאה החברתית ב-2011 חשפה כיצד מאבקי שליטה, הבדלים מעמדיים, פערים גיאוגרפיים וזהויות קולקטיביות מתנגשות, הובילו בהדרגה לפיצול פנימי, ערעור הקונצנזוס הראשוני והתפוררות הכוח המאחד של המחאה. הפרק הבא יבחן כיצד תנאים אלה של דעיכה ומחלוקות אסטרטגיות סללו את הדרך לאקט הרדיקלי של משה סילמן, הצתה עצמית כמחאה אישית נואשת וכביטוי קיצוני של שבר פוליטי וחברתי.

4.4 האקטיביסט משה סילמן- מהתארגנות קולקטיבית לרדיקליזציה אישית: כישלון פוליטי ותגובת היחיד הקיצוני

ב-14 ביולי 2012, במהלך הפגנה בתל-אביב לציון שנה למחאה החברתית "מחאת האוהלים", הצית עצמו כאקט מחאה הפעיל החברתי בן ה-57, משה סילמן. סילמן הובהל לבית החולים במצב קשה כאשר הוא סובל מכוויות בכ-90% מגופו ונפטר כעבור שישה ימים (חי וראובן, 2012).

4.4.1 רקע אישי

ניתן ללמוד על סילמן ומצבו מדברי הרב עידית לב מארגון "רבנים לזכויות אדם" אשר ליוותה את סילמן בשנה האחרונה לחייו. סילמן היה בעברו בעל חברת הובלות ויזם עצמאי. לדבריו, קריסת עסקיו החלה לאחר שביטוח לאומי עיקל בטעות משאית שהייתה בבעלותו, מה שהוביל להתמוטטות כלכלית. לאחר מכן עבד כנהג מונית שכיר, אך חייו הידרדרו, ובמשך עשור התקיים בקושי "מהיד אל הפה". בשל מצב בריאותי קשה, שכלל כמה אירועים מוחיים, הוכר כבעל 100% נכות, אך לא נכות "תפקודית", ולכן לא היה זכאי לקצבה מלאה. רישיונו נשלל על רקע חובותיו, ובקשתו להשיבו נדחתה על ידי בית המשפט בנימוק רפואי , אותו מצב רפואי שבעטיו לא זכה לקצבה סבירה. הקושי המרכזי היה בתחום הדיור. הוא התגורר זמנית בדירה שהושאלה לו, אך סיוע בשכר דירה ממשרד השיכון נדחה, תחילה בטענה שבעבר החזיק בדירה, ובהמשך בטענה שייתכן ויירש חלק מדירת אמו, נכס שהיה נתון במחלוקת משפטית. בפועל, הוא נותר ללא קורת גג וללא פתרון. משה, כפי שתיארה הרב לב, סירב להגיע למצב של חסר בית. במחלקת דרי הרחוב בעיריית חיפה נאמר לו לדבריו: "תחזור כשתהיה ברחוב". בתסכולו אמר: "אני לרחוב לא אגיע, אני לא מוכן". (לינדר ומג'ר, 2012).

4.4.2 מעורבות חברתית ופעילות מחאתית

ניתן לומר כי בשנת חייו האחרונה, משה סילמן "מצא את מקומו" כפעיל מחאה. מצבו האישי נתפס והובן בעיניו בקשר ישיר לעוולות קולקטיביות ולמצב החברתי-כלכלי בישראל.

סילמן הצטרף למחאת קיץ 2011, והיה ממקימי "החזית החיפאית" של המחאה. הוא נטל חלק בארגון הפגנותיה, היה חבר בצוות ההקמה של "בית העם" בחיפה, ובחן את האפשרות לרכז את פעילותו (גוטוויין, 2012). גוטוויין טוען כי "סילמן מחה כנגד המדיניות הכלכלית, אשר שללה מישראלים רבים את הזכות לקיום בכבוד ודנה אותם לחיי השפלה, תוך דחיקתם אל מחוץ לחברה", ומוסיף כי לדעתו במחאתו, סילמן מחה גם נגד דרכה של תנועת המחאה וביקר את אופיה "הנינוח", שנתפסה בעיניו כפעילות פנאי של המעמד הבינוני ולא כמעשה פוליטי, ובמיוחד סילמן יצא נגד מה שנראה לו כהתמכרותם של פעילי המחאה לשינוי התודעה במסגרת השיטה הקיימת, במקום לפעול לשינוי המדיניות המתחזקת את הסדר הקיים.

...סילמן חש שהעוני יצר ניגוד בינו לבין פעילים אחרים בחזית. באחת הפגישות התריס כנגד הדוברים שקדמו לו: "אף אחד לא התעסק לא עם רווחה ולא עם דיור. אתם לא נוגעים בזה - רק

מדברים על זה. אני חי על 2,000 שקלים לחודש. על זה אתם לא מדברים". בכך שרוב פעילי המחאה "רק מדברים", ובעיקר על מצוקות מעמדות הביניים, ולא נוגעים בעוני המנוון שאליו דן משטר ההפרטה את המעמדות הנמוכים, נחשף לדבריו הפער המעמדי בתוך תנועת המחאה (שם).

למרות מעורבותו של סילמן בקבוצות והתארגנויות מחאה, ראה עצמו כ"זאב בודד":

במקביל למעורבותו הרבה בפעילות החזית, שמר סילמן על זרות מודעת מחבריה, והקפיד להתייחס אליהם כאל "אתם". זרותו אפשרה לו לשמור על קול ייחודי ולפלס את דרכו גם נגד הזרם. "אני כבר לא אהיה כאן כשיגיע השינוי", דחק בהם לפעולה, ו"אתם צעירים, יש לכם זמן", הסביר לחבריו את פער העמדות. הוא הסתייג מהפיכת שינוי התודעה למרכיב מרכזי בתנועת מחאה, ושינן לעמיתיו להתכנסויות לימוד שונות, "תפסיקו ללמוד תתחילו לעשות". ברוח זאת, בעת הצגת המשתתפים באחת מפגישות החזית הוא הציג את עצמו בסרקזם במלים "ממתין שנסיים ללמוד" (שם).

סילמן ראה במאבק במדיניות הכלכלית-החברתית השלטת עניין קיומי ודחוף, ולכן חזר ותבע לנקוט מהלכים ארגוניים לבניית כוח פוליטי. משראה שקריאתו נדחית, הוא שינה את דרכי המאבק: הוא קרא להקים את "בית העם" באמצעות "סקווטינג", משמע פלישה לבניינים נטושים והשתלטות עליהם. סילמן אף הבין את הצורך של המחאה לנוע לעבר אקטים אלימים, כפי שביטא זאת כחודש לפני הצתתו העצמית, בשיחת וידאו מצולמת עם הפעיל החברתי מ"החזית החיפאית" עומר צנגוט:

אם עוד אשאר בחיים, אביע את דעותיי... אתה יודע איך פקידי ביטוח לאומי מתעללים באנשים? אנשים דורשים את הזכויות שלהם, לא צדקה - צדק. הסלוגן הזה לא ימין ולא שמאל, זה אמנם צבוע, אבל זו הדרך הנכונה לעשות את זה. כרגע אני לא מרשה לעצמי להביע את דעותיי השמאלניות, אולי אחר כך בשלב הבא, אם אני אחיה עד אז.

...האם המצב אי פעם ישתנה? אני לא יודע. אולי אם ישראל הייתה צרפת בשנות ה-60, עם דני האדום. צריכה להיות פה לדעתי מהפכה אלימה (שמעוני, 2012).

עם זאת יוסי ברוך, פעיל בחזית החיפאית מתאר את מקום המחאה בחייו של סילמן:

לסילמן היה קול צלול וברור לגבי המאבק ולאן הוא צריך ללכת. הוא לא אדם שיפגע באף אדם אחר ולא ברשויות הרווחה, ולכן הוא בחר לפגוע בעצמו. זו ההבעה האולטימטיבית של מחאה (לינדר ומג'ר, 2012).

4.4.3 הצתתו העצמית של משה סילמן

בערב מוצאי השבת של ה-14 ביולי 2012, לקראת סיומה של ההפגנה לציון שנה ל"מחאת האוהלים", הצית עצמו משה סילמן בפינת הרחובות אבן גבירול – קפלן בתל אביב.

העדויות להלן מציגות את תמונת הפרפורמנס:

- *יונתן סהר, ממשתתפי ההפגנה: ראיתי אותו מהצד עם אש ביד, היה נראה כאילו הוא מדליק דפים. שמעתי מישהו צועק 'מה אתה עושה?!' הוא שפך על עצמו בקבוק דלק ונדלק מיד. לא ידעתי מה לעשות, הייתי מטר ממנו* (כתבי הארץ, 14 ביולי 2012).
- *איציק אלרוב: בבת אחת פרצה להבה ענקית ועוברים ושבים כיבו את האש באמצעות בקבוקי מים* (שם).
- *יונתן גוטסמן: בהתחלה הייתה להבה גדולה. מייד לאחר מכן, נראה האיש כשהוא עולה בלהבות. זה קרה בחלקיק שנייה. ראינו אותו קופץ. בתוך 10-15 שניות אנשים קפצו לפעולה והתחילו לכבות אותו. אחרי כדקה הוא כובה. הוא היה טבול בדלק* (שם).
- *אלי דרעי: הוא עמד שם עם שלט, פתאום הוציא בקבוק, שפך על עצמו והדליק גפרור. ניסינו לעזור אבל הלהבות היו חזקות מדי* (שם).
- *לביא ואנונו: עמדנו כמה מטרים מהמקום. הרגשנו שמשהו נשפך פתאום, ואז ראינו להבה ענקית. אחרי שכיבו אותו הוא המשיך לצעוק צדק חברתי* (פיילר, 14 ביולי 2012).

-עדות נוספת, זו של סמדר ברקוביץ, חברה טובה של סלימן, מחדדת את התמונה: *במקרה ראיתי אותו. חיבקתי אותו ואמרתי לו שהוא נראה מצוין. הוא חיבק אותי למרות שהוא לא נוהג לחבק. ראיתי אותו מספר פעמים בהפגנה... הלכתי לשירותים, והוא שאל את הבת שלי 'איפה אמא?'. היא אמרה לו שאני בשירותים וזהו, הוא שרף את עצמו... דבר ראשון שפכו עליו מים, מישהו הביא לו קרטיב והוא ישב רגוע... מי ידע שזה מה שיקרה? הוא היה שליו. הוא חילק את המכתבים שלו ולאחר מכן הצית את עצמו* (ארנון, 2012).

טרם הבערת עצמו, פיזר סביבו סילמן מכתב משוכפל בעותקים רבים על גבי דפי A4. את המכתב הקריאו מפגינים באופן ספונטני לאחר הפרפורמנס במקום שבו הצית עצמו.

אני משה סילמן
ת.ז 052365343 מעלה השחרור 21 חיפה
מדינת ישראל גנבה אותי ושדדה אותי
השאירה אותי חסר כלום
ובית המשפט המחוזי בת"א חסם אותי לקבל צדק חנן ברנר רשם בית המשפט המחוזי ת"א, שעבר על החוק, ושיבש הליכי משפט, מתוך התנשאות.
אפילו סיוע בשכר דירה היא לא נותנת
שתי ועדות של משרד השיכון, דחו אותי, אף על פי שעברתי אירוע מוחי
וקבלתי 100% אובדן כושר עבודה
תשאלו את מנהלת עמידר, בחיפה ברחוב הנביאים
אני מאשים את מדינת ישראל
את ביבי נתניהו
ושטייניץ הנבלות

על ההשפלה שהאזרחים המוחלשים, עוברים יום יום, שלוקחים מהעניים
ונותנים לעשירים, ולעובדי המדינה
את עובדי מדינת ישראל
ביטוח לאומי, במיוחד את בן דויד מנהל ההוצאה לפועל, ומנהלת תביעות צילה קרקו, בלינקולן
ת"א, שעיקלו לי שלא כחוק ציוד לעבודה משאית
את ביטוח לאומי חיפה שהתעללו בי במשך שנה, עד שקבלתי את הנכות
שמ - 2300 שקל לחדש, אני משלם מס בריאות ועוד עבור תרופות
אין לי כסף לתרופות ולשכר דירה, ואין לי בכלל להתחיל את החדש אחרי ששילמתי מיליונים
במיסים, עשיתי צבא, ועד גיל 46 עשיתי מילואים
ואני לא אהיה חסר בית, לכן אני מוחה
כנגד כל העוולות שהמדינה עושה לי ושכמותי.
(מכתבו של משה סילמן, אשר הודפס, שוכפל ופוזר לפני הצתתו העצמית)[51].

הצתתו העצמית של סילמן צולמה ותועדה בווידאו וסטילס[52], וזאת בשל נוכחותם של צוותי תקשורת אשר סיקרו את ההפגנה. הוא פונה לבית החולים איכילוב ומאוחר יותר הועבר למרכז הכוויות שבבית החולים תל השומר. תחילה נמסר מאיכילוב כי סילמן הגיע לבית החולים במצב קשה, אך לא נשקפת סכנה לחייו, והוא בהכרה ואף משוחח עם הרופאים. תוך זמן קצר הובן שמצבו חמור וקריטי, ולמרות הטיפול האינטנסיבי סילמן נפטר מפצעיו כעבור שישה ימים, ב-20 ביולי 2012, בבית החולים "שיבא" תל-השומר. בליל ההצתה הגיעו לבית החולים איכילוב כמאה פעילי המחאה, בהם דפני ליף, שם הקריאו שוב את מכתבו וקראו קריאות נגד הממשלה ובעלי ההון, כדוגמת: "הטייקונים חוגגים ואנחנו נשרפים." דפני ליף צוטטה:

אני חושבת שזו הבהרה חד משמעית לשני הדברים שדיברתי עליהם - שיש מצוקה אמיתית ושאנשים מגיעים למצב שבו הם מרגישים שלחיים שלהם אין ערך. לא הייתי עדה למקרה. ראיתי אש וחשבתי שמדובר בוונדליסט. רצתי להגיש לו עזרה. אני לא מכירה אותו אבל יש הרבה אנשים שמכירים אותו. מה שקרה פה אינו סימן אזהרה יותר. זה העניין עצמו. מישהו צריך לתת את הדין על כך שאנשים מגיעים למצב הזה (לינדר ואחרים, 2012).

סתיו שפיר הוסיפה:

זה היה מחזה נורא שמאוד פחדתי ממנו. ראיתי את זה. ראיתי אדם בוער בתוך האש. החשש היה שיגיעו לייאוש כזה עד שיהיו מוכנים לקחת את חייהם. אני לא מכירה את סיפורו האישי, אבל מקריאת המכתב שלו אני רואה שהוא מאשים את אותם האנשים שאנחנו מאשימים (שם).

פרופ' יוסי יונה התייחס למכתבו של סילמן ותוכנו המאשים:

---

[51] נספח 1: מכתבו של משה סילמן.

[52] נספח 2- תמונת סילמן כפי שתועד פרפורמנס הצתתו העצמית.

אם זה אכן המכתב של הבחור, מסתמן שלמחאה קם בועזיזי משלנו. זה מסמל את מקרה הקיצון לאטימות הממשלה ביחס לנזקקי הדיור שזכויותיהם נרמסות במשך שנים (שם).

הידיעה על הצתתו העצמית של סילמן התפשטה במהירות ברחבי המדינה וזעזעה את הציבור הרחב, וביום שלמחרת יצאו אלפי אנשים להפגין בתל אביב, באר שבע, ירושלים וחיפה לאות הזדהות עימו. מול קריית הממשלה בתל אביב התקיימה "הפגנת זעם", שבה הניפו המשתתפים שלטים בגנות משרד השיכון, המוסד לביטוח לאומי וההוצאה לפועל. בהמשך, יצאו המפגינים לכיוון דרך נמיר, ועשרות מהם ירדו אל נתיבי איילון וחסמו את התנועה עד שפונו על ידי שוטרים ופרשים.

במשרדי הביטוח הלאומי ברמת גן נעשה ניסיון להצית את דלת הכניסה, ונגרם לה נזק. במקום רוססו כתובות המזכירות את סילמן. במרכז המסחרי גלית בבאר שבע הציתו מפגינים בובה מבד, כדי "לשלוח מסר ברור לממשלה ולפקידים הבכירים שאם אדם הצית עצמו בשל מצוקה כלכלית, מחר או מחרתיים זה יקרה שוב," כדברי משה בן-עטר, נכה ואב לחמישה (שלזינגר ואחרים, 2012).

בראיון לגלי צה"ל התייחסה סתיו שפיר להצתה ולמכתבו של סילמן:

אני חושבת שמשה עשה את העבודה...לפני שהצית את עצמו הוא פרסם מכתב התאבדות המוני, שבו כתב את 'האני מאשים' שלו לכל הגורמים שהפקירו אותו, מהמוסד לביטוח לאומי ועד משרד השיכון, מראש הממשלה ועד שר האוצר. אנחנו לא משתמשים בו, האיש הצית את עצמו ופרסם מכתב שיש בו אמירה ברורה (שם).

הצתתו העצמית של משה סילמן, כפרפורמנס מחאה, הובילה לדיון ציבורי נרחב ועוררה הדים רבים, כמו גם גררה תגובות של נבחרי ציבור ומנהיגי המדינה. נשיא המדינה שמעון פרס אמר כי "נפל דבר בישראל אשר זעזע רבים. אני מבקש לומר כי אני וכל עם ישראל מתפללים להצלתו של משה סילמן" (שם). ראש הממשלה בנימין נתניהו אמר כי "מדובר בטרגדיה אישית גדולה. אני מאחל למשה רפואה שלמה. ביקשתי משר הרווחה ומשר השיכון לבדוק את העניין" (רביד, 2012). שר החינוך, גדעון סער, ציין כי האירוע צריך להוות תזכורת לקשיים היומיומיים של האזרחים ולהגביר את הרגישות והעזרה למצוקותיהם (שם). חברת הכנסת שלי יחימוביץ' הדגישה כי מעשהו של סילמן הוא "תגובה בלתי רגילה ומזעזעת לקשיים ולסבל", ויש להבין אותו בהקשר של התנאים הכלכליים הקשים, התמוטטות רשת הביטחון החברתית, והמאבק להישרדות של בעלי עסקים קטנים ובינוניים (קצוביץ', 2012).

שבוע לאחר שהצית עצמו ויום אחד לאחר שנקבע מותו, התקיימו אירועי מחאה וזיכרון ברחבי הארץ. המפגינים דרשו להפסיק את מדיניות "ההפקרה החברתית". המעשה הדרמטי של סילמן בהצתתו העצמית עמד במרכז ההפגנות שהתקיימו בתל-אביב, ירושלים, הוד השרון, באר שבע וחיפה, שם קראו להפוך את סבלו העמוק לכלי לשינוי חברתי. "סילמן היה אדם פוליטי שנפטר במוות פוליטי, בנסיבות פוליטיות",

הכריזו המפגינים בחיפה (ליאור, חובל וחסון, 2012). כ-150 איש התכנסו מול ביתו הפרטי של ראש הממשלה, בנימין נתניהו, בירושלים, כשהם נושאים נרות לזכרו של סילמן. המפגינים, שקראו "כולנו משה סילמן!" יצאו לצעדת מחאה שהסתיימה מול מעונו הרשמי של נתניהו בהמשך הרחוב. יובל לוי אהרון, אחד המפגינים, הטיל את האחריות למותו של סילמן על נתניהו וטען כי הוא "אחד ממאות אלפי קורבנות של מדיניות ממשלתית כושלת" (הדר וראב"ד, 2012).

זה מאבק שמשה היה חלק ממנו. אנו מתכנסים כדי לכאוב, אבל גם כדי לתרגם את האבל לנחישות, את העצב לתקווה ואת הכאב הגדול שכולנו חשים לרצון לשינוי חברתי... הוא השתתף בכל המחאות וכל ההפגנות. הכרתי את מצוקתו האישית ואת יחסו אל המצוקה הלאומית שהולידה את המחאה. שני הנושאים היו שזורים אצלו ביחד. הכתובת הייתה על הקיר. מי שהכיר את משה, לא הופתע. הוא זעק זעקה אישית, אבל חברתית (שם).

4.4.4 פרפורמנס רדיקלי בשלב דעיכת מחאה: הצתתו העצמית של משה סילמן

אקט הצתתו העצמית של משה סילמן ביולי 2012, במהלך הפגנה לציון שנה ל"מחאת האוהלים", מייצג את אחת הדוגמאות המובהקות לרדיקליזציה של פרפורמנס מחאה בשלב דעיכתו של מחזור מחאתי. בהתאם למסגרות התיאורטיות של טילי (Tilly, 2008) ושל דלה פורטה וטארו (Della Porta & Tarrow, 1986), ניתן להבין את מעשהו של סילמן לא כחריגה פתולוגית אלא כהתאמה אסטרטגית המתקיימת במסגרת דינמיקה פנים-תנועתית מתוחה. בשלב מתקדם זה של המחאה, לאחר התפוגגות הקונצנזוס הציבורי, שחיקת לגיטימציה והיעדר מסגרת ארגונית מלכדת, פרפורמנס אלים וקיצוני הופך לאפשרות סבירה עבור פעילים החשים כי מיצו את האפיקים הלגיטימיים להביע את מחאתם.

בהתאם לשיח הרפרטואריים של טילי, רפרטואר מחאה מורכב בעיקר ממערך מצומצם של פרפורמנסים נלמדים, הנבחרים מתוך מאגר טקטיקות שכבר הוכרו על ידי שחקני המחאה, הקהל והאליטות. טילי מדגיש כי פרפורמנסים אינם נבחרים באקראי, אלא מתוך שיקולים של הבנה תרבותית, תועלת פוליטית ולגיטימציה ציבורית. מכאן, ניתן להבין את הצתתו העצמית של סילמן, אשר איננה חלק מהרפרטואר המקומי השכיח, כמאומצת ו"מיובאת" מרפרטואר המחאה העולמי, בעקבות הצתתו העצמית של בועזיזי בתוניסיה בסוף שנת 2010, והשפעתה הרבה על מחזור המחאה בתוניסיה בפרט, ובעולם הערבי בכלל.

<u>דעיכת מחאת האוהלים והתמוססות הרפרטואר</u>

מחאת קיץ 2011 בישראל, אשר החלה עם הקמת האוהל הראשון בשדרות רוטשילד ביוזמת דפני ליף, התפתחה במהירות למאבק חברתי מקיף, אשר שילב תביעות לצדק חברתי עם תפיסות של דמוקרטיה ישירה וניכוס המרחב הציבורי כזירה פוליטית חלופית. לאורך חודשי הקיץ התקיימו הפגנות ענק, התארגנויות שטח יצירתיות, וביטויים מגוונים של קולקטיביות אזרחית. עם זאת, בהתאם לדגם המחזורי של תנועות מחאה

שתיארו דלה פורטה וטארו (Della Porta & Tarrow, 1986) הגיעה גם מחאה זו אל שלב הדעיכה, שלב המתאפיין בשחיקת לגיטימציה ציבורית, ירידת עניין תקשורתי, ודעיכת המעורבות האזרחית.

לאחר ספטמבר 2011 החלה נסיגה הדרגתית בממדי ההפגנות, כאשר האוהלים פונו והמרחבים הציבוריים ששימשו זירות פעולה פונו וננטשו. החורף סימן את סיום שלב ההמוניות של המחאה, והמאבק התפצל בין קבוצות מקומיות, נציגים פוליטיים, ויוזמות פרטניות שניסו לשמר את רוח ההתקוממות. גל ההמשך של המחאה התאפיין במאבקים פנימיים על ייצוג, קושי לגבש מסר אחיד, ושחיקה כללית באמון הציבורי ביכולת המחאה לחולל שינוי מבני.

מנגנוני השלטון, מצדם, השכילו לנטרל את הזעם החברתי על ידי מיסודו. ועדת טרכטנברג שימשה כאמצעי לגיטימציה ממתנת, אך בפועל, מרבית המלצותיה לא יושמו או הוחלו רק באופן חלקי בלבד. כך, בפועל, לא חל שינוי מהותי במדיניות הכלכלית והחברתית של המדינה. מצב זה הוביל לקריסת רפרטואר המחאה. פרקטיקות כגון הפגנות, עצרות והקמת מאהלים, שהיו יעילות בשלב השיא, איבדו מכוחן הסמלי והאסטרטגי בשלב הדעיכה.

טילי מדגיש כי רפרטואר מחאה בנוי מהיסטוריית הפעולה הקולקטיבית, אך אינו גמיש בצורה אינסופית, וכאשר הדפוסים הקיימים ממצים עצמם, פעילים עשויים להיקלע למבוי סתום אסטרטגי. בהיעדר מסלולי פעולה אפקטיביים, עולות אפשרויות רדיקליות יותר, ולעיתים קיצוניות, מתוך ניסיון להניע "ולהעיר" את המחאה. בהקשר זה, הצתתו העצמית של משה סילמן אינה מהווה חריגה פתולוגית, אלא דפוס תגובה מחאתי להתרוקנות תוכן המחאה ולתחושת כשל מערכתי כולל, שכן אקטים של הקרבה עצמית נוטים להופיע כאשר מחאות מצויות בשלב של התנוונות ודה-פוליטיזציה, והאקטיביסט מבקש לזעזע את הציבור באמצעות מסר סופי ובלתי ניתן להתעלמות (Biggs, 2005).

הפיצול הפנים-תנועתי, המוסדות השלטוניים שבלמו את תנופת המחאה, והתקשורת שחזרה לעסוק בעניינים שגרתיים, הובילו לתחושת אי נראות ובידוד, לא רק בקרב פעילים בולטים ומנהיגי המחאה, אלא גם אצל פעילים "אנונימיים" כדוגמת סילמן. מבחינה מחזורית, ההצתה העצמית סימנה ניסיון להחיות מחדש את היסוד הדרמטי של המחאה, לפרוץ את מגבלות הרפרטואר המקובל ולשוב ולעורר תשומת לב ציבורית דרך פעולה רדיקלית שאינה דורשת קונצנזוס קולקטיבי, אלא נכפית על הציבור כתגובה קיצונית לדחיקת המחאה.

<u>סילמן כפרט מבודד: קריסה אישית ותנועתית</u>

דמותו של משה סילמן ממחישה באופן מובהק את הקשר שבין קריסת מסגרות מחאה קולקטיביות לבין התפתחותם של אקטים רדיקליים ברמה האישית. סילמן, פעיל חיפאי, סבל ממשבר כלכלי עמוק שהלך והחמיר לאורך השנים, תוך שהוא נאבק במוסדות המדינה על זכויותיו כאזרח מן השורה. מסמכים ועדויות

שהותיר מצביעים על התמודדות קשה עם הביורוקרטיה של הביטוח הלאומי, הוצאה לפועל ומערכות הסיוע הציבורית, תוך תחושת חוסר אונים והשפלה. סילמן לא נתפס כ"מקרה סוציאלי" בלבד, אלא כאקטיביסט שמילא תפקיד במחאה החברתית, וראה עצמו כחלק מן המאבק הרחב על צדק חברתי.

עם התפוררותה של מחאת האוהלים ככוח פוליטי ומרחב קולקטיבי, נחשף סילמן לעמדה פגיעה וחסרת הגנה. המסגרות שעד לא מזמן העניקו לו לגיטימציה, במה ותמיכה, התפרקו, והותירו אותו חסר גישה למשאבים, נטול רשת תמיכה ומודר מהשיח הציבורי. במכתבו, שנמצא לאחר הצתתו, כתב: "אני מאשים את מדינת ישראל ... על ההשפלה שהאזרחים המוחלשים עוברים יום יום... לכן אני מוחה כנגד כל העוולות שהמדינה עושה לי ושכמותי", מכתב טעון שמעיד על תחושת בגידה והופך את מעשהו לפרפורמנס של ייאוש מחאתי, ולא התאבדות פסיכולוגית גרידא.

ניתוחו של סילמן כפרט מבודד מחזק את התובנות שהעלו דלה פורטה וטארו (1986) בדבר זיקת הגומלין בין דינמיקות פנים-תנועתיות לבין רדיקליזציה של יחידים: כאשר התנועה מאבדת כיוון, מתפצלת או נבלעת באקלים פוליטי בלתי מתפקד, עולה הסיכון שפעילים בה יחפשו דרכים חדשות, לעיתים קיצוניות, לייצר נראות ומשמעות. תחושת ההדרה והבידוד של סילמן לא הייתה רק סובייקטיבית, היא נבעה גם ממבנה מחאתי שהפך בלתי נגיש, קרוע, ושואף לפוליטיזציה של פתרונות טכניים במקום שמירה על דרמטורגיה ציבורית רדיקלית. בהעדר האפשרות לפעול במסגרת קולקטיבית הפך סילמן את גופו לזירה האחרונה של מחאה. במקרה זה, הקריסה האישית הייתה מקבילה לקריסת התנועה, וסילמן הגיב באמצעות פעולה בעלת עוצמה סמלית.

<u>פרפורמנס ההצתה: דרמה של סירוב</u>

הצתתו העצמית של משה סילמן ביולי 2012 התבצעה במהלך הפגנה בתל אביב, מול קהל רב ובנוכחות כלי תקשורת, עובדה ההופכת את הפעולה לבעלת ממד תיאטרלי, ציבורי ופוליטי מובהק. סילמן לא בחר לנתק עצמו מן הציבור או לבצע את האקט במרחב פרטי ואינטימי, להיפך, הוא תכנן את מועד הפעולה כך שתתרחש במסגרת הפגנה לציון שנה למחאה החברתית, אירוע סמלי מבחינת מחזור המחאה, ובחר במקום פומבי מובהק, על מנת למקסם את התהודה. באקט מחאתי מובהק משתמש האקטיביסט סילמן בגופו של ככלי אסטרטגי, הקרבה עצמית אלטרואיסטית שמטרתה לזעזע את התודעה הציבורית ולפרוץ את חומת האדישות (Biggs, 2005). ההצתה העצמית כאן פועלת כ"Weapon of the weak" (שם), צורת התנגדות שאינה אלימה כלפי אחרים, אך טעונה ברדיקליות מוסרית, ומחייבת את הצופים להתייצב אל מול השלכותיה. אין מדובר בהתאבדות אישית נטולת הקשר, אלא בפרפורמנס מחושב.

המסמכים שהותיר סילמן, במיוחד המכתב ששוכפל ופוזר במרחב בזמן מחאתו, מדגישים את הכוונה הברורה לפעולה פוליטית. הוא האשים ישירות את ממשלת ישראל ומשרדיה באחריות לקריסתו האישית,

וקשר את מעשהו למציאות החברתית והכלכלית שבה חיים אזרחים מודרים, שקופים ומנושלים. מכתבו נוסח בצורה פומבית, במטרה להישמע ולהיקרא, ושימש מרכיב בלתי נפרד מהאקט עצמו, ומרחיב את גבולות הגוף הפיזי של ההצתה לעבר מסר רעיוני רדיקלי.

ניתן להבין את ההצתה העצמית כפרפורמנס של סירוב, לא רק סירוב להיכנע למצב האישי, אלא דחייה אקטיבית של התנוונות המחאה, אובדן כוחה הפוליטי, ודה-קולקטיביזציה של הזעם הציבורי. סילמן ביקש לייצר רגע קונקרטי של זיכרון, נראות ונוכחות, בשלב שבו המחאה ההמונית נזנחה.

<u>טקטיקת בידול בשלב דעיכה</u>

מעשה ההצתה העצמית שביצע משה סילמן מבטא תופעה עקבית של הקצנה פרפורמטיבית המתרחשת בשלבים מאוחרים של דעיכת מחאה. בדומה למקרה ילנה בוסינובה, גם כאן מדובר באקט קצה שבא לאחר התפרקות מסגרות הסולידריות, ירידה בתמיכה הציבורית, ואובדן תחושת השפעה מצד פעילים. הדינמיקה הזו מתבהרת במיוחד כאשר מתבוננים בהקשר של מחאת האוהלים, אשר החלה בפרץ אנרגיה ציבורית והבטחה לשינוי רחב, אך בהדרגה התפוגגה, התפצלה ואיבדה את כוחה המניע.

בהתאם למודל המחזורי של דלה פורטה וטארו, כאשר מוסדות המחאה מתמוססים, וכאשר ההנהגה אינה מצליחה להעניק מענה תחבורתי או רגשי, נפתחת האפשרות להקצנה מצד יחידים. במילים אחרות, ככל שהתנועה מאבדת את כוחה כקולקטיב, כך מתגברת הנטייה של פרטים לנקוט בפעולה חריגה שתפרוץ את השתיקה ותדרוש מחדש את תשומת הלב הציבורית. דלה פורטה וטארו אף מבהירים כי רדיקליזציה של מחאה מופיעה לעיתים קרובות כאשר ארגונים ממוסדים נסוגים או אינם מגיבים ביעילות לתחושת הקיפוח של פעיליהם. כך בדיוק ניתן להבין את מעשהו של סילמן. מכתבו אומנם מתאר את קריסתו האישית, אך משקף חוויה קולקטיבית. הצתתו העצמית זועקת נגד מדינה שנתפסה כמי שהפקירה אותו, אך גם נגד קולקטיב שנכח בקיץ 2011 באוהלים, ובחלוף שנה השתתק. תחושת ההשפלה והבידוד שחווה סילמן אינה נפרדת מהתהליך התנועתי הרחב. עם התפוגגות המחאה כמסגרת תומכת, נותר סילמן כאקטיביסט בודד, נטול גיבוי, החווה את מצוקתו לא רק כחוויה פרטית, אלא כאינדיקציה לשבר רחב יותר.

במסגרת המחקר על פרקטיקות של הצתה עצמית במחאה פוליטית, מצביעים חוקרים (ביגס, קים, לים, פארק) על כך שמעשה ההקרבה העצמית אינו תוצאה של אי-רציונליות, אלא של אובדן מוצא אחר. מדובר באסטרטגיה מחושבת של פרטים שמרגישים כי קולם נבלע, וכי רק פעולה דרמטית תוכל לפרוץ את אדישות הציבור והממסד. פארק (Park, 2004) מתאר את הגוף הנשרף כגורם שמחזיר את הדחיפות לשיח, טראומה גופנית שנועדה להפעיל את הצופה ולשבור את קהות חושיו.

בהתאם לכך, ניתן להבין את הצעד של סילמן לא כהתאבדות מתוך ייאוש פרטי, אלא כטקטיקת בידול אסטרטגית, פעולה קצה של מחאה עצמית שנועדה לחלץ מחדש משמעות, לדרוש צדק, ולהתריס מול

השלטון, כמו גם מול התנועה עצמה. פעולה זו, הנעשית מול קהל ובהקשר ציבורי מובהק, אינה רק אקט אישי של כאב, אלא מופע פוליטי שמבקש לשבש את שגרת ההכחשה ולהחזיר את הדרמה החברתית למרכז השיח.

תחת המסגרת המושגית של צ׳ארלס טילי, זהו שיבוש יזום של הרפרטואר הקונבנציונלי, חידוש פרפורמטיבי שנולד מתוך תחושת אי-יעילות של האמצעים הקיימים. במצבים של קיפאון מחאתי, כאשר ההפגנות השגרתיות אינן נושאות פרי, מתרחשת תזוזה טקטית רדיקלית, אל עבר אקטים תובעניים וטעונים יותר. מכאן, הצתתו העצמית של סילמן מהווה חידוש רדיקלי של רפרטואר המחאה, לא כאנומליה, אלא כתגובה מובנית לתנאים שהפיקו אותה.

בפרספקטיבה מחזורית ותנועתית, משה סילמן אינו דמות שולית אלא סוכן מחאה קיצוני המגיב למציאות של קריסה, אדישות והדרה, וניתן להבין את פעולתו כחורגת מהביוגרפיה האישית. ההתמקדות בגופו, לא כאובייקט מתאבד אלא כסובייקט פוליטי, מאפשרת לנתח את הצתתו ככלי להבניית משמעות חדשה במחאה מתפוררת. בכך מצטרף סילמן לשורה של פעילי מחאה רדיקליים בעולם אשר השתמשו בגופם ככלי תקשורתי ואתי.

5. מאבק נכי צה"ל מתמודדי פוסט טראומה בישראל

פרק זה, השלישי בעבודת מחקר זו, יעסוק במחזור המחאה של נכי צה"ל הפוסט-טראומתיים בישראל, תוך מיקוד באקט המחאה הדרמטי של האקטיביסט איציק סעידיאן, אשר הצית עצמו ב-12 באפריל 2021 בפתח משרדי אגף השיקום של משרד הביטחון. בשונה משני מקרי הבוחן הקודמים, מחאת האוהלים של 2011 אשר נשענה על תביעה לשינוי כלכלי-חברתי, ומחאת ההתנתקות אשר נשאה אופי לאומי-אידיאולוגי, מחזור מחאה זה מייצג מאבק סקטוריאלי של אוכלוסייה שנמצאת, לכאורה, בלב הקונצנזוס בישראל, אך בפועל חווה הדרה ושוליות מוסדית. הפרק יתחקה אחר התפתחות המחאה, אשר נולדה ממונולוג אישי וטעון של לוחם פוסט-טראומתי, התרחבה לכדי קמפיינים ויראליים רבי תהודה ברשתות החברתיות, והבשילה למחאה ציבורית-ארגונית בעלת מאפיינים משתנים לאורך זמן. בדומה למקרי הבוחן הקודמים, תהליך זה ינותח לאור שיח הרפרטוארים של טילי והמודל המחזורי של דלה פורטה וטארו, תוך בחינה של הדרגתיות המעבר ממחאה מוכלת לרדיקלית, ושל תנאי הדעיכה שהכשירו את הקרקע לבחירת פרפורמנס המחאה הקיצוני של סעידיאן. מאבק זה, אשר התנהל בזירה היברידית פיזית-דיגיטלית וממחיש את התמורות בפרקטיקות מחאה במאה ה-21, מעמיד לבחינה את טענת המחקר באשר להופעת פרפורמנס ההצתה העצמית כצורת פעולה מחאתית קיצונית המתהווה בתגובה לתסכול קולקטיבי מצטבר, כשל מוסדי, התפוררות מנגנוני ייצוג ודעיכה בגיוס.

5.1 רקע

"מלחמת החירות של צבא ההגנה לישראל לא הייתה כולה זרועה נחת, ניצחונות וכיבושים. היה גם צד שני למטבע. שולם מחיר יקר... נפלו מאות ואלפים מתפארת הנוער שלנו... אך החללים הם רק חלק מהאבדות. רבים נשארו לשמחתנו בחיים, אך הם שילמו מחיר יקר – אבר מן החי. הערב אני מגיש לכם בשם הממשלה חוק על החוב, נכון יותר – על חלק מהחוב, שאנו חייבים לאלה שבגופם עזרו לשחרור האומה והמולדת" (בן-גוריון, 1949).

בספטמבר 1949, הציג לראשונה בפני כנסת ישראל, ראש הממשלה דוד בן-גוריון, את הצעת חוק הנכים. מכוח חוק זה הוקם אגף השיקום במשרד הבטחון. מאז חקיקת חוק הנכים לראשונה, הוכנסו עדכונים ושינויים[53] והורחבו מעגלי האוכלוסיות בטיפול אגף השיקום, כך שבשנת 2005 אף פוצל האגף לאגפי משנה, האחד מיועד לשיקום נכים, וייעודו של השני לטיפול במשפחות נופלים והנצחתם. לאורך השנים הוקמו מספר

[53] 1959- נוסח חדש, 1988-חוק תגמולים לחיילים ובני משפחותיהם לחבלה שלא בעת מילוי תפקיד.

ועדות וצוותי בדיקה[54] לבחינת תקצוב אגף השיקום ותפקודו, שכן "תקציב אגף השיקום שוחק מדי שנה חלק גדול יותר ויותר מיתרת כספי הבטחון המיועדים להתעצמות הצבא" (ועדת גורן, 2010).

במחקרה בחנה גולד-גזית (2021) את מקרה ועדת גורן, אשר הוקמה לצורך בחינת אמות המידה לזכאות לסיוע מאגף שיקום נכים של משרד הבטחון, במטרה לייעל ולשמור על "מסגרת התקציב הקיים" (ועדת גורן, 2010). באופן תקדימי, אחת מהמלצות הועדה הייתה ליצור הבחנה בין חיילים שנפגעו תוך כדי שירותם הצבאי, לאלה שנפגעו עקב שירות זה. גולד-גזית סבורה שהמלצות מעין אלה, ותיקוני חוק בעקבותיהן, מנסחות מחדש את כללי ההכרה בנכי צה"ל, ושוחקות את אתוס "צבא העם" ואתוס "זכויות נכי צה"ל"[55]. אתוס זכויות נכי צה"ל ממלא תפקיד מרכזי בשימור המוטיבציה לשירות צבאי ומהווה גורם בעל השפעה משמעותית על עיצוב זכויותיהם של נכי צה"ל מאז קום המדינה. במהלך העשורים הראשונים, הארגון הצליח להפעיל מנופי השפעה אפקטיביים, שנבעו בעיקר מחששם של גופים ממשלתיים מסכסוכים פומביים. סכסוכים אלה עלולים היו להתפתח להפגנות ושביתות של נכי צה"ל , ובכך לערער את הדימוי הציבורי של זכויות הנכים. חשש זה התלווה להשלכות אפשריות על רמת המוטיבציה של הכוחות הלוחמים, כמו גם על המורל שלהם, מה שהעניק לארגון כוח משמעותי בעיצוב המדיניות כלפי אוכלוסייה זו (שם).

יחסי אגף השיקום ונכי צה"ל עברו טלטלות רבות, עד לכדי יחסים עכורים וחוסר אמון, וזאת בעקבות תפקוד לקוי של האגף, שירות חסר ופגיעה מתמשכת בזכויות נכי צה"ל ובאפשרויות למימושן. דו"ח מבקר המדינה, ממאי 2019, מבהיר את עומק המשבר ואת תפקודו הלקוי של אגף השיקום אל מול נכי צה"ל:

> *דוח זה העלה כי נוצר משבר עמוק בתחום השירותים הרפואיים באגף שיקום נכים... עד כדי פגיעה ברמת השירות הניתנת לנכי צה"ל. עוד העלה דוח זה כי האגף אינו מפקח באופן מספק על רמת השירות שגורמים רפואיים חיצוניים מעניקים לנכי צה"ל ועל חברות סיעוד המספקות מלווים, והדבר עלול להביא לפגיעה בשירות הרפואי הניתן לנכי צה"ל ובעקבות כך לפגוע בסיכויי נכי צה"ל להשתקם. יתרה מזו, הדבר עלול לגרום לפגיעה בנכי צה"ל שמוגבלים בתפקוד היומיומי וזקוקים לליווי ולסכן את בריאותם הפיזית והנפשית* (מבקר המדינה, 2019).

עידן קלימן, יו"ר ארגון נכי צה"ל, עמד בנאומו בוועידת המשפיעים 2019, על שינויי הגישה ואופי היחסים בין אגף השיקום ונכי צה"ל:

---

[54] ביניהם: ועדת יריב (1975), ועדת זיידל (1984), ועדת יאיר (2001), ועדת ורדי (2001), ועדת ברודט (2006), צוות בדיקה חסון (2010) ועדת גורן (2010), ועדת בן ראובן (2020).

[55] **אתוס זכויות נכי צהל**: *"תפיסת הציבור את זכויות נכי צה"ל והאמונה בקרב הציבור בכך שהזכויות האלה הן המיטיבות ביותר, מביאות אותן לידי מעמד של אתוס באופן המשמר את המורל ואת המוטיבציה לגיוס... הרכיב החשוב ביותר לשימור המוטיבציה לשירות הצבאי הוא האופן שבו תופס הציבור הרחב את זכויות נכי צה"ל, ולאו דווקא מהות הזכויות עצמן".*

לצערי, בשנים האחרונות, היחסים בין המדינה ובין נכי צה"ל עברו שינוי דרמטי... מיקיריי המערכת הפכנו לנטל, לעול כלכלי... הלך הרוח שראה בפצועים גיבורים, שכל כולו היה כיצד להטיב עם פצועי צה"ל, השתנה להלך רוח שראה את הכול דרך 'החור של הגרוש'... איך יכול להיות שאגף השיקום של משרד הבטחון, שרק לפני עשור נחשב לטוב בעולם, איבד את דרכו הערכית והמוסרית וקרס בתפקודו, איך?! ... זה מתחיל בשער הכניסה בוועדות רפואיות. פצוע צה"ל חדש שרק יצא משיקום ארוך, נחשב לגנב ורמאי עד שלא יוכח אחרת... פעולות שהיו פעם פשוטות, כמו הזמנת תרופות, טיפולי פיזיותרפיה, ציוד רפואי, הפכו לסיוט... אגף השיקום לצערי היום עובד על בסיס טבלאות אקסלים... יחסים שהיו חמים ומשפחתיים, הפכו לקרים. השיח הפך למתנשא ומרוחק. אגף שיקום שהלך שלוב יד עם ארגון נכי צה"ל, והכל לטובת פצועי צה"ל, החל להפר הסכמים בשיטתיות ובגסות (קלימן, 2019).

קושי רב וטיפול לקוי במיוחד התגלה במערך השיקום אל מול נכי צה"ל נפגעי פוסט טראומה. ועדת בן-ראובן (2020) אף סברה כי תהליך ההכרה בחייל נפגע פוסט טראומה לקוי מיסודו, שכן תהליך זה מתאפיין בתחקיר לגבי אמינות הפניה ולא בטיפול ובשיקום. כמו כן, "דרישות שונות לגבי עברו של החייל בטרם התגייס מביאות להתארכות משמעותית בתהליך ההכרה ויוצרת תסכול בקרב הפונים שצריכים להוכיח שהם אכן נפגעו, זאת בעוד כאשר התגייסו לשירות הוכרו ככשירים לגיוס" (ועדת בן ראובן, 2020). בדרך זאת, במקרים רבים, נכי צה"ל אשר הגישו תביעות נגד משרד הביטחון בגין תסמונת פוסט טראומטית מגיעים לוועדה רפואית וזו מוצאת כי בנוסף ל- PTSD יש להם לכאורה גם מאפיינים אישיותיים. "הלכה למעשה, הוועדה הרפואית עושה ניתוח רטרוספקטיבי של בעיות האישיות טרם הפציעה וקובעת דרגת נכות אשר אינה משקפת את מלוא מצבם הנפשי ...תוך זקיפת חלק ממצבם על חשבון מאפיינים אישיותיים" (גולד-גזית, פורטל נכי צה"ל).

כשלוש שנים לפני הקמת ועדת בן ראובן, בדיון בוועדת החוץ והבטחון של הכנסת, תחת הכותרת "המדינה מפקירה את הלומי הקרב" אמרה ח"כ זהבה גלאון (מר"צ):

בצער אני אומרת ש-15 שנה לאחר שהעברנו את החוק המכיר בהלם קרב ופוסט טראומה, אנחנו עדיין צריכים לדון בהתעמרות ביורוקרטית באנשים שיצאו לקרב בשמנו ומטעמנו, וחזרו פגועים, גם אם הפגיעה לא נראית לעין. אנשים נדרשים להוכיח את חוסר יכולתם לתפקד, ובמקביל אין מספיק קבוצות ומוסדות תמיכה, ועמותות הן אלה שממלאות את חלל האחריות שהמדינה משאירה. אנחנו מבקשים לנהל כאן היום את הקרב של כולנו, שהמדינה תיקח אחריות, במקום להוציא לאנשים את הנשמה (חדשות הכנסת, 2017).

והוסיפה על כך ח"כ ענת ברקו (הליכוד):

נתונים של הצבא האמריקאי מדברים על 16% מהלוחמים כהלומי קרב, בעוד בארץ רק 3% מהמקרים מקבלים הכרה ככאלה. נתוני החסר האלה מעידים שיש אנשים שחיים חיים שלמים עם הטראומות האלה, ללא מסגרות טיפוליות ותמיכה ממי ששלח אותם לקרב. חייבים גישה יותר מאפשרת ויותר תומכת, גם לנפגע וגם לכל משפחתו (שם).

כפי שתואר לעיל, נוצר פיחות במעמדם של נכי צה"ל, וזאת בעקבות הפער המתרחב בין אתוס נכי צה"ל והמציאות. כמו כן נשחקו זכויותיהם ונוצר משבר מתמשך ביחסי הנכים ואגף השיקום. אל תוך מציאות זאת, החלה הכרה חברתית בנפגעי פוסט-טראומה, אך הכרה זו לא חלחלה למערך השיקום, כפי שאף עולה מדברי ח"כ גלאון וח"כ ברקו בוועדת החוץ והבטחון. ניסיונות נכי צה"ל נפגעי פוסט טראומה להכרה וטיפול הובילו בעשור האחרון למאבק למען שינוי ושיפור יחסיהם אל מול אגף השיקום של משרד הבטחון.

5.2 מהמחאה ההמונית למחאה הרדיקלית: התפתחות רפרטואר המחאה לאורך מחזור מחאת נכי צה"ל פוסט- טראומתיים בישראל

ב-11 בנובמבר 2015, בוועדה לביקורת המדינה, נערך דיון שעסק בתהליכי העבודה באגף השיקום של משרד הבטחון. בדיון זה אף נשמעו עדויות של נכי צה"ל, וביניהן עדותו של עידו גל רזון, אשר נפצע בקרב בעזה ומתמודד עם פוסט-טראומה. רזון נשא מונולוג זועם ולא קוהרנטי, אך יחד עם זאת חד וברור, שלימים התברר כאירוע מכונן במאבקם של נכי צה"ל פוסט-טראומתיים:

נפצעתי במבצע "צלול כיין"...קיבלנו עליו שני צל"שים. תקפו לנו את הבית מחבל מתאבד, ארבע חוליות RPG, שש מחבלים, מתחת לחלונות משחילים לנו רימונים, יורים עליך עם 05 מרחוק.. עכשיו כל הבית מתפורר לך, מול הפרצוף חברים שלך מתפרקים לך, אתה נפצע... אבל אתה יוצא בנס... לא ממלאים לי דו"ח פציעה... מי היה אמור לקחת אותי ליחידה לתגובות קרב!?... למה אתם לא מטפלים ביי! אני הרגתי בשבילכם בידיים האלה... אני הרגתי בשבילכם יותר מארבעים איש, רצחתי!... אף אחד לא מטפל בי, ואני מתלונן, אני צועק, אני משתין בלילה מפוסט-טראומה. הוא בא אליי ואומר לי: "למה הרגת אותי, למה הרגת אותיי!"... יש לכם עוד משהו להגיד? כי הנתונים שאתם מציגים הם שטויות! פה כל המערכת כשלה, כל המערכת. איך מחבל מקבל כסף, ואני לא?! איך מחבל מקבל טיפול, ואני לא?! (רזון, 2015).

סרטון המונולוג הקצר מהוועדה עלה לרשתות החברתיות ושותף בהמוניו, בין היתר בעמוד הפייסבוק של תוכנית הטלוויזיה "הצינור". תוך ימים בודדים זכה סרטון המונולוג לכ-3 מיליון צפיות וכמאה אלף שיתופים. בעקבות כך אף הקדישו לרזון שבוע שידורים מיוחד בתוכנית תחת השם "שבוע עידו" (ערוץ 10,

2015) [56]. במסגרת שבוע זה אף עלה קמפיין מחאה ברשתות החברתיות תחת השם והאשטג "מחאת הידיים", בו השתתפו, שיתפו וצפו עשרות אלפי אנשים. במחאה אונליין זו שיתפו המוחים תמונות של כף ידם עליה רשמו ציטוטים ממונולוג רוזן, כמו גם סיסמאות תמיכה בו, כדוגמת "למה מחבל מקבל טיפול ואני לא?!", "עידו גל רזון- העם איתך", ו"בידיים האלה רצחתי בשבילכם" (הצינור, 2015). בחודשים שלאחר מכן הפך דף הפייסבוק של עידו גל רזון למוקד איסוף עדויות ובקשות של נפגעי פוסט-טראומה. אל רזון הצטרפו מתנדבים לצורך ריכוז הפניות, מענה ותמיכה. לימים (2017) קבוצה זו הפכה לעמותה "לוחמים לחיים".

בעקבות אירוע מכונן זה ותפוצתו הרבה, הפך נושא פוסט הטראומה לנושא "חם" בחברה הישראלית. עשרות כתבות תקשורת, ראיונות, סרטים, הצגות ותערוכות, הניעו לשינוי תודעתי חברתי ומסגרו את הנושא בשיח הישראלי. המודעות הגוברת לנושא בשנים אלה, שינויי התפיסה לגבי "הפגיעה השקופה", וטרנספורמציית מסגור הפגועים והגברתו כ"גיבורים"[57], הכינו את השטח לקראת מאבקם של נפגעי פוסט טראומה מול אגף השיקום למען שינוי היחס והטיפול.

שלב זה של המחאה מגלם את שלב ה"התעוררות" במחזור המחאה על פי המודל של דלה פורטה וטארו, שלב שבו פעולה בודדת, אותנטית וטעונה רגשית, משבשת את השגרה, מפרקת את השתיקה, ומעוררת גיוס רגשי רחב. המונולוג של רזון שימש כפרפורמנס ראשוני שהצליח לחדור את המעטפת הממסדית והציבורית באמצעות ויראליות רשתית, ובכך יצר תהליך ראשוני של התארגנות תנועתית סביב נרטיב משותף של הזנחה ובגידה. בהתאם לגישתו של טילי, ניתן לזהות כאן אקט מחאה אשר נשאב מתוך רפרטואר קיים, עדות אישית פומבית, אך זכה לעיבוד חדשני באמצעות פלטפורמות דיגיטליות. ההצלחה של פרפורמנס זה לא נבעה מהקוהרנטיות הרטורית שלו, אלא מהאותנטיות והזעזוע שחולל, ואשר דרכם הופעל מנגנון של הדהוד וגיוס. בכך, שימש האירוע כנקודת פתיחה למחזור מחאה חדש, שבמסגרתו התגבשה רשת פעילים, השתנה אופן המסגור הציבורי של הפוסט-טראומה, והחלה להתעצב תביעה פוליטית קולקטיבית.

לקראת חג הפורים, במרץ 2016, החל קמפיין תודעה למען נפגעי פוסט-טראומה תחת ההאשטאג "כאב של לוחמים", אשר קרא לציבור בישראל להימנע משימוש בנפצים בחג, שכן קולות הנפץ מהווים טריגר להתקפים ויציאה מאיזון נפשי (חדשות הבוקר, ערוץ 2, 2017). אל תוך מאבק זה נוספה, בשנים שלאחר מכן, קריאה רחבה להימנע ממופעי זיקוקים בחג יום העצמאות. הירתמות הציבור והקריאה החוזרת הביאה לשינוי, ועיריות רבות ברחבי הארץ הקשיבו לקולות. חלקן ביטלו את מופעי הזיקוקים לחלוטין וחלקן ערכו מופעי זיקוקים "שקטים" (מערכת וואלה בריאות, 2019).

---

[56] בתקופה זאת מערכת "הצינור" נרתמה למאבק ציבורי ללגליזציה ואי הפללת משתמשי קאנביס. עידו גל רזון כנפגע פוסט טראומה הודה ששימוש בקאנביס מקל מאוד על הסימפטומים. ניתן לשער שהאייטם התקשורתי עלה תחילה במטרה להתמקד בנושא הקאנביס.

[57] יש שתהליך זה ראוי להרחבה ומחקר בפני עצמו בהתאם לפרספקטיבת המסגור על פי סנואו ואחרים.

בשנים 2016 עד 2019 גברה המודעות בחברה הישראלית לנכי צה"ל נפגעי פוסט-טראומה, התמודדותם אל מול הנכות, כמו גם ההתמודדות מול אגף השיקום של משרד הבטחון. ניכר שבתקופת זמן זו נרתמו למען המאבק פוליטיקאים, ספורטאים ואמנים רבים[58]. הנושא נידון בתוכניות אירוח טלוויזיוניות, מגזיני חדשות וסדרות עלילתיות בפריים טיים כדוגמת סדרת הטלוויזיה הישראלית, זוכת פרס פסטיבל קאן לסדרות טלוויזיה, "בשבילה גיבורים עפים".

בנובמבר 2017 הוקמה בישראל השדולה הפרלמנטרית בכנסת למען נפגעי הלם הקרב בישראל, ובמרץ 2018 השיקה לשכת עורכי הדין בישראל פורום לקידום טיפול משפטי ורפואי בהלומי הקרב. בשנים אלה הוקמו עמותות רבות לטיפול וליווי נכי צה"ל פוסט טראומתיים, ביניהן: "לא מפקירים פצועים בשטח" (2016), "לוחמים לחיים" (2017), "שמרו נפשם" (2017), "שותפות מגן ישראלית לטיפול וצמיחה בפוסט טראומה" (2019), "טראומה פור גוד" (2019), ו"ההלם והקרב" (2019).

שלב זה ממחיש את התבססותו של רפרטואר מחאה מוכלל, לגיטימי ותקשורתי, אשר בהתאם לגישת טילי, נוצק מתוך דפוסים קיימים אך עבר התאמה לנסיבות החדשות באמצעות פלטפורמות דיגיטליות וקואליציות בין-מגזריות. במונחי דלה פורטה וטארו, מדובר בשלב ה"שיא" של מחזור המחאה, שבו מתרחשת התרחבות של השדה המגויס, חדירה למוסדות פוליטיים, ויצירת ארגונים ייעודיים, תהליך המעיד על לגיטימציה גוברת, אך גם על תחילתו של מיסוד שעתיד לעצב את המשך הדינמיקה המחאתית.

החל מספטמבר 2017 ועד אוגוסט 2018 בחן משרד מבקר המדינה את השירותים הרפואיים שמעניק האגף לנכי צה"ל, במסגרתו אף ביצע סקר טלפוני בקרב מדגם של 611 נכי צה"ל. ב-6 במאי 2019 פרסם מבקר המדינה את מסקנותיו, ואלה הודהדו באמצעי התקשורת וסיפקו גושפנקא לטענות החוזרות ונשנות של נכי צה"ל ובכללם מתמודדי פוסט-טראומה.

> *נוכח הליקויים המשמעותיים העולים מממצאי דוח זה, על משמשרד הבטחון לבחון בראייה כוללת את סוגיית השירותים הרפואיים הניתנים לנכי צה"ל ולקדם בהקדם האפשרי פתרון כולל למשבר העמוק והמתמשך בסוגיית הרופאים המחוזיים. כמו כן, על אגף שיקום נכים לוודא שנמנעים בזבוז משאבים אפשרי ופגיעה בנכי צה"ל, זאת בין היתר באמצעות הסדרת הנושאים הרלוונטיים הן באגף עצמו והן בשיתוף הביטוח לאומי וארגון נכי צה"ל* (דו"ח מבקר המדינה , 2019).

עם רוח גבית זאת הוכרז ביולי 2019 חודש המודעות להלומי קרב. יוזם הקמפיין הזמר והיוצר נפתלי קון הוציא את שירו "טריפ", העוסק בנושא, ופנה לידועים לשתף תמונתם ברשתות החברתיות עם צמיד הנושא

[58] מכבי תל-אביב, אביב אלוש, להקת "היהודים", אמיר דדון, עידן עמדי, קובי אפללו, עילי בוטנר, בר רפאלי, רותם סלע, אייל גולן, יהודה לוי, מארינה מקסימיליאן, עוז זהבי, ליאור רז, שלישיית "מה קשור" ועוד.

את המשפט משירו "בסוף לעצמך תמיד חוזר". כ-150 ידוענים נענו לבקשה והקמפיין נשא הצלחה ותפוצה רחבה (נחשוני, 2019).

חודש יולי 2019 התאפיין ברצף הפגנות תחת הכותרת "מחאת הגיבורים השקופים", שיזמה עמותת "ההלם והקרב". ב-14 ביולי 2019 יצאה מלטרון שיירה ארוכה של מאות הלומי קרב ובני משפחותיהם והתאספו מול קריית הממשלה בתל אביב. המוחים ערכו מיצג שכלל סממנים של טקסי אבלות, צעדו במעין מסע לוויה עם ארון קבורה, הניחו זרי פרחים, קרא "קדיש", שרו את ההמנון והפריחו בלונים שחורים. ביום שישי, ה-19 ביולי, הגיעה מחאת "הגיבורים השקופים" לשוק מחנה יהודה בירושלים על מנת להרחיב את חשיפת הציבור למצבם. גם בהפגנה זו נערך מיצג "ארון קבורה של הערכים הישראלים" (וינברג, 2019).

ב-6 בספטמבר 2019, ערכה עמותת "ההלם והקרב" הפגנה מול ביתו של מנכ"ל משרד הבטחון, אודי אדם, בקריאה לשינוי יחסי אגף השיקום ונכי צה"ל פוסט-טראומתיים. בהפגנה זו נשאו המוחים שלטים שחורים נושאי סיסמאות כדוגמת "תפסיקו לרצוח את הלומי קרב" (שטיינברג, 2019).

בעקבות דו"ח מבקר המדינה מינה מנכ"ל משרד הבטחון, האלוף במילואים אודי אדם, בינואר 2020, ועדה משותפת של משרד הבטחון, צה"ל וארגון נכי צה"ל בראשות האלוף במילואים איל בן ראובן לבדיקת "עולם הנכים" ו"קידום המענה השיקומי, הטיפולי והרווחתי לנכי צה"ל ומערכת הבטחון, באופן מיטבי ובראייה עתידית למען שיקומם ושיפור איכות חייהם" (ועדת בן ראובן, 2020). בדו"ח הביניים של ועדת בן ראובן, שהוגש למנכ"ל משרד הבטחון ופורסם במאי 2020, הוצג הצורך ברפורמה מקיפה באגף השיקום של משרד הבטחון. כחלק מהשינויים הנדרשים הוקדש פרק בדו"ח ל"PTSD, פגועי נפש, פגועי ראש ופדויי שבי", פרק אשר בהמלצותיו חשף את עומק המשבר והטיפול החסר והלקוי שעמד בבסיס מאבקם של נכי צה"ל מתמודדי פוסט-טראומה.

> *נדרש לתת מענה מערכתי ופעול באופן יזום כדי לשנות את החוק בתהליך ההכרה בנכי PTSD, שכיום מאלץ את האגף לתהליך ארוך מאוד שפוגע בתכלית השיקום. יש לקצר משמעותית את תהליך 'הכרת הנכות ל- PTSD... מתן מענה הוליסטי שלם מקצה לקצה...בניית מודל אבחון ומענה טיפולי על סמך תקנים בין-לאומיים ובסמוך למועד הפגיעה... עיבוי מערך עובדי השיקום... גודל היחידה (היחידה לתגובות קרב) אינו מאפשר מתן מענה מיטבי... ישנה חשיבות רבה לשיתוף הזכאים בהחלטות המתקבלות בעניינם... התאמת 'חליפת סיוע' אישית...תקצוב פעילות מחקרית... והעמקת ההכשרה לכלל המטפלים* (שם).

דו"ח הביניים של ועדת בן-ראובן סיפק לנכי צה"ל פוסט-טראומתיים את "האני מאשים" ואת ההצדקה למאבקם לשינוי, בדחיפות מיידית, ביחסיהם עם אגף השיקום.

שלב זה במחזור המחאה ממחיש את התממשותם של שני תהליכים מקבילים המובנים במסגרת התיאורטית: מחד, מיסוד וגיבוש של תביעות המחאה לתוך שיח ציבורי ופרלמנטרי פורמלי, ומאידך רדיקליזציה של רפרטואר המחאה, שבאה לידי ביטוי בפרפורמנסים בוטים וטעונים. כפי שמציעים דלה פורטה וטארו, זוהי נקודת השיא שבה מתקיימת בעת ובעונה אחת הן לגיטימציה ממסדית גוברת והן החרפה סימבולית של שפת המחאה, תוצאה של מתח פנים-תנועתי, תחרות בין קבוצות, ושחיקה גוברת באמון כלפי מוסדות המדינה.

השנים 2019-2022 התאפיינו במשבר פוליטי חסר תקדים בישראל, כאשר בתוך פחות מ-4 שנים התקיימו חמש מערכות בחירות לכנסת ישראל, וזאת בעקבות אי הצלחתו של מי מהמנהיגים הפוליטיים להרכיב ממשלה יציבה (שפירא, 2022). בתקופה זו אף התפשט בעולם נגיף הקורונה, אשר הוביל לתקופות של סגרים ובידודים, ומיקוד מאמצים גלובליים ולוקליים להתמודדות עם המגפה (ברק, 2020). אף בטווח החודשים המצומצם בהם פעלה ועדת בן ראובן, ועד פרסום טיוטת דו"ח הביניים, נערכה בישראל מערכת בחירות נוספת[59], ועל אזרחי המדינה הוטל סגר קורונה ראשון במרץ 2020, במסגרתו המגזר הציבורי פעל במתכונת חירום, והמגזר הפרטי בפעילות מצומצמת. בתקופה מורכבת זו, בה "עיני" הציבור והשיח ממוקדים בתהליכים הפוליטיים ובהתמודדות עם מגפה עולמית, נדחק מאבקם של נכי צה"ל פוסט-טראומתיים ממסגרת השיח הציבורי. יחד עם זאת, ועם פרסום דו"ח הביניים של ועדת בן ראובן ומסקנותיו המשמעותיות, ניכר כי המאבק נושא פרי ומתקרב לקיצו.

בספטמבר 2020 הוטל על אזרחי ישראל סגר שני בעקבות עלייה בתחלואת הקורונה, ובסוף דצמבר 2020 החל בישראל סגר שלישי. מאבק נכי צה"ל המשיך להידחק ממוקד העיסוק החברתי והפוליטי, ולמרות דרישת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת כי עד סוף חודש נובמבר 2020 יציג משרד הביטחון את תוכנית העבודה שלו ליישום לקחי דו"ח בן ראובן, הדבר לא קרה (זקן, 2021). כמו כן, ראש אגף השיקום במשרד הבטחון פרש בסוף שנת 2020, ולא מונה לו מחליף (שם). "הפלונטר" הפוליטי אליו נכנסה המערכת הפוליטית בישראל בשנים אלה ניטרל למעשה כל קידום מהלכים, ובהם גם הרפורמה בטיפול בנכי צה"ל. ב-23 במרץ 2021 הלכה מדינת ישראל למערכת בחירות נוספת[60], ותוצאותיה הבהירו במהרה כי המשבר הפוליטי בישראל לא הגיע לסיומו (בן, 2021).

שלב זה ממחיש את תחילתה של דעיכה מחאתית, בהתאם למודל של דלה פורטה וטארו. אירועים חיצוניים רבי עוצמה, המשבר הפוליטי המתמשך ומגפה עולמית, הסיטו את מוקד השיח הציבורי והחלישו את יכולת התנועה לשמר תנופה, גיוס ותשומת לב תקשורתית. חרף הישגי הביניים שנרשמו, ניכרת בשלב זה התכנסות

[59] שלישית במסגרת המשבר הפוליטי. (2 במרץ 2020)

[60] רביעית במסגרת המשבר הפוליטי.

של המחאה לתוך מבוי סתום מוסדי ורפרטוארי. המערכת הפוליטית המשותקת חדלה מלהגיב, והמחאה מתקשה לחדש או להסלים את פעולתה באופן שיחזיר לה מרכזיות בזירה הציבורית.

על רקע הקיפאון מוסדי, הדעיכה התקשורתית ואובדן אמון גובר מצד המוחים, אירוע קיצון סימבולי עתיד לטלטל את השיח הציבורי ולהחזיר את המחאה למוקד תשומת הלב הלאומית. ב-12 באפריל 2021, כיממה לפני יום הזיכרון לחללי צה"ל, הצית את עצמו, ברחבת הכניסה למשרדי אגף השיקום של משרד הביטחון בפתח-תקווה, באקט מחאה, איציק סעידיאן, נכה צה"ל בן 26, הסובל מפוסט-טראומה (ראה הרחבה בהמשך, בפרק העוסק בפרפורמנס מחאת סעידיאן).

5.3 מאבקי שליטה ופיצול פנימי: הדינמיקה הפנים-תנועתית

חלק זה עוסק במאבקי השליטה, הפיצול וההתגבשות מחדש שהתפתחו בתוך מגזר נכי צה"ל, תוך בחינת הדינמיקה הפנים-תנועתית שעיצבה את מאבקם של הנכים הפוסט-טראומתיים לאורך שנות המאבק. לאור מסגרת הניתוח התאורטית של דלה פורטה וטארו, המדגישה את חשיבותה של הזירה הפנימית בתהליך הרדיקליזציה של מחאה בשלביה המאוחרים, יובהר כיצד קריסת הלגיטימציה של ארגון נכי צה"ל, על רקע טענות לשחיתות, ניתוק מהשטח וכשל בייצוג, הובילה להתפתחות שדה תנועתי מפוצל ורב-שחקנים, בו עמותות חדשות ואקטיביסטים עצמאיים נטלו לידיהם את הבכורה במאבק. התפתחות זו מדגימה היטב את התמורות ברפרטואר המחאה ואת המעבר ממאבק ממוסד למחאה חוץ-מוסדית בעלת אופי מיליטנטי יותר, תוך שאיפה להשגת שינוי מבני עמוק.

בסתיו 1949 נוסד ארגון נכי צה"ל על ידי קבוצה קטנה של נכי צה"ל אשר היו מאושפזים בביתן 6 במחלקת השיקום התל השומר ושבתו על תנאי אשפוזם, שביתה אשר הסתיימה לאחר פגישתם עם ראש הממשלה ושר הבטחון דוד בן גוריון בתיווכו של מנהל בית החולים, ד"ר חיים שיבא. עם התפתחות הארגון והתבססותו כמייצג הנכים, נוסחו מטרותיו:

לארגן ולשפר את התנאים הכלכליים, הרפואיים, החברתיים, התרבותיים והרוחניים של הנכים. לשמור על זכויות הנכים, לשפרן ולייצג את ענייניהם בפני כל מוסד וגוף שהוא. ללוות את הנכים בשיקומם ולדאוג ליחס נאות מצד הציבור והמוסדות. לכוון את הנכים לחיי עבודה ויצירה ולעזור להם במעמדם כאזרחים במדינה. לעודד את הנכים להתגבר על מגבלותיהם הגופניות לשם הגברת ביטחונם העצמי והתערותם בחיי החברה (מתוך אתר ארגון נכי צה"ל).

מתוקף מעמדו של הארגון, נציגיו הם המייצגים את הנכים בכל הועדות הפועלות באגף השיקום במשרד הביטחון. הם המעלים את בעיות הפרט ופועלים לסייע לנכה בפתרון בעיותיו בכל התחומים (שם). ברבות

השנים נטען כי ארגון נכי צה"ל הפך למכונה "משומנת" למינויים ותקציבים[61]. גירעונות מתמשכים וטענות לאי סדרים עלו לא פעם, וביתר שאת בתקופת כהונתו של חיים בר כיושב ראש הארגון (2009-2019). בשנת 2014 עיכבה ועדת התמיכות של משרד הביטחון חלק מהתמיכה התקציבית לארגון בשל חריגת משכורות הבכירים מהתקרה המותרת על פי הנחיות החשב הכללי (חרותי-סובר, 2014). בשנת 2016 דווח כי זו שנה חמישית ברציפות בה ארגון נכי צה"ל מדווח על גירעון, אך על אף הנתונים, הוצאות השכר בארגון המשיכו לעלות (חרותי-סובר, 2016). ובשנת 2017, לראשונה בתולדות הארגון, לא אושרו הדו"חות הכספיים שהציגה הנהלת הארגון בפני הוועידה הארצית[62]. עידן קלימן, יושב ראש מחוז תל-אביב והמרכז דאז טען:

מדובר בכשלים מהותיים, בדיווחים חסרים ולקויים, בהסתרת מידע מכוונת, באי נכונות למסור מסמכים ובתשובות לעגניות וחוצפניות שמוטחות בנבחרי הציבור שלנו, שעושים עבודתם נאמנה ובהתנדבות. לטענת חברינו בוועדת הכספים ובוועד הארצי, הדו"חות הכספיים אינם משקפים את מצבו הקשה של הארגון, הדו"חות כוללים סכומים לא מבוארים של מיליוני שקלים תחת הגדרה "שונות", וכן סכומים של מיליונים שהוציא הארגון והקרן עבור הוצאות אגודת הידידים ללא פירוט כלל (חרותי-סובר, 2017).

בהתאם למודל של דלה פורטה וטארו, ההתפתחות ההיסטורית של ארגון נכי צה"ל ממחישה תהליך מובהק של מוסד אשר נחלש מבפנים בעקבות דינמיקה פנים-ארגונית של פיצול, אובדן לגיטימציה ומשברים חוזרים. הארגון, שהוקם כמענה ישיר לצרכים דחופים של נכי צה"ל, עבר תהליך של ביורוקרטיזציה. משברים תקציביים, טענות לשחיתות והסתרת מידע, כמו גם אובדן אמון מצד חברי הארגון, סימנו את שחיקת יכולתו למלא את תפקידו הייצוגי. תהליך זה יצר קרקע פוריה לכניסת שחקנים חדשים ולגיבוש תנועה מקבילה, בדפוס התואם את שלב ה"התפצלות והתרחבות" במחזור המחאה, שבו מוסדות קיימים מאבדים מכוחם וההובלה עוברת לידי התארגנויות חדשות שמציעות חלופה רעיונית ואסטרטגית.

החל משנת 2015, בתקופה בה החל להיבנות ולהתעצם מאבק נכי צה"ל פוסט-טראומתיים, ארגון נכי צה"ל היה שקוע במאבקים פנימיים ובמשברים כלכליים. הארגון "נשאר מאחור" ולא מימש את ייעודו בייצוג מאבק נכי צה"ל הפוסט-טראומתיים. אל תוך חלל זה נכנסו עמותות רבות, אשר הוקמו בטווח שנים קצר, על מנת לייצג ולהיאבק למען זכויות הנכים. עידו גל רזון, אשר מאז חשיפת סיפורו האישי בסוף 2015, הפך לפני המאבק. התגברות העיסוק בו ובנושא בערוצי התקשורת, יצרו במהרה קבוצות פרטיות ייעודיות לעזרה וטיפול. דף הפייסבוק של רזון הפך למוקד שיתוף והתאגדויות, ובפברואר 2017, כשנה לאחר "התפוצצות" סיפורו, הקים רזון את עמותת "לוחמים לחיים".

[61] על-ידי האופוזיציה להנהגת הארגון ובכתבות תחקיר בעיתוני כלכלה, כפי שיוצג בהמשך.

[62] ההנהלה המורחבת של ארגון נכי צה"ל

העמותה קמה במטרה לסייע ולתמוך בכל אותם חיילים וחיילות אשר סובלים יום ביומו מפוסט טראומה עקב אירועים אליהם נחשפו בשירותם הצבאי, עת נלחמו על מנת להגן על אזרחי מדינת ישראל- כל זאת מבלי לקבל הכרה, ליווי או עזרה מהמערכת... להקל ולו במעט על התהליך המפרך אשר אותם חיילים נאלצים לעבור מול הרשויות במטרה לקבל הכרה בפגיעתם וללוות אותם "יד ביד" ובסיוע פיננסי מקיף בתהליך המשפטי אשר יאפשר להם לקבל הכרה מהרשויות ובכך לשקם את חייהם ולשוב ולנהל אורח חיים מלא ככל אזרחי המדינה (עמותת לוחמים לחיים).

עמותות נוספות הוקמו על מנת לעסוק בנישות שונות בחייהם והתמודדותם של נכי צה"ל הפוסט-טראומתיים, כדוגמת עמותת "לא מפקירים פצועים בשטח", אשר "הוקמה במטרה להגיש סיוע וליווי למתמודדים עם הלם קרב (PTSD) על רקע צבאי. העמותה פועלת להקמת מרחב בטוח לקיום סדנאות וטיפולים אישיים וקבוצתיים במקום מכיל המיועד בלעדית למתמודדים עם הלם קרב. מטרת העמותה להנגיש חליפת טיפול מותאמת אישית לצרכיו של כל מתמודד באמצעות הפעלת מתנדבים ואנשי מקצוע והמתמודדים עצמם. מתחם העמותה הולך ונבנה במקביל לפעילות העמותה במתחם הקהילתי הבשור, במועצה אזורית אשכול".

עמותת "שמרו נפשם" אשר "שמה דגש רב על פעילות חברתית משולבת עם פעילות מתודולוגית של התחום האלטרנטיבי בטיפולי גוף נפש, ליווי פסיכולוגי ברמה הפרטנית ואף פעילות קבוצתית לצוותים אורגניים מיחידות לוחמות בצה"ל אשר מטרתה להטיב עם מצבם הנפשי של הלוחמים הפצועים ולאתר מבעוד מועד חיילים עם צפי ל PTSD ובכך לחסוך מהם עוול מיותר בעתיד הבוגר של החיילים". עמותת "שותפות מגן ישראלית לטיפול וצמיחה בפוסט טראומה" אשר מטרותיה "לקדם ולהוביל את נושא הטיפול בהלומי הקרב, כגוף מאוחד, מול הממסד לשינוי חקיקה ותקנות, וסיוע במידע לגיוס משאבים, לקיים שיתופי פעולה של הארגונים השונים בנושאים מקצועיים, כנסים, וימי עיון, להוביל את הפעילות להעלאת המודעות לפציעת הלם קרב בציבור הישראלי ואיתור פצועים שלא פנו לסיוע, להקים ולנהל מרכז ידע לנושא הטיפול והשיקום וזכויות של הלומי קרב" (דף העמותה), ועמותת "ההלם והקרב" שמטרתה "לפעול בכל דרך להעלאת המחויבות הציבורית והפרלמנטרית למען לוחמים ותומכי לחימה נכי צה"ל הלומי קרב, בין היתר למען שיפור הטיפול במצבם האישי, המשפחתי, הזוגי, החברתי והתעסוקתי, זאת מתוך מחויבות וערבות הדדית שלנו כחברה וכמדינה" (דף העמותה).

העיסוק המתגבר בנושא בשיח הישראלי, שלל העמותות, התמיכה הציבורית, התגייסות אמנים וידוענים והתעצמות המאבק, יחד עם הביקורת החריפה בדו"ח מבקר המדינה על הליקויים בטיפול בנכים באגף השיקום, הביאו אף את ארגון נכי צה"ל להתמקד במאבק. לקראת הבחירות לראשות הארגון ביוני 2019, הדגיש עידן קלימן בהזדמנויות שונות את מחויבותו לפגועי פוסט-טראומה מקרב נכי צה"ל:

מדובר במחדל של מקדמי תזכיר חוק הנכים שלא דאגו בחוק לתת מענה ראוי לטיפול בבעיותיהם של נכי צה"ל שלקו בהלם קרב (PTSD) והוכרו כפוסט טראומה (פורטל נכי צה"ל).

לדברי קלימן, הוא הגיש מאות תביעות לנכויות מוסבות בנושא טיפולי שיניים לנכי צה"ל עד אשר אגף השיקום החליט להכיר בטיפול שיניים כנכות מוסבת לנכי צה"ל הפוסט טראומתיים (שם).

שינויי גברא משמעותיים בארגון השתלבו עם שיח המאבק המתעצם, והארגון נכנס לשיח מחאה ודרישות לשינויים ביחסי אגף השיקום ונכי צה"ל, ובפרט נכי צה"ל פוסט-טראומתיים. כפי שניתן ללמוד מנאום יושב ראש הארגון עידן קלימן עם היבחרו בספטמבר 2019:

ברצוני לומר לחברי נכי צה"ל: נבחרתי לאחד התפקידים הרגישים ביותר במדינת ישראל. לעמוד בראש ארגון שעיקר תפקידו היום לדאוג שמדינת ישראל לא תפנה עורף לטובים שבבניה ובנותיה. אני מתחייב בזאת, אני אוביל את ארגון נכי צה"ל למאבק הערכי ביותר שמדינת ישראל עוד לא הכירה. אני לא ארפה, במשמרת שלי אנחנו נשנה את המצב, נחזיר את הכבוד לנכי צה"ל ואת הטיפול הרפואי ההולם שמגיע להם. אתם לא עול! בזכות הקרבתכם יש לאזרחי מדינת ישראל כלכלה משגשגת ובטחון אישי, המשיכו להיות גאים בתרומתכם למפעל הציוני (קלימן, 5 בספטמבר 2019).

בשנת 2019 עמותת "ההלם והקרב", שהוקמה על ידי נתי שקד, הלום קרב, ויערית אשכנזי, רעייתו של הלום קרב, הובילה קו מיליטנטי יותר בדמות רצף הפגנות תחת השם "מחאת הגיבורים השקופים" (ליבמן, 2019). העמותה הכריזה כי היא נחושה לשנות את המציאות הקשה בה מי שמסתכן יותר למען המדינה משלם מחיר כבד יותר ביום שאחרי הפציעה. העמותה קראה לציבור להצטרף "כדי להזכיר למדינת ישראל השולחת את הבנים למלחמה- להיות הראשונה לעמוד אחריהם ביום שאחרי ולהעניק למעגל הנפגעים, לרבות בני המשפחה רשת ביטחון וטיפול מיטבי, כדי שיוכלו להשתקם ולחזור למסלול החיים" (שטוטלנד, 2019).

בהתאם למודל מחזור המחאה של דלה פורטה וטארו, התפתחות המאבק משקף בבירור את שלב ההתרחבות הארגונית במחאה, על מאפייניו, הפיצול והמתח הפנים-תנועתי. עם כישלונו של ארגון נכי צה"ל למלא את ייעודו כמייצג אפקטיבי של נכי צה"ל פוסט-טראומטיים בשלב הקריטי של גיבוש הזהות המחאתית, נוצר ואקום מייצג שאִפשר את פריצתן של עמותות חדשות שזיהו את הצורך המיידי במסגרות פעולה אלטרנטיביות. עמותות אלה לא רק מילאו פונקציות טיפוליות, אלא גם עיצבו מחדש את השיח סביב פוסט-טראומה כעוולה קולקטיבית, תוך יצירת מוקדים חדשים של הנהגה, נראות ציבורית וגיוס. דינמיקת הפיצול האופיינית למחזורי מחאה בשלב ההתרחבות באה לידי ביטוי בהתמחות נושאית של כל אחת מהעמותות, תוך פיזור משאבים ואסטרטגיות פעולה מגוונות, ממהלכים מוסדיים, מסגור חברתי-תרבותי, קמפיינים תקשורתיים, ועד פרפורמנס מיליטנטי. אל מול כוחות אלו, החלה גם הנהגת ארגון נכי צה"ל לבצע התאמות רפרטואריאליות ואסטרטגיות, מתוך הבנה כי שמירת מעמדו של הארגון מחייבת חיבור מחודש למוקדי

הלגיטימציה הציבוריים והפוליטיים. דינמיקה זו ממחישה את טענת דלה פורטה וטארו שלפיה עימותים פנים-תנועתיים על ייצוג, משאבים וכיווני פעולה, לעיתים יותר משהם מחלישים את המאבק, מבטאים שלב חיוני בהתבגרותו ובפוטנציאל ההשפעה שלו על המערכת. ניתן לומר כי השנים 2019-2020 סימנו רגעי שיא במאבק, ונושא נכי צה"ל פוסט-טראומתיים היה מרכזי בשיח הציבורי. כאמור, בשנה זו פורסם דו"ח מבקר המדינה המתאר את הכשלים והליקויים בטיפול בנכים. בשנה זו אף התכנסה ועדת בן ראובן "לבחינת המענה המיטבי של משרד הביטחון לצרכי נכי צה"ל ומערכת הביטחון". וביולי של שנה זו התקיים חודש המודעות להלומי הקרב בהשתתפות כ-150 אמנים וידוענים.

בשנת 2020 התפרסם דו"ח הביניים של ועדת בן-ראובן, ושיח המאבק שמר על מקומו במרכז השיח הציבורי, וחדר לשיח הפוליטי, כפי שניתן ללמוד מהדיון בוועדת העבודה והרווחה בכנסת בראשות חבר הכנסת חיים כץ, שהתכנסה ב-22 ביוני 2020 בסוגיית טיפול וסיוע לנפגעי הלם קרב. דיון שנערך לבקשתם של חבר הכנסת אופיר סופר ויושב ראש ארגון נכי צה"ל עורך הדין עידן קלימן.

> ***חבר הכנסת אופיר סופר:*** *פוסט טראומה היא פגיעה שמלווה לוחמים רבים והיא מורכבת, כי היא לא ניכרת לא על פניהם ולא על גופם של הנפגעים. מדובר במיטב בנינו. אנחנו שלחנו אותם והרבה פעמים אנחנו לא זוכרים לבוא ולחבק אותם כשצריך. נכון היה שהדבר היה בטיפול הרמטכ"ל והצבא אבל בפועל עוסק בזה משרד הביטחון* (פורטל נכי צה"ל, 2020).

> ***יושב ראש הועדה, חבר הכנסת חיים כץ:*** *מאחר ונציגי אגף השיקום לא סיפקו תשובות מספקות לטענות שהעלו מתמודדים עם פוסט טראומה, בראשן הצבת קשיים וסחבת בתהליך ההכרה בהלומי הקרב ...נקים ועדת משנה בנושא ונקיים דיון בכל שבוע - עד שהנושא יטופל* (שם).

> ***חבר הכנסת אלעזר שטרן,*** *לשעבר ראש אכ"א: הרבה שנים להיות הלום קרב הייתה בושה, כי אתה כאילו לא מספיק חזק. זה דבר שלא רואים אותו ולכן החשדנות כלפיך הייתה גדולה יותר. לא יתכן שאנשים שבשבילם נולד המונח נכי צה"ל נופלים בין הכיסאות. המערכת הייתה צריכה לקחת את האנשים האלה ולהעלות אותם על ראש שמחתה, רק לשאול מה הם צריכים* (שם).

בהתאם למסגרת האנליטית של דלה פורטה וטארו, שלב הדעיכה במחזור מחאה מתאפיין בשילוב של מיסוד, פיצול, התאמות טקטיות, וירידה בתשומת הלב הציבורית. תהליכים אלה בולטים גם במאבק נכי צה"ל הפוסט-טראומתיים בשנים 2020–2021. בשלב זה של המאבק, ניכר כי הוא עבר את שיאו: התמיכה הציבורית הרחבה התמסדה לכדי מהלכים פרלמנטריים ממוסדים, וארגון נכי צה"ל הצליח להתארגן מחדש ולהתמקד ביעדים ברורים מול אגף השיקום ומול הדרג הפוליטי. הפוליטיקאים קידמו חקיקה רלוונטית, ואגף השיקום פעל ליישום המלצות ועדת בן ראובן. כל אלו יצרו תחושת הישג, אך גם הובילו ל"הרגעה מחאתית" ולמעבר למסלולים ביורוקרטיים ופורמליים, ממחאה חוץ-ממסדית אל זירה מוסדית ואל

הקונצנזוס. במקביל, מגפת הקורונה והמשבר הפוליטי המתמשך העמיקו את הפער בין התחייבויות ממסדיות לבין טיפול אפקטיבי בנכים, תוך דחיקת הנושא מסדר היום הציבורי בשל הצפת נושאים חדשים ודחופים יותר.

בתחילת 2021, ניכרה היטב דינמיקת הדעיכה, והמחאה הפכה למקוטעת, הדיון הציבורי דעך, והנושא נתפס כבר כ"מטופל". אולם, דינמיקה זו לא רק גרמה לשחיקה במחאה אלא גם העצימה תחושות תסכול וייאוש אצל פעילים מרכזיים. ב-12 באפריל 2021, בעיצומו של תהליך זה, הצית עצמו איציק סעידיאן ברחבת משרדי אגף השיקום בפתח-תקווה. אקט זה, דרמטי, טראגי ומכוון לתוך לב-ליבה של הביורוקרטיה הממשלתית, שאף לשמש כמפנה אסטרטגי שיאפשר למחאה להתחדש. בהתאם לטענת דלה פורטה וטארו, זהו ביטוי אופייני לרדיקליזציה של טקטיקות בשלב דעיכת המחאה, כאשר הדרכים הקונבנציונליות אינן מספקות עוד תחושת מענה. כך, פעולתו של סעידיאן חידשה את הדחיפות, והציתה מחדש את התודעה הציבורית, תוך פתיחת חלון הזדמנויות למחזור מחאה חדש.

5.4 האקטיביסט איציק סעידיאן- מהתארגנות קולקטיבית לרדיקליזציה אישית: כישלון פוליטי ותגובת היחיד הקיצוני

כיממה לפני יום הזיכרון לחללי צה"ל 2021, איציק (יצחק חיים) סעידיאן, נכה צה"ל המוכר במשרד הביטחון בגין פוסט טראומה ממבצע צוק איתן, לוחם לשעבר בגדוד 13 של גולני, הגיע אל משרדי אגף השיקום של משרד הביטחון, שפך על גופו חומר מבקבוק שהביא עימו והצית את עצמו ברחבת הכניסה לבניין. הוא פונה לבית חולים עם כוויות בכל חלקי גופו (זיתון ובן צור, 2021). למרות מצבו האנוש לאחר האירוע, שרד סעידיאן את הצתתו העצמית והחל תהליך שיקום ארוך.

5.4.1 רקע אישי

איציק סעידיאן, יליד 1995, נולד וגדל בשכונה ד'[63] בבאר-שבע להורים עולים מאיראן. בן זקונים במשפחתו, אשר גדל בחזקת אימו לאחר גירושי הוריו. סעידיאן מעיד על ילדותו בצל הקשר הרופף עם אביו, שבעברו היה אסיר ציון באיראן:

> *באיראן הוא היה אסיר ציון, עבר חיים לא קלים והתמודד עם לא מעט טראומות. כילד חלמתי שהוא יחזור לחיים שלי, ופתאום זה התגשם... לקראת הבר מצווה הוא קנה לי חליפה ושילם על אולם לחגיגה, אבל שבוע לפניה הוא נפטר* (שלו, 2024).

בתקופה זו נפתח לסעידיאן תיק פלילי, ובעקבות תיקים נוספים שנפתחו, הרחיקה אותו אימו מהשכונה, ובגיל 15 עבר להתגורר אצל אחותו בירושלים. על השינוי המשמעותי בחייו ניתן ללמוד מדבריו:

[63] שכונה ד' בבאר שבע- שכונה וותיקה בעלת תדמית שלילית, ושם השכונה הפך לשם נרדף לעוני ולפשע.

סיימתי תיכון עם בגרות מלאה, וכשהסבירו לנו על הצבא בבית הספר הבנתי שאני רוצה שירות משמעותי. נרשמתי לתנועת הנוער 'אחריי!', והיה לי שם מדריך שהערצתי. הוא שירת בפלס"ר גולני, ומאז החלום שלי היה להגיע לשם בעצמי (שם).

סעידיאן התגייס לחטיבת גולני, וביולי 2014 במהלך מבצע "צוק איתן" בו פעלו כוחות צה"ל בשכונת שג'אעייה בעיר עזה, נכנס כוח מחטיבת גולני לרצועת עזה בשני נגמ"שים, ובזמן נסיעה ברצועה אחד הנגמ"שים נתקע. דור דמרי, לוחם מהנגמ"ש השני, בו היה גם סעידיאן, סיפר: "...מבינים שצריך לחלץ אותו, ואז התחילו יריות מטורפות. היה פיצוץ מטורף. גרוסמן (סגן מפקד הפלוגה) צועק שהוא צריך 'נגב' (נשק), איציק רץ אליו... ואני רואה להבה ענקית של הנגמ"ש. ואתה מבין שכל מי שהיה שם לא נשאר" (שם). על האירוע והלילה שקדם לו, ועל חברו הטוב בן, מספר סעידיאן:

לפני שיצאנו למבצע ישנו אחד ליד השני ממש צמוד. חלמנו מה נעשה אחרי הצבא ומה יהיה. בן, היו לו תוכניות גדולות... המ"מ (מפקד המחלקה) שהיה שם אמר לי: "איציק, תרים את הווסט שלך, תלך לנגמ"ש השני", ובן נכנס במקומי. לפעמים אני אומר כאילו היה עדיף שאני אהיה שם במקומו, כאילו, בגלל שהוא כזה בן אדם מיוחד... אני חושב שראיתי אותו נשרף[64], כאילו, יש לי מחשבה כזאת... אני הייתי אמור להיות שם, כאילו, שתי דקות לפני כן הוא החליף אותי (שם).

למרות האירועים, הכוח המשיך בימי הלחימה ברצועת עזה, ולאחר המבצע, חזר סעידיאן יחד עם מחלקתו לפעילות צבאית שוטפת. לאחר כמה חודשים, כאשר המחלקה יצאה לתרגיל בשטח, התרחשה התפרצות נפשית ראשונה שחייבה התערבות טיפולית.

הלכנו לישון, ופתאום החברים העירו אותי מהשינה כי צעקתי... הייתי בתוך סיוט של ממש, אותו סיוט שפוקד אותי עד היום. הפגישו אותי עם קב"ן, אבל פחדתי שידיחו אותי מהיחידה וניסיתי להיראות כאילו אני בסדר. הקב"ן אמר שאני סובל מפוסט-טראומה, אבל התעקשתי שאני לא, והוא אישר לי להמשיך לשרת... אבל כשחזרתי הופיעו לי עוד תגובות פוסט-טראומטיות – חוסר שקט, עצבנות, סיוטים. הקב"ן הוריד לי פרופיל על סעיף נפשי וסיימתי את השירות כג'ובניק (שם).

לאחר שחרורו פנה סעידיאן לאגף השיקום במשרד הביטחון בבקשה להכרה בפוסט-הטראומה. הוא הוכר בוועדה הרפואית בבאר-שבע ב-50 אחוזי נכות, אבל הוחלט שרק מחציתם בעקבות השירות הצבאי, בטענה כי חלק ממצבו נגרם כתוצאה "ממאפיינים אישיותיים"[65], וזאת למרות שגויס עם פרופיל 97, וקב"א גבוה.

---

[64] יש ומראה חברו הנשרף כאירוע מכונן בחייו של סעידיאן השפיע על בחירתו בפרופרמנס הצתה עצמית, אך אין מקום במחקר זה להתעמק בכך.

[65] "הם אמרו שמגיעים לי 50% נכות, אבל חצי מהם נגרמו מאירועים שלא קשורים לשירות הצבאי אלא לחיים האישיים שלי, ולכן הם משאירים לי 25% בלבד. הזלזול הכי גדול שיכול להיות." (שלו, 2024). - דבריו תואמים את ההסבר שסיפקה עורכת הדין והוצג בתחילת הפרק.

לאחר אשפוזו בפעם שנייה במחלקה פסיכיאטרית, פנה סעידיאן לעמותת שיל"ת (שיקום לוחמים ולוחמות), ובתמיכת העמותה ומנהלה, החל בשיקום חייו, ואף עבר להתגורר בשכירות בתל-אביב.

גיא דואק, מנהל העמותה, שמע את הסיפור שלי והוציא אותי מהמחלקה ליחידת דיור ליד הבית שלו... הוא לקח אותי כפרויקט, עזר לי להגיש ערעור לאגף השיקום ונתן לי כלים לחיים. פתאום התחלתי לחיות. גלשתי (בים) ימים שלמים והתחלתי ללמוד את שיטת ימימה[66], שני כלים שעזרו לי להבין מי אני... שאני לא רק פוסט-טראומטי, אלא הרבה מעבר. ניגנתי בגיטרה ובתופים, כתבתי קצת, מצאתי עבודה וחזרתי להיפגש עם חברים שניתקתי איתם קשר (שם).

5.4.2 מעורבות חברתית ופעילות במאבק נכי צה"ל הפוסט-טראומתיים

ב-12 באפריל 2018, שלוש שנים (בדיוק) לפני מחאתו בהצתה עצמית של איציק סעידיאן, שודר במסגרת תוכנית התחקירים "עובדה", סרטם של עמרי אסנהיים וגלעד טוקטלי "לנצח את סג'עייה" (2018). הסרט ליווה את שורדי אסון הנגמ"ש, אשר יצאו לשבוע לבקתה מבודדת בהרי הקרפטים ברומניה, בליווי אנשי המקצוע של עמותת "בשביל המחר", מתוך כוונה "בפעם הראשונה מאז המלחמה להיפגש כולם, ולפתוח את כל מה שקרה להם שם". עדויות של 12 החברים חשפו ליוצרי הסרט, לציבור הצופה ואף לחברים עצמם, את מה שקרה שם, ומה שהשאיר בהם האירוע (אסנהיים, 2018) . סעידיאן ומצבו כמתמודד פוסט-טראומה נחשפו ציבורית בסרט זה, כפי שתיאר זאת בדיעבד יוצר הסרט עמרי אסנהיים:

ביום הראשון שלנו במסע להרי הקרפטים לרומניה הוא (סעידיאן) *פרש החוצה בסערה, מתקשה לעצור את הדמעות. זה היה ממש בתחילתו של התרגיל הראשון אותו התבקשו הוא וחבריו לעשות, כדי לעבד את חוויות הלילה שלעולם לא ישכחו... מעל כולם בלט בסבלו, בבלבול שלו ובאובדן האמון במערכת, איציק סעידיאן. באותה סצנה שבה ישב במרפסת הבקתה ברומניה, מצועף בדמעות, חיבק אותו מפקד המחלקה שלו מאז, אוהד רויזבלט, מנסה להכיל את הכאב של איציק, להזרים לו קצת כוח. לרגע היה נראה היה שאיציק מתמלא, ואז למחרת מתרוקן שוב... לילה אחד דיבר ודיבר, ולא הפסיק לתאר את מה שעבר שם בלילה ההוא, ואת הגיהינום שהוא עובר מאז. שאלתי באותו הלילה את אחד ממנחי המסע אם איציק יוכל לצאת מזה. הוא ענה לי בכנות, שמצבו של איציק הכי מדאיג אותו. שהוא זקוק לעזרה דחופה, וספק אם מישהו יוכל להגיש לו אותה* (אסנהיים, 2021).

בסרט זה הוצג לציבור לראשונה סעידיאן כפנים מייצגות לנכי צה"ל פוסט-טראומתיים, אך זאת לא הפעם האחרונה. בשלוש השנים עד למחאתו בהצתה עצמית, סעידיאן ייצג שוב ושוב את נכי צה"ל מתמודדי פוסט-טראומה בפני הציבור הישראלי.

---

[66] שיטת ימימה: "לימוד חשיבה הכרתית": "הלימוד בשיטת ימימה מבקשת לתת כלים מעשיים לחשיבה הכרתית שתקרב את האדם למהותו, ולכן לשמחה".

ב-25 בנובמבר 2019 שודרה כתבתה של מיכל פעילן לחדשות ערוץ 12 "מסע הייסורים של הלומי הקרב". הכתבה מספרת את סיפורם של כ-4,600 לוחמים לשעבר המאובחנים כסובלים מהפרעת דחק פוסט-טראומטית, כאשר רק כמחצית מקבלים קצבאות ופיצויים התואמים את דרגת נכותם המוכרת, ורבים מהם נאלצים להתמודד עם קשיים בירוקרטיים ומאבקים ממושכים מול אגף השיקום על זכאותם לתמיכה, בתוך מה שניתן לכנות כ"מלחמת הוכחות" מתסכלת ומתמשכת.

תחקיר הוידאו מלווה את סעידיאן, אשר בקולו ובפנים חשופות מתאר את החיים עם פוסט-טראומה. סיפורו של איציק סעידיאן מוצג בכתבה[67] בפירוט רב, תיאור הקרב בסג'עייה, ההתמודדות הנפשית, המשברים והסטטוס העכשווי.

יותר מחמש שנים עברו מאז הקרב ההוא בסג'עייה בקיץ 2014 והתמונות משם לא עוזבות אותו. בקרוב יחגוג איציק את יום הולדתו ה-25 ועדיין אין לו עבודה מסודרת, הוא לא לומד באוניברסיטה ולא הצליח להחזיק בקשר זוגי רציני. החברים שנהרגו, המראות שראה שם והריחות מאותו קרב לא עוזבים אותו (פעילן, 2019).

סעידיאן מוסיף בכתבה "מבט מבפנים" על ההתמודדות מול הועדות הרפואיות של אגף השיקום:

אתה צריך לשבת שם ולספר להם בחצי שעה מה עבר עליך חמש שנים. יש לך גם זמן מוקצב. אם אתה לא עם עורך דין ששילמת לו עשרות אלפי שקלים, 30-40 אלף שקל מינימום... לפני ואחרי כל ועדה יש... אתה לא חי, פשוט ככה. לא חי. אני לא חי... אני לא מדבר, לא ישן, בקושי אוכל, לא יוצא מהבית... אז אמרתי להם: "תקשיבו, אני שלוש שנים כבר במסכת הזאת, תחליטו מה אתם רוצים וזהו". מה התשובה שאני מקבל? "אתה רצית להגיע לפה, אם לא היית רוצה היית יושב בבית" (שם).

הכתבת מיכל פעילן מוסיפה כי "הרבה מהלוחמים סירבו לשתף פעולה, פחדו להיחשף, אבל גם הם מתארים את אותה מצוקה, את אותה חוויה משפילה בוועדות- יחס חשדני וקשה מצד רופאים רבים, וגם הליך הבדיקה עצמו- משפיל וחודרני, ולפעמים רבות משאיר נזק קטן לא פחות, מהפציעה עצמה" (שם). דבריה אלה מחדדים את מקומו של סעידיאן כפעיל מאבק, אשר חושף את סיפורו שוב, על מנת לקדם שינוי.

כשלושה חודשים לאחר כתבה זו, בפברואר 2020, שוב מוצג סעידיאן כפני המאבק ב"סיפורי חונכויות" של עמותת "מצמצמים רווחים". בפרסום זה מצולם סעידיאן עם תמנה שמאלי, חונכת מטעם העמותה, עליה כתב סעידיאן:

הרגשתי שאני מאבד את זה עם כל הלחץ של השחרור יחד עם הפוסט-טראומה, שליוותה אותי מאז הלחימה. אני חושב שהחונכת, תמנה, נתנה לי מקום קטן, שהיה גדול בשבילי, וזה היה חשוב לי.

[67] כמו גם סיפורם של ניר רייכט ואור פרידמן.

המפגש עם תמנה אפשר לי להסתכל על דברים מזווית אחרת ולהתעסק בדברים אחרים. החונכות אפשרה לי למצוא קצת שלווה. סוג של הזדמנות להסתכל על דברים בעוד כמה צורות. היא אפשרה לי לא להתעסק רק במחלה שלי, אלא לחשוב גם על דברים אחרים. מכל המלווים בעמותה את הגעת אליי משמים, ואני חושב שאין דבר כזה "סתם", לכל דבר יש סיבה (מצמצמים רווחים, 2020).

כמחצית השנה לפני הצתתו העצמית של סעידיאן, בספטמבר 2020, במסגרת תערוכת צילומים, שיזמה עמותת "שותפות מגן ישראלית", ושמטרתה הובלת שינוי חברתי וחוקתי למען פצועי פוסט-טראומה ומשפחותיהם, הוצגו תמונות של ידוענים, כל אחד בנפרד עם נפגעי פוסט -טראומה. שוב הופיע איציק סעידיאן כמייצג ו"פניהם" של פצועי פוסט טראומה. בתמונה המוצגת[68], צילום בשחור-לבן, נראים סעידיאן וזיו שילון[69] חבוקים עצומי עיניים, כאשר פני שילון לקדמת התמונה, כמו גם גבו של סעידיאן ופרופיל שמאל פניו. בחיבוקו של שילון עוטף את סעידיאן בידו המכנית המחוברת לגדם ידו (Ynet, 2020). בדברי ההסבר בתערוכה על סעידיאן נכתב בין היתר:

השחרור היה קשה, תקופה של שהיה בין מחלקות פסיכיאטריות לבין מחסור בקורת גג והמון שאלות על החיים. איציק השתקם, מנהל היום חיי שגרה מלאים ותקינים, מכיר ויודע להתמודד עם הפציעה שלו בזכות רוחו האיתנה ואנשים טובים שפגש בדרך (רובין, 2021).

בדיעבד סיפרה עו"ד רוני ססובר, מנכ"לית עמותת "שותפות מגן ישראלית", כי "איציק השתתף בתערוכת הצילומים, הוא מאוד התרגש כי הרגיש שאנחנו הולכים לשנות את המציאות" (שם).

5.4.3 הצתתו העצמית של איציק סעידיאן

עם התפרצות מגפת הקורונה והסגרים בעקבותיה, רוב מקומות העבודה והבילוי בישראל נסגרו. וסעידיאן, כמו רבים אחרים, חיפש קשר אנושי פנים אל פנים והחל בביקורים תכופים ב"בית הלוחם" בתל אביב, אשר נשאר פתוח לקהל בתקופה זו. בתקופה זו נחשף סעידיאן לסיפורי עוולות נוספים ממקור ראשון, ומתחדדת אצלו תחושת אי-הצדק והקיפוח, כפי שהוא מתאר במילותיו שלו:

הייתי יושב שם שעות ומכיר עשרות אנשים, לוחמים, נכי צה"ל ופוסט-טראומטיים. כל אחד היה מספר את הסיפור שלו, מדבר על הפציעה ועל הקשיים שהמדינה מערימה עליו כדי לזכות באיזושהי הכרה. הכרתי חבר שהתעוור בפעילות מבצעית וסיפר שהמדינה בקושי הכירה בו. הכרתי גם לוחם פוסט-טראומטי שעבר לגור באיזה יער כדי להתנתק מהכול. הייתי נוסע אליו לפעמים, מסדר לו את האוהל ומביא לו אוכל. אלה אנשים שכל החיים שלהם עשו בשביל המדינה, אנשים שבזכותם אנחנו

[68] מצורפת כנספח 3. (צילום: עידו איז'ק)

[69] קצין גבעתי נכה צה"ל קטוע יד, שהפך יזם ופעיל חברתי.

חיים פה, ובמקום שיתייחסו אליהם כמו אל מלכים המדינה גומרת אותם. התסכול היה כפול, כי היה גם דיסוננס בין החיים של האנשים האלה לחיים של החברים שלי מתל אביב. אני יושב בבית החייל ושומע מה עוברים אנשים, ומצד שני אני גר ליד הים, חווה את החיים הבוהמיינים של העיר, רואה אנשים עם כסף, מבלה במסיבות פרטיות. לא יכולתי לשאת את חוסר הצדק שיש במדינה הזו והבנתי שאני חייב לעשות משהו (שלו, 2024).

סעידיאן מוסיף ומתאר את מחשבותיו ואת תחושתו שמוטלת עליו אחריות לפעול אל מול אי-הצדק.

הבנתי שאם אני לא אעשה משהו וארים את הכפפה, שום דבר לא ישתנה עבור האנשים האלה... כמה ימים חשבתי מה לעשות, אבל לדבר עם המערכת אי אפשר, עוד הפגנה מול משרד השיקום לא תוביל לשום דבר, ולפגוע באנשים אחרים לא בא בחשבון (שם).

כיממה לפני ערב יום הזיכרון לחללי צה"ל 2021, יצא סעידיאן לגלוש בים באחד מחופי תל-אביב. לאחר כמה "גלים מוצלחים" חזר לביתו, התלבש והכניס לתיק הגב שלו בקבוק עם חומר דליק ומצית, התניע את רכבו ונסע לאגף השיקום של משרד הביטחון בפתח-תקווה.

רציתי לעשות את זה שם, מולם, איפה שהוועדות, איפה שיושבים כל האלה שמחליטים וחותמים ולא חותמים, רציתי שיראו ויבינו עד כמה סבל סבלתי מהם (נעים, 2022).

השומר בבניין שאל אותי לאן אני מגיע. אמרתי 'לוועדה', נכנסתי לבניין ויצאתי מהר. רק אחרי שנכנסתי מחדש ויצאתי שוב החלטתי שאני עושה את זה... נזכרתי בחבר שלי שהערצתי, בן וענונו ז"ל, שנהרג במבצע 'צוק איתן', חשבתי עליו, נעמדתי מול מצלמות הבניין, שפכתי על עצמי דלק והדלקתי את האש. בשנייה שהצתתי את עצמי ראיתי שהשומר קולט אותי ורץ לכיוון המטף, וכשהתחלתי להישרף הוא כבר רץ לכיווני. אבל האמנתי שאני אמות. אני זוכר הכול... אני זוכר שהתחלתי להישרף, אני זוכר את הכאבים הנוראים ואת הדרך באמבולנס לבית החולים. כשהגענו לבית החולים רצו לכיווני מלא רופאים, ואני זוכר שאמרתי להם, 'עשיתי חיסון קורונה, אתם יכולים לטפל בי' (שלו, 2024).

בבית החולים הובהל סעידיאן לסדרת ניתוחים, ואז הורדם לכחמישה חודשים כשמצבו מוגדר אנוש. מצבו השתפר בתקופה זו והגדרתו שונתה ל"פצוע קשה", אך שוב חלה הידרדרות במצבו ומשפחתו עודכנה כי נשקפת סכנה לחייו. בספטמבר 2021, ובניגוד להערכות הפסימיות של רופאיו, התעורר ושב להכרה.

בעקבות אקט ההצתה העצמית, גברו הקולות ברשתות החברתיות לצאת ולמחות על מנת לעורר בשנית את המודעות למאבק. בקבוצות הווצאפ ובקבוצות הפייסבוק של מתמודדי פוסט-טראומה יצאה קריאה לחידוש הפגנות נכי צה"ל כבר בערב יום הזיכרון לחללי צה"ל. אחרים קראו לתחילת מחאה בערב יום העצמאות

בהר הרצל בירושלים (גרינווד, 2021). ב-14 באפריל 2021 הגיעו עשרות נכי צה״ל ואזרחים תומכים לעמוד במהלך צפירת יום הזיכרון לחללי צה״ל מול משרדי אגף השיקום בפתח תקווה, במקום בו הצית עצמו איציק סעידיאן. בהוראת ממלא-מקום ראש אגף השיקום, אף הצטרפו למוחים בזמן הצפירה עובדי אגף השיקום (פלג, 2021).

בבוקר יום ראשון ה-18 באפריל, הפגינו אלפים מנכי צה״ל ותומכי מאבקם מול בסיס הקריה בתל אביב וחסמו צירי תנועה ראשיים בנתיבי איילון. בסיסמאות המחאה צעקו את שמו של סעידיאן, ועל חולצותיהם ושלטי ההפגנה נכתב: ״לא משאירים פצועים מאחור״, ״סליחה שנפצעתי״, ״הפסיקו להתעלל בגיבורים״ ו״לא נשכח ולא נסלח על מעשי אגף השיקום״ (בוחבוט ולוי, 2021). אלוף במיל׳ עוזי דיין, יו״ר שדולת נכי צה״ל בכנסת לשעבר, הגיע לתמוך במפגינים וקרא לראש הממשלה ושר הביטחון לביצוע רפורמה מעמיקה ולהקמת מערך טיפולי להלומי הקרב. בעקבות כך, שר הביטחון בני גנץ הצהיר כי בכוונתו להביא לממשלה ולכנסת ישראל שורת החלטות לקידום הטיפול בנכי צה״ל, שכן לדבריו ״בנושא זה קיים קונצנזוס מקיר לקיר בממשלה ובכנסת, ולכן ניתן לקדם את הנושאים במידי בהסכמה וללא תנאים תוך הקצאת המשאבים הנדרשים״ (שם). שר הביטחון גנץ, כמו גם יו״ר השדולה למען נכי צה״ל לשעבר עוזי דיין, ואף יו״ר ארגון נכי צה״ל, עידו קלימן, הדגישו כי יש לפעול לרפורמה על פי דו״ח ועדת בן ראובן.

ב-5 במאי 2021 התחדשה מחאת נכי צה״ל, שכן הרפורמה שהובטחה התמהמה, אך כיממה לאחר מכן הגיעו משרדי הביטחון והאוצר להסכמות עם ארגון נכי צה״ל בדבר רפורמת ״נפש אחת״. הוחלט כי יוקצה תקציב של 300 מיליון ש״ח לשם מתן מענה מידי לצורכי הטיפול והשיקום של נכי צה״ל, בדגש על נפגעי פוסט טראומה, הקמת מנגנון שיסייע לפצועי פוסט טראומה, אשר יכלול הקמת בית מאזן, סיוע פסיכולוגי לבני משפחה, מסלולי הכשרה מקצועית, הפעלת קבוצות תמיכה, הסתייעות בכלבי שירות, סל טיפולים אלטרנטיביים והפעלת מוקד טלפוני מקצועי וייעודי. עוד הוסכם כי אגף השיקום יתוגבר ב-60 תקני כוח אדם נוספים (כהנא ושובל, 2021). החל מאוגוסט 2021 הורחב סל הטיפולים שמעניק אגף השיקום לנפגעי פוסט טראומה בהתאם לסיכומים, הכולל טיפולים אלטרנטיביים לנכי צה״ל פוסט- טראומתיים וטיפולים פסיכולוגיים לילדי פוסט טראומתיים ופגועי נפש וגוף. הוקם מוקד ייעודי לאספקת קאנביס רפואי, ופורסם מכרז להקמת מוקד תמיכה נפשית (כרמון, 2021).

5.4.4 פרפורמנס רדיקלי בשלב דעיכת מחאה: הצתתו העצמית של איציק סעידיאן

<u>דעיכת מחאה סקטוריאלית ואובדן התשתית התנועתית</u>

אקט ההצתה העצמית של איציק סעידיאן באפריל 2021 התרחש בשלב בו מאבק נכי צה״ל הלומי הקרב כבר חווה דעיכה מובהקת, מאבק שנמשך למעלה מעשור, אך מצא עצמו באותה תקופה ללא מסגרת תנועתית אפקטיבית וללא הד ציבורי משמעותי. המחאה, שהחלה ממונולוג אישי של הלום קרב (עידו גל רזון), צברה תנופה ציבורית ותקשורתית, והבשילה לידי הקמת עמותות וקמפיינים פרלמנטריים. אלא שמראשית 2020, בשל משברים חיצוניים (מגפת הקורונה, אי-יציבות פוליטית) ושחיקת תשומת הלב הציבורית, ניכר תהליך

של התמסדות הדרישות לצד תחושת מבוי סתום ביורוקרטי. תהליך זה הוביל לדה-פוליטיזציה של השיח הציבורי על אודות הלומי הקרב, והנושא החל להיתפס כ"מטופל".

תהליך זה תאם את הדינמיקה שתיארו דלה פורטה וטארו כשלב דעיכה של מחזור מחאה: ירידה באינטנסיביות ההתגייסות, ריסון דרישות המחאה, התמקדות בהתנהלות מוסדית במקום פעולה ישירה, ותחושת קיפאון בקרב פעילים מרכזיים. על פי המודל של דלה פורטה וטארו, כאשר מנגנוני התיאום והסולידריות התנועתית נחלשים, מתרחשת נסיגה ממסגרות קולקטיביות, והתוצאה היא רדיקליזציה אישית. במילים אחרות, קריסת הרפרטואר המחאתי הלגיטימי לא רק מחלישה את האפקטיביות הפוליטית של המאבק, אלא גם יוצרת קרקע פוריה להופעתם של פרפורמנסים רדיקליים המבוצעים על-ידי יחידים שנותרו ללא ייצוג. "...ייתכנו חידושים פרפורמטיביים, בעיקר כאשר הטקטיקות המקובלות אינן נראות עוד אפקטיביות או לגיטימיות" (Tilly, 2008).

המעבר מהתארגנות רחבה לעמדה מוסדית-ביורוקרטית ניכר במיוחד במקרה בוחן זה. למרות אימוץ מסוים של המלצות הרפורמה, הליכי ההכרה בהלומי קרב נותרו סבוכים ואיטיים. סעידיאן עצמו היה מוכר כנכה צה"ל אך הרגיש כי המערכת לא מספקת מענה אמיתי למצוקתו, וניכר כי בחר להצית את עצמו לא רק כמחאה כלפי מדיניות אגף השיקום, אלא כתגובה לתחושת בגידה תנועתית וציבורית. ההקשר שבו פעל, קריסת המחאה הסקטוריאלית, העדר סולידריות אפקטיבית, והשקט ששרר סביב שאלת הלומי הקרב, יצרו את התנאים להופעת פרפורמנס של ייאוש רדיקלי, בשאיפה להחזיר את השיח הציבורי ואת המדינה עצמה לעימות עם שאלת אחריותה המוסרית כלפי לוחמיה.

<u>הבידוד המוסדי, חוויית ההדרה והמרחק מן המערכת</u>

סעידיאן, לוחם בגדוד 13 של גולני שלחם בקרב סג'עייה במבצע "צוק איתן" בשנת 2014, זכה להכרה רשמית כפוסט-טראומטי, לאחר תקופה ממושכת שבה נותר ללא מענה רפואי או מוסדי הולם. חוויית הפער בין פגיעתו לבין תגובת המדינה החריפה עם השנים, והתגלמה באופנים בירוקרטיים קונקרטיים: חוות דעת של פסיכיאטרים שהתעלמו מהשלכות הקרב, הליכים ממושכים מול אגף השיקום, ותחושת מאבק אישי אינסופי מול מערכת אטומה. סעידיאן עצמו תיאר את המציאות הזו כמתישה, תוך הדגשת הפער בין עוצמת הפגיעה לבין אופן הטיפול בה.

בנוסף לאתגר המוסדי, סעידיאן חש ניכור גם ביחס לחברה האזרחית ולמרחב התקשורתי. בדבריו לאחר ביקור ב"בית הלוחם", התרשם מסיפורי הלומי קרב אחרים וממידת ההתעלמות הציבורית כלפיהם. הדיסוננס בין הדימוי הציבורי של גיבורי קרב לבין המציאות היומיומית של הסבל השקט והבלתי-נראה הנחיל תחושת בגידה כפולה, מצד המדינה ומצד החברה גם יחד. בתוך הקשר זה, סעידיאן הסביר כי לא יכול היה "לשאת את חוסר הצדק" וכי הבין שהוא "חייב לעשות משהו". על-פי המודל של דלה פורטה וטארו,

תחושת הדרה כזו, בהקשר של דעיכה תנועתית, פועלת כזרז לרדיקליזציה של פרטים בשולי המחאה. כאשר התשתית הקולקטיבית נחלשת, והמדינה "מסרבת להקשיב", אקטיביסטים מבודדים נוטים לאמץ טקטיקות רדיקליות, לא מתוך אי-רציונליות, אלא כתגובה למיצוי האפשרויות הלגיטימיות. סעידיאן תיאר את עצמו כמי ש"עשה הכל לפי הספר" אך נענה בהכחשה, דבר המעיד על הצטברות מתמשכת של תחושת חוסר אונים תודעתי ורגשי כאחד.

חוויית השוליות שזיהה סעידיאן הייתה אפוא לא רק תוצאה של כשל טיפולי אלא של חוסר לגיטימציה מוסדית לתביעת צדק. בניגוד למחאות קולניות ומאורגנות שזכו להכרה תקשורתית, סעידיאן לא מצא אפיקי פעולה אפקטיביים בתווך שבין מוסדות המדינה לבין מחאת הלומי הקרב. כך נוצרה קרקע נוחה לפרפורמנס רדיקלי שביקש להחזיר את הנושא לתודעה הציבורית.

<u>רפרטואר לגיטימי ממצה את עצמו</u>

לפני הצתתו, סעידיאן לא היה מנותק מהמחאה הממוסדת, הוא הופיע בצילומי קמפיין משמעותי של עמותת "שותפות מגן ישראלית" לצד דמויות מוכרות, והביע תקווה כי יקודם שינוי ביחסי נכי צה"ל פוסט-טראומתיים ואגף השיקום של משרד הביטחון. אולם ככל שנקפו החודשים והמצב נותר ללא שינוי, הבין לדבריו כי "עוד הפגנה מול משרד השיקום לא תוביל לשום דבר". בכך הבהיר את תפיסתו כי רפרטואר קודמים, כמכתבים, ייצוגים ציבוריים, הפגנות מאורגנות ומחאות מקוונות, איבדו אפקטיביות.

לקראת שנת 2021, המאבק להכרה בזכויות הלומי הקרב בישראל נכנס לשלב מובהק של התמסדות. מה שהחל כמחאה רגשית וספונטנית , פרי מונולוג של עידו גל רזון, התגבש לכדי שורת יוזמות מוסדיות: קמפיינים תקשורתיים, חקיקה פרלמנטרית, הצעות לרפורמה במבנה אגף השיקום, ואף הקמת ועדה בין-משרדית בראשות ח"כ אבי דיכטר. אולם ככל שהמאבק התקדם בזירה הממסדית, כך גם נחלשה יכולתו לזעזע, לגייס, ולרתום את דעת הקהל. ההצהרות הפוליטיות התרבו אך לא הניבו שינוי מהותי. ועדות מקצועיות פעלו, אך מנגנוני אגף השיקום נותרו על כנם. גם כאשר קודמה "רפורמת נפש אחת", ניכר היה שהיא התקבלה כחלק מתהליך בירוקרטי, והדחיפות הרגשית שאפיינה את שלביו הראשונים של המאבק נעלמה.

בהתאם לטענתו של טילי (Tilly, 2008), רפרטוארים הם אמצעי תביעה קולקטיביים, אך עם אובדן יכולתם לזעזע או לעורר תשומת לב ציבורית, הם מאבדים מתוקפם. במצבים כאלה עולה הצורך בחדשנות רפרטואריאלית, שלעתים נוקטת צורה רדיקלית. כאשר צעדי מחאה מתונים נתפסים כבלתי אפקטיביים או ככאלה שנבלעו בתוך הסדר הביורוקרטי, עשויים פרטים לאמץ פרקטיקות דיסרפטיביות כתגובה טקטית לחסימת הערוצים הקונבנציונליים של פעולה מחאתית.

<u>הפרפורמנס הרדיקלי כאקט אסטרטגי</u>

ב־12 באפריל 2021, ערב יום הזיכרון לחללי צה״ל, הגיע איציק סעידיאן למשרדי אגף השיקום בפתח תקווה והצית עצמו. המעשה, שבמבט ראשון עשוי להתפרש כביטוי של ייאוש פרטי, היה למעשה אקט מחאתי מחושב, טקטיקה רדיקלית שביקשה לזעזע את יסודות המערכת הממסדית באמצעות פעולה פומבית בעלת משמעות סימבולית חדה. סעידיאן בחר בתזמון טעון בלוח השנה הישראלי, והציב את גופו באופן מודע במרחב ביורוקרטי מרכזי, כאתגר ישיר למנגנון שאותו ביקש לערער.

כפי שביגס (Biggs, 2013) מציע לראות בהצתה העצמית אסטרטגיה תקשורתית רבת עוצמה, שימוש בגוף הפרטי ככלי תקשורתי, שנועד להכריח את החברה והמדינה להביט, לשמוע, ולהגיב.

התגובות הציבוריות והפוליטיות לא איחרו להגיע, ותוך ימים נערכו הפגנות המוניות, שמו של סעידיאן הפך לסמל, והמערכת הפוליטית נאלצה להגיב. הפעלת לחץ ציבורי, הד ציבורי עצום, והקונצנזוס המוסרי סביב אוכלוסיית הלומי הקרב, יצרו יחד חלון הזדמנויות יוצא דופן. בתוך שבועות גובשה רפורמה מערכתית, והדיון הציבורי עבר שינוי טונאלי, כאשר סעידיאן לא הוצג רק כקורבן, אלא כלוחם חברתי.

בהשוואה למקרים הבוחן הקודמים, ילנה בוסינובה ומשה סילמן, ניתן להבחין בפערי השפעה, והאקט של סעידיאן חולל שינוי מוסדי מיידי[70].

בהתאם למודל המחזורי של דלה פורטה וטארו, ניתן להבין את הצתתו העצמית של איציק סעידיאן כאקט רדיקלי המגלם את הדינמיקה האופיינית לשלב דעיכה של מחאה, שלב שבו התמיכה הציבורית דועכת, הסולידריות הפנים-תנועתית נסדקת, והמערכת הממסדית חוסמת את דרכי הפעולה הלגיטימיות במחאה. בתוך מציאות זו, בה קווי המאבק מיטשטשים והקול התנועתי נחלש, בחר סעידיאן באקט קיצון מתוכנן, בזמן טעון ובמרחב סמלי, כדי לזעזע את התודעה הציבורית.

בהקשר זה, ההצתה אינה ניתנת להבנה כמעשה ייאוש בלבד, אלא כמהלך מושכל של שאיפה לפוליטיזציה מחודשת באמצעות זעזוע, פעולה דיסרפטיבית המופעלת על מנת לפרוץ את גבולות האדישות הציבורית ולכפות על המערכת להידרש מחדש לתביעה שנדחתה. במקרה בוחן זה התוצאה הייתה מיידית. השיח השתנה, הלומי הקרב חזרו למרכז תשומת הלב הלאומית, ורפורמה מוסדית נרחבת החלה להתגבש.

במובן זה, סעידיאן הביע מצוקה אישית, אך עיצב את כאבו לאסטרטגיה מחאתית. פרפורמנס ההצתה הפך את הפגיעה הפרטית לאירוע פוליטי רחב היקף, שהשפיע על סדר היום, יצר תודעה מחודשת, וחולל שינוי מדיניות.

[70] מחקר זה אינו עוסק בתוצאות ההצתה העצמית והשפעתן. אך יש מקום למחקר המשך השוואתי.

סיכום ומסקנות

פרק זה מבקש לסכם את עיקרי הממצאים שעלו מהמחקר, להצביע על תרומתו להבנה של פרפורמנס ההצתה העצמית כמחאה פוליטית, ולבחון את משמעותם התיאורטית והאמפירית של דפוסי הפעולה שנחשפו לאור המסגרת האנליטית שהונחה בתחילת העבודה. בתוך כך, יודגש האופן שבו הממצאים מאששים את הטענה המרכזית, תוך התמודדות עם מגבלות המחקר, והצבעה על כיווני חקירה נוספים שיכולים להעמיק את ההבנה של פרקטיקות מחאה רדיקליות בעידן הפוליטי הנוכחי.

מחקר זה ביקש לבחון האם קיימת דפוסיות בעיתוי של פרפורמנס הצתה עצמית במחזורי מחאה פוליטיים, וכיצד ניתן לפרש את האקט הרדיקלי הזה כתולדה של דינמיקות פנים-תנועתיות ושלב דעיכה במחזור מחאה. במוקד השאלות עמדה ההנחה כי מדובר בבחירה אסטרטגית ולא אימפולסיבית, כזו שמתקבלת בתנאים של שחיקה ארגונית, ירידה בתמיכה הציבורית, ותחרות גוברת על משאבים ונראות בזירה המחאתית.

לשם בחינת שאלה זו, התבסס המחקר על תשתית תיאורטית כפולה: מחד, שיח הרפרטואריים של צ׳ארלס טילי, המדגיש כי פעילי מחאה בוחרים את טקטיקות הפעולה מתוך מאגר מצטבר של פרקטיקות מוכרות, שעוצבו היסטורית והתקבעו כלגיטימיות במאבקים ציבוריים. בתוך רפרטואר זה, עומדות בפני הפעילים שלוש אפשרויות: חזרה על פרפורמנס שנוסה בעבר, אימוץ של פרפורמנס, או במקרים נדירים המצאה של פרפורמנס חדש לחלוטין. טילי טוען כי החזרה היא האפשרות הסבירה ביותר, האימוץ פחות שכיח, וההמצאה נדירה, שכן היא מחייבת מאמץ פרשני, ארגוני וסימבולי גבוה, ואינה נהנית תמיד ממובנות או לגיטימציה ציבורית.

מאידך, המודל המחזורי של דלה פורטה וטארו מציע ניתוח דינמי של מחזורי מחאה, תוך הדגשת השינויים המתחוללים לאורך זמן במבנה ההתגייסות, בדרכי הפעולה וביחסי הכוחות בתוך התנועה. דגש מיוחד ניתן לשלב הדעיכה של המחאה, שבו לפי המודל גוברת הנטייה לפרפורמנסים קיצוניים ואלימים מצד שחקנים פריפריאליים, המבקשים לבדל עצמם, לשמר לגיטימציה, ולעורר מחדש עניין ציבורי.

שילובם של שני המודלים מאפשר להבין את ההצתה העצמית שלא כאירוע אינדיבידואלי מנותק, אלא כתגובה מחושבת למצב של דעיכת מחאה, קרי ירידת הלגיטימציה, שחיקת הרלוונטיות הציבורית, ותהליכי פיצול פנימיים במגזר התנועה. במצב זה, ההצתה נתפסת ככלי פוליטי ותקשורתי עוצמתי, הרווי משמעות סימבולית, אשר נועד לייצר ״הפרעה״, לשבור את קיפאון השיח הציבורי, ולהפעיל לחץ מחודש על מקבלי ההחלטות.

ניתוח השוואתי של שלושת מקרי ההצתה העצמית שנבחנו: בוסינובה במחאת ההתנתקות (2005), סילמן במחאת האוהלים (2012), וסעידיאן במאבק נכי צה"ל (2021), מעלה ממצאים עקביים המצביעים על דפוסיות בעיתוי השימוש בפרפורמנס רדיקלי זה. בכל אחד מהמקרים, ההצתה בוצעה בשלב דעיכה של מחזור מחאה, כאשר המחאה איבדה מתנופתה הציבורית, הארגונית או הפוליטית. בשלב זה ניכרה ירידה ברמת הסולידריות הפנימית, פיצול מגזרי, עייפות חומרית ואידיאולוגית, וכן תחושת קיפאון בזירה המוסדית. בתנאים אלה, פרפורמנס של הצתה עצמית שימש כאקט מחאה דרמטי שנועד לחדש את תשומת הלב הציבורית, לגייס מחדש לגיטימציה, ולעיתים אף לבטא ייאוש מתמשך מן האפשרות להשפיע באמצעים לגיטימיים או קולקטיביים.

שנית, בכל המקרים נצפתה זיקה הדוקה בין הדינמיקה הפנים-תנועתית לבין הופעת האקט הרדיקלי. ההצתות לא התרחשו בוואקום, אלא בתגובה לתחושת שוליות, הדרה או שקיפות בתוך מגזרי המחאה עצמם. בוסינובה נדחקה לשוליים בשיח הפנים-ימני עם דעיכת גוש אמונים והדומיננטיות של מועצת יש"ע, סילמן פעל כפרט מבודד לאחר קריסת מבני הפעולה של מחאת האוהלים, וסעידיאן פעל מתוך תחושת נטישת המאבק מצד הארגון הייצוגי הממוסד של נכי צה"ל והפעילים המובילים. במילים אחרות, הממצא המשותף מצביע על כך שההצתה העצמית מופיעה כתגובה מחושבת דווקא מתוך שייכות עמוקה לקולקטיב המוחה, אך גם מתוך תסכול הולך וגובר ממידת ייצוגו ודאגתו של אותו קולקטיב כלפי היחיד.

שלישית, ממצאי המחקר מדגישים את השימוש בפרפורמנס ההצתה ככלי תקשורתי בעל עוצמה סימבולית. בכל אחד מהמקרים, האקט לווה במסר ציבורי ברור, לעיתים מלווה במכתב, שלט או הצהרה מוקדמת, שנועד לתווך את המשמעות הפוליטית של המעשה. הבחירה בפרפורמנס כה קיצוני מסתמנת שאינה רק תוצר של ייאוש פרטי, אלא משקפת אסטרטגיה מכוונת ליצירת "הפרעה" רגשית ומוסרית בסדר הציבורי, ובכך לעורר תגובה ציבורית מחודשת. פעולתם של השלושה נועדה לחרוג מהשיח השגרתי של המחאה ולכונן מחדש את המאבק בזירה הציבורית, כמעשה של שיקום סמלים, יצירת טראומה ציבורית ייצוגית, ולעיתים אף מסר מגייס לעמיתים למחאה שנותרו פאסיביים.

רביעית, ההשוואה בין המקרים מאששת את ההנחה התאורטית כי הצתה עצמית נוטה להופיע כתגובה להיחלשות האפקטיביות של רפרטוארים קודמים, הן של הפרט האקטיביסט והן של התנועה החברתית. במחאה על תוכנית ההתנתקות וביצועה, ברמה הקולקטיבית, מחאת המתנחלים ותומכיהם אופיינה בתחילתה בארגון מרכזי, היררכי ומתואם שהובל על ידי מועצת יש"ע. זו הפעילה טקטיקות מחאה קלאסיות: הפגנות המוניות, שרשראות אנושיות, תפילות המוניות, שביתות רעב, ואמצעי מיתוג רבי עוצמה כדוגמת הצבע הכתום שסימן את ההתנגדות ברחבי הארץ. קמפיינים אלו נועדו לשדר לכידות, לגיטימציה אזרחית ונאמנות לצביון לא-אלים. אולם, ככל שהתקרב מועד הפינוי, והתברר שמנגנוני המחאה הלגיטימיים אינם מצליחים לבלום את מימוש התוכנית, החלה להישחק אמינותם ויעילותם של אמצעים אלה. התנועה

נכנסה לשלב של פיצול פנימי ודעיכה, כשבצידם הופיעו טקטיקות קצה של קבוצות שוליים כסרבנות, חסימות כבישים, פרובוקציות מכוונות, ואף פעולות טרור יחיד, שנועדו לשנות את מאזן הכוחות ולחדש את המחאה. בתוך כך, מסגרות הפעולה האסטרטגיות שהציבה מועצת יש"ע קרסו בהדרגה, ואיבדו אחיזתן הן בקרב הציבור הרחב והן בקרב פעילים בשטח. ברמה האישית, ילנה בוסינובה מגלמת את כישלון רפרטואר הפרט האקטיביסט. לאורך שנתיים ניסתה בוסינובה שורה של טקטיקות מחאה: היא השתתפה בהפגנות רבות, נקטה שביתת רעב, פרסמה מכתבים ומאמרי דעה ברוסית, ניסתה להתפקד לליכוד במטרה להשפיע מבפנים, ונעצרה מספר פעמים על פעילותה הציבורית. היא גם פעלה באפיקים אידיאולוגיים, ניהלה חוגי זהות יהודית, וניסתה ליצור שינוי בתוך קהילת העולים. אולם, ככל שנקפו הימים ונראה היה שגורל גוש קטיף נחרץ, גברה תחושת השוליות וחוסר-האונים. ניסיונותיה לתקשר את מחאתה לא רק נדחו על ידי מוסדות המדינה, אלא גם נדחקו לשוליים בתוך המחאה עצמה, שהפכה מנוהלת, ממותגת וזהירה. בנסיבות אלה, ההצתה העצמית התפתחה כאופק טקטי אחרון, לא כאקט של ייאוש גרידא, אלא כתגובה מחושבת לשחיקת כל יתר הדרכים להביע מחאה בעלת תהודה.

במחאה החברתית של 2011 בישראל, הרפרטואר הקולקטיבי של התנועה התפתח מפרפורמנסים המוניים, לגיטימיים ובעלי לגיטימציה ציבורית רחבה, לפרקטיקות רדיקליות ומבוזרות. בשלבים הראשונים של המחאה, עיקר הרפרטואר כלל הקמת מאהלים, הפגנות ענק, שימוש בסמלים תרבותיים, ושיח מאחד המבקש לנסח "קונצנזוס אזרחי". ככל שהמאבק התקדם, נוצרה שחיקה באפקטיביות של טקטיקות אלו: התמיכה הציבורית פחתה, הקואליציה התנועתית התפצלה, ומנגנוני השפעה פורמליים לא הניבו שינויים מדיניים ממשיים. ניסיונות להחיות את המחאה בשנה שלאחר מכן נתקלו באדישות ציבורית ובתגבור ההדרה של קבוצות שוליים מתוכה. על רקע זה, חלק מהקבוצות ניסו טקטיקות חדשות, כדוגמת פלישות לבנקים, עימותים עם המשטרה והקמת מאהלים בלתי-חוקיים, וזאת כתגובה להיחלשות כוח המחאה בשדה הציבורי.

בתוך תהליך זה, אקטיביסטים כדוגמת משה סילמן מצאו עצמם נדחקים לא רק לשוליים החברתיים והכלכליים, אלא גם לשוליים הפנימיים של התנועה עצמה. סילמן, שפעל במסגרת "החזית החיפאית", ניסה לאורך זמן להשפיע על רפרטואר המחאה: הוא פנה לערוצים ארגוניים, נטל חלק פעיל בהפגנות ובדיונים, יזם פלישות סקווטינג, וניסה לנסח שיח חברתי אותנטי המבוסס על מצוקות מוחשיות של קבוצות מודרות. ככל שהתברר לו כי המסגרות הקולקטיביות אינן מצליחות להניע שינוי, וכי המחאה המרכזית ממשיכה לדבוק בטקטיקות מתונות ולא-מאיימות, סילמן בחר לנתק עצמו ממסגרות אלו. תחושת כישלון הרפרטואר האישי, כמי שניסה להיאבק באמצעים פוליטיים, משפטיים, וקהילתיים, התלכדה עם קריסת הרפרטואר הכללי של המחאה, ויצרה מציאות בה ההצתה העצמית הופכת לאופק טקטי אחרון.

במאבק הציבורי לשינוי ביחסי אגף השיקום ונכי צה״ל מתמודדי פוסט-טראומה, ניתן לזהות רפרטואר מחאה מתון, מוסדי ומבוקר, שהתבסס בראשיתו על ערוצי פעולה לגיטימיים. התנועה הקולקטיבית שהתגבשה סביב נכי צה״ל כללה הפגנות שקטות מול משרדי ממשלה, קמפיינים תקשורתיים מרובי חשיפה, לחץ פרלמנטרי ודיונים בוועדות הכנסת, תוך הקפדה על ממלכתית וזהירות טקטית. עם הזמן, כשהסתמן שמנגנוני הפעולה הפורמליים אינם מצליחים להביא לשינוי ממשי במדיניות אגף השיקום, וכי הדרג הבירוקרטי ממשיך לגלות אדישות ואף התנכרות לסבל המתמודדים, החלה להישחק האפקטיביות של רפרטואר זה. תהליכי שחיקה אלו הוחרפו על רקע משברים נוספים, כגון מגפת הקורונה והמשבר הפוליטי המתמשך, אשר דחקו את הסוגייה לשוליי השיח הציבורי. בתוך קונטקסט זה, סעידיאן, לוחם לשעבר מתמודד פוסט-טראומה, מיצה שורה של טקטיקות מחאה לגיטימיות ופורמליות, והיה שותף פעיל בניסיונות לעורר עניין תקשורתי באמצעות פרסומים אישיים, ואפשר להפוך את סיפורו האישי לפני המאבק. חרף מאמציו, הוא נתקל בחומה בירוקרטית אטומה, ולא זכה להכרה מלאה בנכותו ובסבלו. ככל שגברו התסכול והתחושה כי קולו מושתק, כך הלכה והתחדדה חוויית הדחיקה, לא רק מהממסד, אלא גם מהשיח הציבורי סביב פוסט-טראומה. בתוך תהליך זה, קרסו גם עבור סעידיאן רפרטוארים פרטיים של מחאה. כמו במקרים של בוסינובה וסילמן, גם כאן אין מדובר באקט אימפולסיבי גרידא, אלא בהכרעה פרפורמטיבית, שמבקשת לשבור את מחסום האדישות, ולכונן מחאה רדיקלית מתוך קריסתן של דרכי מחאה מתונות. הצתתו של סעידיאן חושפת את גבולות רפרטואר המחאה הממלכתי, ומדגישה כיצד מיצויו מוביל לפרקטיקות קצה של אקטיביסטים בודדים.

לבסוף, השוואה בין שלושת המקרים מעלה אף ממצאים ראשוניים לקיומו של דפוס תזמון משותף: בכל מקרה הצתה עצמית, חלף פרק זמן ממושך בין תחילת מעורבותו של הפעיל במחאה לבין הצעד הרדיקלי, וההצתה התרחשה במועד סימבולי או טקסי הקשור למחזור המחאה (מועד פינוי בפועל, הפגנת ציון שנה, או יום זיכרון). ממצא זה מחזק את הטענה כי לא מדובר באקט ספונטני, אלא בבחירה מחושבת של עיתוי טקסי-מחאתי שנועד למקסם את ההשפעה.

במבט כולל, המסגרת התאורטית ששימשה את המחקר, שיח הרפרטוארים של טילי ומודל מחזור המחאה של דלה פורטה וטארו, אפשרה להבין את פרפורמנס ההצתה העצמית כתגובה אסטרטגית, מובנית, ולא כפעולה פתולוגית או חריגה בלבד. מקרי ההצתה שנבחנו מצביעים על היווצרות של תבנית מחאתית רדיקלית אשר צומחת מתוך תנאים חוזרים: דעיכה ארגונית, פיצול פנים-מגזרי, מיצוי רפרטוארים שגרתיים, ותסכול מן הייצוג המחאתי הקיים. בכך, המחקר מרחיב את השיח התאורטי על רדיקליזציה במחאות, ומדגים כיצד גם הפרקטיקות הקיצוניות ביותר משתלבות בתוך דינמיקה מחזורית כתגובה קולקטיבית ומודעת, ולא כחריגה מבודדת.

מחקר זה מבקש להציע תרומה צנועה לשלושה ממדי שיח: התאורטי, המושגי והאמפירי, במסגרת חקר מחאות פוליטיות ותופעות של פרפורמנס רדיקלי.

ברמה התאורטית, המחקר ממקם את תופעת ההצתה העצמית בתוך הדינמיקה המחזורית של מחאה קולקטיבית, כפי שנוסחה על ידי דלה פורטה וטארו, ולא כחריגה פתולוגית או כתגובה אישית מבודדת. באמצעות הסתמכות על מודל זה, ניתן לזהות מופע חוזר של פרפורמנס רדיקלי דווקא בשלב דעיכה של מחאות, ולראות בהצתה העצמית חלק אינטגרלי, אם כי נדיר וקיצוני, מן המערך האסטרטגי האפשרי לפעולה בעת משבר מחאתי. בכך, המחקר מבקש להרחיב את השימוש במסגרת המחזורית להבנת מופעים של הקצנה טקטית ולא רק של דעיכה כמותית או ארגונית.

ברמה המושגית, המחקר מציע לראות בהצתה העצמית אקט של ***פרפורמנס בידול אסטרטגי***, פעולה שנועדה לא רק למחות כלפי חוץ, אלא גם לחדד נבדלות, לזעזע את המסגרת הפנימית של המחאה, ולעורר לגיטימציה מחודשת במצב של פיצול מגזרי או שקיעת תשומת הלב הציבורית. מיקום זה מדגיש את תפקידה הכפול של ההצתה, הן כקריאה דרמטית למערכת הפוליטית והן כערעור סימבולי בתוך הזירה המחאתית עצמה.

ברמה האמפירית, המחקר מציג לראשונה שלושה מקרי בוחן מההקשר הישראלי: ילנה בוסינובה (2005), משה סילמן (2012), ואיציק סעידיאן (2021), שלא נותחו עד כה במסגרת אחת של רפרטואר ומחזור מחאה. ניתוחם מאפשר לזהות דפוס עקבי בתזמון, בהקשר הארגוני ובסמליות המעשה, ומאפשר לבחון את ההצתה לא כתגובה חריגה של מקרה יחיד, אלא כביטוי רדיקלי לדינמיקה פנים-תנועתית. תובנה זו עשויה להעמיק את הבנת השילוב שבין אסטרטגיה מחאתית, שייכות קולקטיבית ופעולה אינדיבידואלית.

באופן כללי, ממצאי המחקר מזמינים המשך דיון בשאלת גבולות הרפרטואר המחאתי, ובדרכים שבהן פעולות רדיקליות, גם אם חריגות, עשויות להיתפס כתגובה מושכלת למצב של מיצוי, הדרה או דעיכה מחזורית. בדומה למחקרים איכותניים העוסקים בפרפורמנסים חריגים בזירת מחאה, גם מחקר זה מתמודד עם מספר מגבלות מתודולוגיות ותאורטיות שיש להביאן בחשבון בעת קריאת הממצאים והסקת המסקנות. ראשית, גודל המדגם המצומצם, שלושה מקרי בוחן, מגביל את האפשרות להכללה רחבה של המסקנות. אף שנעשה מאמץ לבחירת מקרים מובהקים ומגוונים מבחינת זירת המחאה, האוכלוסייה ותוכן הדרישה הפוליטית, עדיין מדובר במדגם איכותני, שמטרתו זיהוי תבניות פרשניות ולא הסקה כמותית מובהקת.

שנית, בחלקו המחקר מתבסס על מקורות משניים, הכוללים פרסומים עיתונאיים, חומרים מתווכים ועדויות עקיפות. היעדר נגישות למקורות ראשוניים או לריאיונות עם המעורבים עצמם יצר תלות בניתוח מסמכים פומביים, העלול לשקף לא רק את מעשיהם של הפעילים אלא גם את האופן שבו פורשו, מוסגרו וסוקרו על ידי אחרים, לרבות מערכות תקשורת, מוסדות ועמיתים למחאה.

שלישית, המחקר מבקש להציע קריאה אסטרטגית של פעולות טעונות רגשית וקיומית, ולעיתים אף טראומטיות. בתוך כך, קיים קושי מתודולוגי עקרוני באימות כוונות פרשניות. כל ניסיון להבין את מניעיהם

של אקטיביסטים שנקטו אקט רדיקלי כדוגמת הצתה עצמית מחייב זהירות, שכן מניעים אישיים, נפשיים ונסיבתיים משתלבים באופן מורכב עם אסטרטגיה פוליטית ותודעה קולקטיבית. לפיכך, פרשנות המעשה כהתנהגות אסטרטגית נעשית מתוך מודעות לגבולות המידע הקיים ומתוך צניעות מחקרית כלפי מורכבותה של פעולה רדיקלית מעין זו.

ממצאי מחקר זה מצביעים על תבניות מסוימות בהופעת הצתה עצמית כאקט מחאתי בשלב דעיכה של מחאות בישראל, אך גם מעוררים שאלות נוספות הדורשות העמקה ובחינה מגוונת יותר. בהתאם לכך, מוצעים מספר כיוונים אפשריים למחקרי המשך:

ראשית, הרחבת המאגר האמפירי להשוואה בינלאומית עשויה להעמיק את ההבנה התאורטית של פרפורמנס ההצתה העצמית. השוואה למקרים ממדינות שונות, תוכל לבחון האם הדפוסים שנמצאו בישראל מופיעים גם בהקשרים אחרים, או שמא מדובר בתגובה הקשורה לתרבות פוליטית וסוציולוגית מקומית.

שנית, ראוי להעמיק בחקירה של תפקידה של המדיה החברתית ושל זירות דיגיטליות אחרות בתיווך ובתפעול של פרפורמנסים רדיקליים. מעניין לבחון כיצד זירות אלו משמשות לפעולה סימבולית, כיצד מעוצב בהן הסיפור של "העוול" שהוביל להצתה, ומהי מידת השפעתן על תגובות ציבוריות, מוסדיות ותנועתיות. שימוש בניתוח שיח מקוון, תיוג רגשי ותגובות גולשים יוכל להאיר את הממד ההדהודי של האקט.

בנוסף, נדרשת חקירה של ניסיונות המסגור שביצעו המוחים עצמם, בין אם באמצעות מכתבים, שלטים, סרטונים או פרסומים טרם המעשה, על מנת להבין כיצד ביקשו למסגר את העוול שחוו, ולאיזה קהל יעד הופנה המסר. מחקר המשך עשוי להתמקד בניתוח פרשני של אותם ניסיונות מסגור, לבחון את מידת עקביותם, הבהירות הסמלית, וההדהוד שלהם בקרב הקהלים השונים.

לבסוף, מחקרי המשך עשויים לעסוק בשאלה הקריטית של אפקטיביות הפרפורמנס. האם, ובאיזה תנאים, אקט רדיקלי מסוג זה מצליח להצית מחדש גל מחאה. מעניין במיוחד להשוות בין מקרהו של סעידיאן, שהצית מאבק ציבורי וארגוני מחודש, לבין מקרה סילמן או בוסינובה, אשר לא חוללו מיסודו של גל מחאה חדש. השוואה זו עשויה להאיר את התנאים המקדימים להצלחה של פרפורמנס מסוג זה, כגון זמינות רשתות פעולה, מוכנות ציבורית, או נראות תקשורתית, ולהבהיר באילו הקשרים הצתה עצמית מצליחה לחרוג מהטראגי הפרטי אל האפקטיבי הפוליטי.

כיוונים אלו עשויים להעמיק את ההבנה בדבר מערכת היחסים המורכבת שבין אקט אינדיבידואלי קיצוני לבין הדינמיקה הקולקטיבית בתוכה הוא מבוצע, ובכך להוסיף נדבך חשוב לחקר פרפורמנסים של התנגדות במחאות מודרניות.

ביבליוגרפיה

אבסדזה, נ׳. (2005, 1 בספטמבר). אהבה עד המוות: ראיון עם ילנה בוסינובה. *וסטי* (פורסם באתר הקונגרס היהודי הרוסי – כתב עת אסיה, גיליון 82). נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://rjews.net/gazeta/asya82.shtml#val

אזולאי, י׳. (2005, 22 במרץ). אפי ועילית איתם הגיעו לגוש קטיף לחפש בית: ״ננסה לעצור את הפינוי״. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2005-03-22/ty-article/0000017f-e947-d62c-a1ff-fd7fbd1c0000

אטינגר, י. (2004, 11 בינואר). 120 אלף מפגיני הימין קראו לראש הממשלה ״לא להתקפל״. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2004-01-11/ty-article/0000017f-e8bb-dc7e-adff-f8bf09d40000

אלון, ג, וזרחיה, צ. (2005, 16 בפברואר). חוק פינוי־פיצוי אושר בכנסת ברוב של 59 מול 40; נדחו הצעותיהם של תומכי המשאל. *TheMarker*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.themarker.com/law/2005-02-16/ty-article/0000017f-e2f1-df7c-a5ff-e2fbeb050000

אנטוב, א׳. (2005, 1 בספטמבר). לזכרה של ילנה בוסינובה. *וסטי* (פורסם באתר הקונגרס היהודי הרוסי – כתב עת אסיה, גיליון 82). נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://rjews.net/gazeta/asya82.shtml

אסנהיים, ע׳. (2018, 12 באפריל). *מה באמת קרה בלילה ההוא בסגעייה ?* סרט תיעודי, סדרת תחקירים – ״עובדה״. mako. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/tv-ilana_dayan/2017/Article-202751521f9b261006.htm

אסנהיים, ע׳. (2021, 9 באפריל). *המלחמה שלו*. ״עובדה״. mako. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/tv-ilana_dayan/2021/Article-a3d360e79d5b871027.htm

אסנהיים, ע׳., וטוקטלי, ג׳. (2018, 12 באפריל). *לנצח את סגעייה*. תחקיר טלוויזיוני, סדרת תחקירים-״עובדה״. mako. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/tv-ilana_dayan/2017/Article-13c6852de4ab261006.htm

ארנון, נ׳. (2012, 16 ביולי). אחות של סילמן: ״הוא רצה למות כמו גיבור״. *מקור ראשון*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/386/751.html

בוחבוט, א. ולוי, ס. (2021, 18 באפריל). מאות נכי צה״ל חסמו את נתיבי איילון עקב סעידיאן: ״לא משאירים פצועים מאחור״. *וואלה! חדשות*. https://news.walla.co.il/item/3429861 .

בוסינובה, י׳. (2003, 12 באוגוסט). תקשורת עסוקה בהשמדת ישראל. *אתר לזכרה של ילנה בוסינובה*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://bosinova.rjews.net/

בוסינובה, י׳. (2003, 22 בינואר). *לראש ממשלת מדינת ישראל מר אריאל שרון* (מכתב פתוח). *אתר לזכר של ילנה בוסינובה*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://bosinova.rjews.net/

בוסינובה, י׳. (2005, 29 ביוני). עצורי משטרה. *אתר לזכרה של ילנה בוסינובה – העיתון היהודי רוסי* . נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://gazeta.rjews.net/bosinov1.php

בוסינובה, י׳. (2005). על תעמולה. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://bosinova.rjews.net/bosinov.shtml

בורזאק, ו׳. (2005, 17 בספטמבר). לנה תפסה את כאבם של אחרים ככאבה שלה. *דברי הימים של ירושלים*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://rjews.net/gazeta/asya82.shtml#val

בחור-ניר, ד. (2003, 19 בדצמבר). ראש הממשלה מציג: תוכנית ההתנתקות מהפלסטינים. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-2843363,00.html

בן, א׳. (2021, 24 במרץ). כאילו לא היתה קורונה: השיקול היחיד בבחירות היה "כן ביבי", "לא ביבי". הארץ. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/elections/2021-03-24/ty-article/.premium/0000017f-e05e-d568-ad7f-f37f40870000

בן־גוריון, ד׳. (1949, 11 בספטמבר). חוק הנכים, תש"ט — 1949. *פרוטוקול הכנסת הראשונה, ישיבה 76*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך פרויקט בן־יהודה: https://benyehuda.org/read/35975

ברק, ר׳. (2020, 30 בינואר). ארגון הבריאות העולמי הכריז: מצב חירום עולמי, וירוס הקורונה מתפשט גלובס. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001316887

ברשקובסקי, ע׳. (2005, 17 באוגוסט). תושבת קדומים הציתה עצמה במחאה על הפינוי. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3128948,00.html

ברשקובסקי, ע׳. (2005, 26 באוגוסט). מתה תושבת קדומים שהציתה עצמה בהתנתקות. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3133575,00.html

גוטוויין, ד׳. (2012, 20 ביולי). לא אישי, פוליטי. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/opinions/2012-07-20/ty-article-opinion/0000017f-e19a-d9aa-afff-f9da66da0000

גולד-גזית, ר. (2021). צבא העם וזכויות נכי צה"ל- מפגש אתוסים. המקרה של ועדת גורן. חברה, צבא וביטחון לאומי. מערכות. 103-119.

גולד-גזית, ר׳. חידושי פסיקה: מאמר בנושא פגיעת פוסט טראומה ומאפיינים אישיותיים . פורטל נכי צה"ל. נדלה ב־13 ביולי 2025, מתוך https://www.pnz.co.il/פגיעת-פוסט-טראומה.html

גורן, ד׳. (2010, 16 בנובמבר). *דו"ח ועדה לבדיקת הטיפול הממשלתי בנושא הלומי קרב ונפגעי פוסט טראומה משירות ביטחוני*. הכנסת, ועדת חוץ וביטחון. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://m.knesset.gov.il/Activity/committees/ForeignAffairs/LegislationDocs/goren-201116.pdf

גלילי, ל׳. (2005, 30 באוגוסט). ילנה הייתה נאיוויות עד מוות . *הארץ* . נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2005-08-30/ty-article/0000017f-e2c7-d568-ad7f-f3ef035a0000

גרינברג, ח׳, ווייס, א׳. (2005, 18 ביולי). 10,000 חיילים ושוטרים יחסמו את הצועדים. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3116486,00.html

גרינוד, ח׳. (2021, 13 באפריל). *הלומי הקרב שוקלים לצאת להפגין בסוף יום הזיכרון*. ישראל היום. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.israelhayom.co.il/article/870189

גרינוד, ח׳. (2021, 13 באפריל). מחאת השרופים: הלומי הקרב שוקלים לצאת להפגין. *ישראל היום*. https://www.israelhayom.co.il/article/870189

דרוקמן, י׳, וראב"ד, א׳. (2005, 4 באוגוסט). שפרעם: פעיל ימין קיצוני ירה ורצח 4 באוטובוס. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3126932,00.html

הדר, ש', וראב"ד, א'. (2012, 21 ביולי). מפגינים לזכר סילמן: "לתרגם כאב לשינוי חברתי". ynetנדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/article/4258462

הצינור. (2015, 2 בדצמבר). *#שבועעידו – מחאת הידיים* [פוסט בפייסבוק]. נדלה ב־13 ביולי 2025, מתוך https://www.facebook.com/profile/100044282803756/search/?q=%D7%A9%D7%91%D7%95%D7%A2%D7%A2%D7%99%D7%93%D7%95

הראל, ע'. (2005, 11 באוגוסט). 25 מתנחלים חמושים צעדו דרך כפרים פלסטיניים. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2005-08-11/ty-article/0000017f-db24-df0f-a17f-df6735bf0000

וואלה חדשות. (2011, 16 באוגוסט). מפת המחאה: 2,349 אוהלים בישראל. *וואלה חדשות*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://news.walla.co.il/item/1851173

וולפספלד, ג'. (2005, 1 בנובמבר). נוכחות המצלמות ריסנה את העימות. *העין השביעית*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.the7eye.org.il/24609

וייס, א' ומזרחי, ש'. (2005, 26 במאי). הנשיא שיכנע: הסטודנטים סיימו לשבות רעב. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/article/3090814

וייס, א'. (2005, 11 באוגוסט). 150 אלף מפגיני ימין קראו לשרון: "לך לבחירות". *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3131656,00.html

וייס, א'. (2005, 18 ביולי). חשד: 2 חיילי הנח"ל החרדי הניחו מטען הדמה בי-ם. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3116542,00.html

וייס, א'. (2005, 30 בינואר). המתנחלים יוצאים ל"אם כל ההפגנות". *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3038692,00.html.

וינברג, נ'. (2019, 18 ביולי). *אנחנו חללים חיים – ולאף אחד כאן לא אכפת*. כל הזמן. נדלה ב־13 ביולי 2025 https://www.kolhazman.co.il/395096.

ועדת בן- ראובן. (2020, 10 במאי). בחינת המענה המיטבי של משרד הביטחון לצרכי נכי צה"ל ומערך אגף השיקום. נדלה בתאריך 1 ביולי 2025: https://fs.knesset.gov.il/24/Committees/24_cs_bg_599665.pdf

ועדת טרכטנברג (בראשות טרכטנברג, מ'). 2011. *דו"ח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי: השקפה כללית ועיקרי ההמלצות* (מהדורה ב'). ירושלים. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH990032531610205171/NLI

זיתון, י', ובן צור, ר'. (2021, 12 באפריל). נכה צה"ל הצית את עצמו באגף השיקום של משרד הביטחון, מצבו קשה. ynet. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/news/article/HkJ41gG8u

זליקוביץ', מ'. (2005, 12 ביוני). מאות סטודנטים הפכו את ת"א לכתומה. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3097943,00.html

זקן, ד. (2019, 27 בדצמבר). הגפרור שהצית את העולם הערבי. *גלובס*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001312667

זקן, ד'. (2021, 18 באפריל). "אגף השיקום נלחם בנכים במקום לשקם אותם": כך נופלים נכי צה"ל שוב ושוב בין הכיסאות. גלובס. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001367897

זרחיה, צ׳. (2020, 19 במרץ). מחאת הדגלים השחורים: ״להציל את הכנסת והדמוקרטיה; אדלשטיין, פנה את הכיסא. *כלכליסט*. https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3802212,00.html

חדשות 2. (2013, 13 ביולי). שנתיים אחרי – המחאה החברתית חוזרת לרחובות תל אביב!. mako. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.mako.co.il/news-israel/local/Article-75cf0c6edb7df31004.htm

חדשות הבוקר, ערוץ 2. (2017, 3 במרץ). שוברים קשירה! – פורים ללא נפצים [סרטון וידאו]. יוטיוב. https://www.youtube.com/watch?v=WssbZrkjppA

נדלה ב־13 ביולי 2025.

חדשות הכנסת. (2017, 11 ביולי). דיון סוער בוועדת החוץ והביטחון על הטיפול בהלומי קרב. הכנסת. נדלה ב־13 ביולי 2025, מתוך https://main.knesset.gov.il/news/pressreleases/pages/press11.07.17co.aspx

חי, ש׳, וראובן, כ׳. (2012, 20 ביולי). מת משה סילמן, שהצית עצמו בהפגנת המחאה. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/article/4258183

חסון, נ׳. (2005, 18 באוגוסט). מפגינת ימין הציתה עצמה; מצבה קשה. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2005-08-18/ty-article/0000017f-f3f1-d47e-a37f-fbfd75e30000

חרותי-סובר, ט׳. (2014, 11 בנובמבר). עלות שכרו של יו״ר ארגון נכי צה״ל: 763 אלף שקל בשנה. TheMarker. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.themarker.com/career/2014-11-11/ty-article/0000017f-e6be-da9b-a1ff-eeff91080000

חרותי-סובר, ט׳. (2016, 26 במאי 2016). שנה חמישית ברציפות: ארגון נכי צה״ל שוב מדווח על גירעון. TheMarker. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.themarker.com/career/2016-05-26/ty-article/0000017f-e840-dea7-adff-f9fb2b700000

חרותי-סובר, ט׳. (2017, 25 ביולי). לראשונה: האסיפה הכללית לא אישרה את הדו״חות הכספיים של ארגון נכי צה״ל. TheMarker. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.themarker.com/career/2017-07-25/ty-article/0000017f-e4d2-d568-ad7f-f7fb64b90000

טלשיר, ג. (2014). המחאה החברתית בראי משבר הדמוקרטיה הישראלית: בין כלכלה, פוליטיקה וזהות. *פוליטיקה: כתב עת ישראלי למדע המדינה וליחסים בינלאומיים*, (23). 5-45.

יבלונקה, א, וגליקמן, א. (2005, 31 בינואר). כ־150 אלף מפגינים דרשו משרון משאל עם על ההתנתקות. *מקור ראשון*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART/862/461.html

כהן, א׳, ווייס, א׳. (2005, 3 במאי). חשד: מתנחלים התכוונו לפוצץ מכוניות בעצמם. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3074243,00.html

כהן, א׳. (2005, 15 במאי). ת״א: חפצים חשודים הוטמנו נגד ההתנתקות. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3085516,00.html

כהן, ג׳, וקובוביץ, י׳. (2012, 24 ביוני). 85 עצורים בתום הפגנות אלימות של פעילים חברתיים. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2012-06-24/ty-article/0000017f-e0f6-d804-ad7f-f1fed6ac0000

כהנא, א', ושובל, ל'. (2021, 6 במאי). *הרפורמה באגף השיקום: הושגו הסכמות בין משרדי הביטחון והאוצר לנכי צה"ל*. ישראל היום. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.israelhayom.co.il/military-life/article/601098

כרמון, ט'. (2021, 13 ביולי). *ארגון נכי צה"ל על הרחבת הטיפולים לנפגעי פוסט טראומה ומשפחותיהם: "ליישם את הרפורמה במלואה"*. דבר. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.davar1.co.il/317320/

כתבי הארץ. (2012, 14 ביולי). שנה למחאה החברתית: אדם הצית את עצמו בהפגנה בת"א. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2012-07-14/ty-article/0000017f-e397-df7c-a5ff-e3ffa7e90000

כתבי הארץ. (2012, 22 ביוני). דפני ליף ו־11 פעילים נעצרו באלימות ברוטשילד כשניסו להקים מאהל. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2012-06-22/ty-article/0000017f-e10a-d568-ad7f-f36bd6d00000

כתבי כאן חדשות. (2021, 13 באפריל). נכה צה"ל הצית עצמו מול אגף השיקום במשרד הביטחון בפתח תקווה. *כאן חדשות*. https://www.kan.org.il/content/kan-news/defense/279237/.

כתבי NRG מעריב. (2005, 17 במאי). חסימת הכבישים: כ־300 פעילי ימין נעצרו ו־550 צמיגים נחשפו. *מקור ראשון*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART/934/429.html

כתבי Ynet. (2005, 28 באפריל). ח"כ אלדד קרא למרי אזרחי – וחולל סערה. Ynet. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3078206,00.html

כתבי Ynet. (2005, 28 ביוני). קריקטורה בימין: חייל מניף גרזן על מתנחל. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/article/3105067

כתבי Ynet. (2013, 12 במאי). כ־12,000 מפגינים ברחבי הארץ: "לפיד, אני בוער". *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4378821,00.html

לב-און, א. (2010). פעילות קולקטיבית, קהילה ותקשורת חדשה: שימושים פוליטיים וחברתיים של האתר קטיף. נט בקרב מפוני גוש קטיף. *סוגיות חברתיות בישראל*. 78-55.

לוי, ג'. (2011, 30 באוקטובר). נתניהו והטייקונים יכולים לנוח בלא דאגה. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2011-10-30/ty-article/0000017f-f57d-d044-adff-f7fd3a250000

לוקימסון, פ'. (2020, ספטמבר). הלב הבוער של ילנה. *הגזטה היהודית הרוסית*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://rjews.net/gazeta/2020/lukim22.php

ליאור, א', חובל, ר' וחסון, נ'. (2012, 21 ביולי). עימותים עם המשטרה בתום עצרת לזכר משה סילמן בתל אביב. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2012-07-21/ty-article/0000017f-e131-d75c-a7ff-fdbd74f50000

ליאור, א', רוזנברג, ע', וחובל, ר'. (2012, 12 במאי). אלפים מחו ברחבי הארץ: "אנחנו ה-99%". *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2012-05-12/ty-article/0000017f-e4cf-df2c-a1ff-fedffa3c0000

ליבמן, כ. (2019, 14 ביולי). מחאת הלומי קרב: "גיבורים שקופים". mako. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/news-israel/local-q3_2019/Article-72715dad4dfeb61027.htm

ליבק, א'. (2005, 1 בספטמבר). רבותי, אלה צבעי המלחמה שלנו. *העין השביעית*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.the7eye.org.il/24584

לינדר, ר', ומגי'ר, א'. (2012, 15 ביולי). סיפורו של משה סילמן – האיש שהחליט "לזעזע את המדינה". TheMarker. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.themarker.com/news/protest/2012-07-15/ty-article/0000017f-e36d-d568-ad7f-f36f106b0000

לינדר, ר'., ויסברג, ה'., ליפסון, נ'., שכטר, א'., מגי'ר, א' ורן, ש'. (2012, 15 ביולי). גבר הצית עצמו ונפצע קשה בהפגנה בת"א: "לא אהיה חסר בית; אני מוחה כנגד כל העוולות שהמדינה עושה לי ולשכמותי". *TheMarker*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.themarker.com/news/protest/2012-07-15/ty-article/0000017f-e3b7-d75c-a7ff-ffbf7d120000

ליס, י', וחסון, נ'. (2005, 15 בפברואר). יותר מ־60 מפגינים נעצרו בהפגנות הימין; במשטרה מעריכים שהעימותים האלימים יימשכו. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2005-02-15/ty-article/0000017f-db7c-df9c-a17f-ff7c9a490000

ליס, י'. (2005, 1 בספטמבר). הצית את עצמו "לזכר גוש קטיף". *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/misc/2005-09-01/ty-article/0000017f-dc61-d3a5-af7f-feef18b10000

ליף, ד'. (2011, 29 באוקטובר). נאום בעצרת מחאה -סרטון וידאו. YouTube. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.youtube.com/watch?v=LfSiM3N_tbs

מאיר, ע'. (2005, 9 בפברואר). "מטה חומת מגן" הציג חתימות של עשרת אלפים חיילים שיסרבו לפנות יישובים. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3043461,00.html

מבקר המדינה. (2019). נכי צה"ל: הטיפול הרפואי והשיקומי בנכי צה"ל. ירושלים: מדינת ישראל, משרד מבקר המדינה.
דו"ח שנתי 69ב לשנת 2019- פרק חמישי, עמ' 502–529. נדלה מתוך https://library.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/69b/2019-69b-502-NecheyTzahal.pdf

מגי'ר, א', ויסברג, ה', אפלברג, ש', וליפסון, נ'. (2012, 2 ביוני). המחאה החברתית: אלפים הפגינו ברחבי הארץ; "הון–שלטון–עולם תחתון". *TheMarker*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.themarker.com/news/protest/2012-06-02/ty-article/0000017f-e0bb-d804-ad7f-f1fbdfd20000

מורג, ג'. (2012, 8 בינואר). סתיו שפיר מהזינזאנה: "בסוף יהיה כאן טוב". *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4172442,00.html

מערכת וואלה בריאות . (2019, 8 במאי). קריאה לרשויות: החליפו את הדי הפיצוצים בזיקוקים שקטים למען הלומי הקרב. וואלה! בריאות. https://healthy.walla.co.il/item/3234840 . נדלה ב־13 ביולי 2025.

מצמצמים רווחים. (2020, 10 בפברואר). *איציק סעידיאן – סיפורי חונכויות*. מצמצמים רווחים. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.closing-ranks.org/סיפורי-החונכויות/תמנה-ואיציק/

נחשוני, ש׳. (2019, 11 ביולי). השיר שהפך לקמפיין העלאת מודעות להלם קרב. כאן – תאגיד השידור הישראלי. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.kan.org.il/content/kan-news/culture/319036/

נעים, ל׳. (2022, 11 ביולי). *הקרב של איציק סעידיאן* -וידאו. מאקו. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/mako-vod-keshet/the_battle_of_itzik_saidian

סגל, א׳. (2012, 19 ביולי). דברים שרואים מכאן. *ערוץ 7*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.inn.co.il/news/566419

סופר, ר׳, ווייס, א׳. (2005, 29 ביוני). פלסטיני נפצע אנוש בטל-ים: ״זה היה לינץ׳״. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3105629,00.html

סופר, ר׳. (2005, 18 באוגוסט). נווה דקלים: תושבים הציתו בית זמן קצר לאחר שפונה. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3129665,00.html

עמותת לוחמים לחיים- עידו גל רזון. דף הפייסבוק הרשמי: https://www.facebook.com/lohamim/?locale=he_IL, נדלה בתאריך 13 ביולי 2025.

ערוץ 10. (2015, 30 בנובמבר). סיפורו של עידו גל רזון – מתוך ״צינור לילה״ [סרטון וידאו]. YouTube. נדלה ב־13 ביולי 2025, מתוך https://www.youtube.com/watch?v=677yj4oOJ_Y

ערוץ 7. (2004, 27 ביולי). ״מילות התקווה״ הגיעו לכותל וברחבה פרצה השירה. *ערוץ 7*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.inn.co.il/news/84566

ערוץ 7. (2005, 25 בפברואר). אחדות במחנה ונעמוד יחד בפרץ. *ערוץ 7*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.inn.co.il/news/104583

פורטל נכי צה״ל. (2020, 22 ביוני). *יו״ר ארגון נכי צה״ל, עידן קלימן נאבק למען נפגעי פוסט טראומה בוועדות הכנסת: ועדת העבודה והרווחה בכנסת התכנסה לדון בנושא*. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.pnz.co.il/טיפול_בנפגעי_הלם_קרב_בכנסת#google_vignette.html

פיילר, ב׳, וברנר, נ׳. (2011, 29 באוקטובר). רבבות בתל אביב: ״המצב לא דוחה דרישה לצדק״. *Ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4140884,00.html

פיילר, ב׳. (2011, 27 בספטמבר). דפני ליף: ״צוות טרכטנברג הסתלבט עלינו״. Ynet. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4128341,00.html

פיילר, ב׳. (2012, 14 ביולי). סתיו שפיר: לא רוצה לראות קורבנות. *ynet*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4255338,00.html

פלג, ב׳. (2021, 14 באפריל). *עשרות עמדו בצפירה מול אגף השיקום שבו נכה צה״ל הצית עצמו: ״תפסיקו לקבור הלומי קרב״*. הארץ. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2021-04-14/ty-article/.premium/0000017f-dbf9-df9c-a17f-fff9f1ac0000

פעילן, מ׳. (25 בנובמבר 2019). *פרויקט מיוחד: מסע הייסורים של הלומי הקרב*. חדשות 12. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/news-military/2019_q4/Article-ddf551bfa63ae61026.htm

צרפתי, א. (2007). מיתוסים בשירות המאבק: סיקור ההתנתקות בעיתון הצופה [Myths in service of the struggle: *Ha-Tzofe*'s coverage of the disengagement from Gaza]. *קשר*, *36*, 156–166. אוניברסיטת תל אביב.

קלימן, ע. (2019, 5 בספטמבר). עידן קלימן יושב ראש ארגון נכי צה"ל נחוש להיאבק על זכויות הנכים: נאום בוועידת המשפיעים. פורטל נכי צה"ל. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.pnz.co.il/ועידת_המשפיעים_2019.html.

קלימן, ע'. (2019, 5 בספטמבר). *נאום בוועידת המשפיעים של חדשות 12*. מאקו. נדלה מתוך https://www.mako.co.il/news-israel/newsevent/Article-2e899c450100d61027.htm

קצוביץ', ג'. (2012, 15 ביולי). יחימוביץ': "משה סילמן לא לבד, אנשים רבים מיואשים". *גלובס*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000765559

רביד, ב'. (2012, 15 ביולי). נתניהו על המפגין שהצית עצמו: טרגדיה אישית גדולה. *הארץ*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.haaretz.co.il/news/education/2012-07-15/ty-article/0000017f-e360-d568-ad7f-f36b12ad0000

רובין, ב'. (2021, 13 באפריל). *צפו: כך נשמע לפני שנה הלום הקרב שהצית עצמו*. סרוגים. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.srugim.co.il/552958-צפו-כך-נשמע-לפני-שנה-הלום-הקרב-שהצית-עצ

רוט, ע. (2005). *סוד הכוח – מועצת יש"ע ומאבקיה בגדר ההפרדה ובתכנית ההתנתקות*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. (נייר עמדה מס' 61).

רזון, עידו גל. (2015, 11 בנובמבר). "איך מחבל מקבל כסף ואני לא?" . הוועדה לביקורת המדינה (סרטון וידאו). נדלה ב-13 ביולי 2025, מתוך: https://www.youtube.com/watch?v=WrU4XlDFGoI

רם, א' ופילק, ד'. (2013). ה־ 14 ביולי של דפני ליף: עלייתה ונפילתה של המחאה החברתית. *תיאוריה וביקורת*, 41, 43-17.

שטוטלנד, א'. (2019, 14 ביולי). מחאת השקופים: שלושה נפגעי פוסט טראומה מסבירים מדוע הם יוצאים לרחובות. מעריב. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-708043

שטיינברג, ר'. (2019, 8 בספטמבר). בסוף השבוע התקיימה הפגנת הלומי קרב מול ביתו של מנכ"ל משרד הביטחון, אודי אדם, בנווה אילן. יבנה-נט. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.yavnenet.co.il/חדשות-יבנה/בסוף-השבוע-התקיימה-הפגנת-הלומי-קרב-מול-ביתו-של-מנכ-ל-משרד-הביטחון-אודי-אדם-בנווה-אילן-406686

שירות Ynet. (2005, 31 באוגוסט). אשר ויזגן מואשם בבית המשפט ברצח 4 פלסטינים בשילה, במטרה לעצור את יישום ההתנתקות. *גלובס*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000007313

שכטר, א'. (2012). *רוטשילד – כרוניקה של מחאה*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

שלג, י'. (2007, אוגוסט). המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים בישע"ע (נייר עמדה 72). האגף לפתיחת ממשל וקשר עם הציבור, המכון הישראלי לדמוקרטיה. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.idi.org.il/media/4494/pp_72.pdf

שלו, ל'. (2024, 12 במאי). *איציק סעידיאן מצא מחדש טעם לחיים. עכשיו הוא מראה לאחרים את הדרך*. mako. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.mako.co.il/pzm-weekend/Article-04d445b009c6f81026.htm

שלזינגר, י׳, גולן, ג׳, כהן, א׳ וילון, י׳. (2012, 16 ביולי). ״אף אחד לא שמע אותו״ . *ישראל היום*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.israelhayom.co.il/article/44115

שֶׁמולי, א׳. (2011, 6 באוגוסט). צדק חברתי – נאום בהפגנה בתל אביב סרטון וידאו. YouTube נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך http://www.youtube.com/watch?v=NW8wtqeJIJk

שמעוני, מ׳. (2012, 16 ביולי). סילמן תועד לפני כחודש: ״צריך פה מהפכה אלימה״. *וואלה! חדשות*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://news.walla.co.il/item/2550268

שנהב, י׳. (2013). הקרנבל: מחאה בחברה ללא אופוזיציות. *תיאוריה וביקורת, 41*, 145-121.

שפירא, א׳. (2022, 7 באפריל). המשבר הפוליטי: התשובות לכל השאלות. המכון הישראלי לדמוקרטיה. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.idi.org.il/articles/38725

שרביט, נ׳. (2005, 19 במאי). 170 כתבי אישום נגד חשודים בחסימות הכבישים; הפרקליטות מבקשת מעצרים עד תום ההליכים. *גלובס*. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=915293

Ynet. (2020, 10 באוקטובר). *תערוכה למען הלומי קרב ונפגעי פוסט-טראומה*. נדלה בתאריך 13 ביולי 2025, מתוך https://www.ynet.co.il/activism/article/rkqMJdDSw

Alimi, E. (Forthcoming). Repertoires of contention. In D. Della Porta & M. Diani (Eds.), *The Oxford handbook of social movements*. Oxford University Press.

Ashton, J. (1980). The epidemic of suicide by fire. New Society, 54, 58–60.

Aziz, N. (2011). What self-immolation means to Afghan women. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, *23*(1), 45-51.

Biggs, M. (2005). Dying without killing: Self-immolations, 1963–2002. In D. Gambetta (Ed.), *Making sense of suicide missions*. Oxford University Press.

Biggs, M. (2013). How repertoires evolve: The diffusion of suicide protest in the twentieth century. *Mobilization: An International Quarterly, 18*(4), 407–428.

Browne, M. W. (1993). *Muddy boots and red socks: A reporter's life*. Random House.

Crosby, K., Rhee, J.-O., & Holland, J. (1991). Suicide by fire: A contemporary method of political protest. International Journal of Social Psychiatry, 23(1), 60–69.

Della Porta, D. (2013). *Clandestine political violence*. Cambridge University Press.

Della Porta, D. (2018). Radicalization: A relational perspective. *Annual Review of Political Science*, *21*(1), 461-474.

Della Porta, D., & Tarrow, S. (1986). Unwanted children: Political violence and the cycle of protest in Italy. *European Journal of Political Research, 14*(6), 607–632.

Durkheim, E. (1952). *Suicide: A study in sociology* (Original work published 1897). Free Press.

Flintoff, J.-P. (2010, October 15). I told them to be brave. *The Guardian*. Retrieved June 26, 2025, fromhttps://www.theguardian.com/lifeandstyle/2010/oct/16/norman-morrison-vietnam-war-protest

Glennon, J. P., Keefer, E. C., & Smith, L. J. (1991). *Foreign relations of the United States, 1961–1963* (Vol. 3, *Vietnam: January–August 1963*). United States Government Printing Office.

Greenberg, B., & Strous, R. D. (2012). *Werther's syndrome: Copycat self-immolation in Israel with a call for responsible media response.* Israel Medical Association Journal, 14(8), 467–469.

Hendrickson, P. (1996). *The living and the dead: Robert McNamara and five lives of a lost war*. Knopf.

Joiner, C. A. (1964). South Vietnam's Buddhist crisis: Organization for charity, dissidence, and unity. *Asian Survey, 4*(9), 915–928.

Jorgensen-Earp, C. R. (1987). "Toys of desperation": Suicide as protest rhetoric. The Southern Speech Communication Journal, 53(Fall), 80–96.

Kelly, B. D. (2011). Self-immolation, suicide and self-harm in Buddhist and Western traditions. *Transcultural psychiatry*, *48*(3), 299-317.

Kern, J. H. C. (1884). *Saddharma Pundarīka: The Lotus Sutra*. Lotus Books. נדלה בתאריך 26 ביוני 2025, מתוך: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.106789

Kim, H. (2008). Micromobilization and suicide protest in South Korea, 1970–2004. *Social Research: An International Quarterly*, *75*(2), 543-578.

Koopmans, R. (2004). Protest in time and space: The evolution of waves of contention. In D. A. Snow, S. A. Soule, & H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell. 19–46.

Lim, M. (2013). Framing Bouazizi: 'White lies,' hybrid network, and collective/connective action in the 2010–11 Tunisian uprising. *Journalism, 14*(7), 921–941.

McAdam, D. (1983). Tactical innovation and the pace of insurgency. *American sociological review*, 735-754.

McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American journal of sociology*, *82*(6), 1212-1241.

Metzner, I.-D. (2013, March 22). W Bułgarii mnożą się przypadki samospaleń [Cases of self-immolation multiply in Bulgaria]. *Deutsche Welle*. Retrieved June 26, 2025, from https://www.dw.com/pl/w-bu%C5%82garii-mno%C5%BC%C4%85-si%C4%99-przypadki-samospale%C5%84/a-16693701

Murray Yang, M. (2011). Still burning: Self-immolation as photographic protest. *Quarterly Journal of Speech*, *97*(1), 1-25.

Park, B. (1994). Political suicide among Korean youth. Bulletin of Concerned Asian Scholars, 26(1–2), 66–81.

Park, B. C. B. (2004). Sociopolitical contexts of self-immolations in Vietnam and South Korea. *Archives of Suicide Research, 8*(1), 81–97.

Piven, F. F., & Cloward, R. A. (1977). *Poor people's movements: Why they succeed, how they fail*. Vintage.

Rasool, I. A., & Payton, J. L. (2014). Tongues of fire: women's suicide and self-injury by burns in the Kurdistan Region of Iraq. *The Sociological Review*, *62*(2), 237-254.

Robbins, T. (1986). Religious mass suicide before Jonestown: The Russian old believers. *Sociological Analysis*, *47*(1), 1-20.

Ryan, C. (1994). The one who burns herself for peace. In K. J. Warren & D. L. Cady (Eds.), *Bringing peace home: Feminism, violence, and nature*. Indiana University Press.

Scully, J. H., & Hutcherson, R. (1983). Suicide by burning. *The American journal of psychiatry*, *140*(7), 905-906.

Sindhi, S. A., & Shah, A. R. (2012). Life in flames: Understanding Tibetan self-immolations as protest. *The Tibet Journal, 37*(4), 34–53.

Singh, S., Santosh, J., Avasthi, A., & Kulhara, P. (1998). A psychological study of self-immolation in India. Acta Psychiatrica Scandinavica, 97, 71–75.

Snow, D. A., Rochford, E. B., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation. *American Sociological Review, 51*(4), 464–481.

Swain, A. J. (2013). *A death transformed: The political and social consequences of Romas Kalanta's self-immolation, Soviet Lithuania, May 1972* (Doctoral dissertation). University of Washington.

Szczepanski, K. (2025, April 15). *Introduction to the custom of sati*. ThoughtCo. https://www.thoughtco.com/what-is-sati-195389

Tarrow, S. (1993). Cycles of collective action: Between moments of madness and the repertoire of contention. *Social science history*, *17*(2), 281-307.

Tarrow, S. (2022). *Power in movement*. Cambridge university press.

Taylor, V., & Van Dyke, N. (2008). 'Get up, stand up': Tactical repertoires of social movements. In D. A. Snow, S. A. Soule, & H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell. 262–293.

Thich Giac Duc (1986). 'Buddhists and Catholics', in David Chanoff and Doan Van Toai (eds.), Portrait of the Enemy (New York: Random House).

Tilly, C. (1986). *The contentious french*. Harvard University Press.

Tilly, C. (1993). Contentious repertoires in Great Britain, 1758–1834. *Social science history*, *17*(2), 253-280.

Tilly, C. (2008). *Contentious performances* (Ch. 1, pp. 1–30). Cambridge University Press.

Treptow, K. W. (1992). The winter of despair: Jan Palach and the collapse of the Prague Spring [Originally published 1989]. In K. W. Treptow, *From Zalmoxis to Jan Palach: Studies in East European history*. Columbia University Press.

Uehling, G. (2000). Squatting, self-immolation, and the repatriation of Crimean Tatars. Nationalities Papers, 28(2), 317–341.

Wood, D. (1980). Suicide as instrument and expression. In M. P. Battin & D. J. Mayo (Eds.), *Suicide: The philosophical issues.* St. Martin's Press. 151–160.

Zald, M. N., & Berger, M. A. (1978). Social movements in organizations: Coup d'etat, insurgency, and mass movements. *American journal of sociology*, *83*(4), 823-861.

Żuk, P., & Żuk, P. (2018). An 'ordinary man's' protest: self-immolation as a radical political message in Eastern Europe today and in the past. *Social Movement Studies*, *17*(5), 610-617.

נספחים

נספח 1: מכתבו של משה סילמן

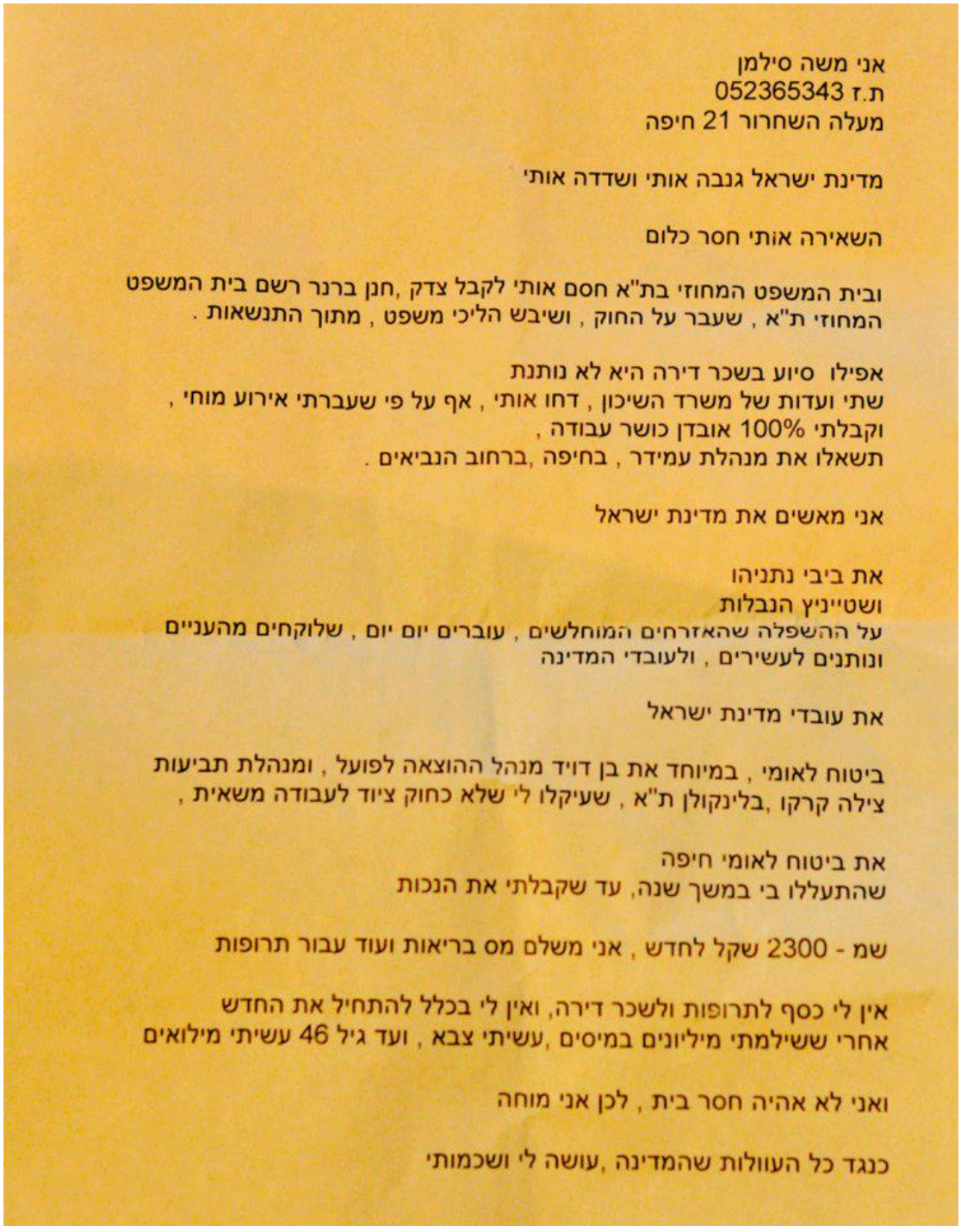

אני משה סילמן
ת.ז 052365343
מעלה השחרור 21 חיפה

מדינת ישראל גנבה אותי ושדדה אותי

השאירה אותי חסר כלום

ובית המשפט המחוזי בת"א חסם אותי לקבל צדק ,חנן ברנר רשם בית המשפט המחוזי ת"א , שעבר על החוק , ושיבש הליכי משפט , מתוך התנשאות .

אפילו סיוע בשכר דירה היא לא נותנת
שתי ועדות של משרד השיכון , דחו אותי , אף על פי שעברתי אירוע מוחי , וקבלתי 100% אובדן כושר עבודה ,
תשאלו את מנהלת עמידר , בחיפה ,ברחוב הנביאים .

אני מאשים את מדינת ישראל

את ביבי נתניהו
ושטייניץ הנבלות
על ההשפלה שהאזרחים המוחלשים , עוברים יום יום , שלוקחים מהעניים ונותנים לעשירים , ולעובדי המדינה

את עובדי מדינת ישראל

ביטוח לאומי , במיוחד את בן דויד מנהל ההוצאה לפועל , ומנהלת תביעות צילה קרקו ,בלינקולן ת"א , שעיקלו לי שלא כחוק ציוד לעבודה משאית ,

את ביטוח לאומי חיפה
שהתעללו בי במשך שנה, עד שקבלתי את הנכות

שמ - 2300 שקל לחדש , אני משלם מס בריאות ועוד עבור תרופות

אין לי כסף לתרופות ולשכר דירה, ואין לי בכלל להתחיל את החדש
אחרי ששילמתי מיליונים במיסים ,עשיתי צבא , ועד גיל 46 עשיתי מילואים

ואני לא אהיה חסר בית , לכן אני מוחה

כנגד כל העוולות שהמדינה ,עושה לי ושכמותי

נספח 2: הצתתו העצמית של משה סילמן

נספח 3: צילום איציק סעידיאן וזיו שילון- תערוכת "ציפור הנפש"